

НАУКОВО-ДОСЛІДНИЙ ІНСТИТУТ ПУБЛІЧНОГО ПРАВА

ДНІПРОПЕТРОВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ
МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

УДК 343.98: 343.131

ЖИЛІН АРТЕМ ЕДУАРДОВИЧ

ДИСЕРТАЦІЯ

**ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРАКСЕОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ МЕТОДИКИ
РОЗСЛІДУВАННЯ ШАХРАЙСТВА У СФЕРІ
ВИКОРИСТАННЯ БАНКІВСЬКИХ ЕЛЕКТРОННИХ
ПЛАТЕЖІВ**

12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза;
оперативно-розшукова діяльність
(081 «Право»)

Подається на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук
(доктора філософії)

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей,
результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

А.Е. Жилін

Науковий керівник –
Чаплинський Костянтин Олександрович,
доктор юридичних наук, професор

Київ – 2023

АНОТАЦІЯ

Жилін А. Е. Теоретичні та праксеологічні засади методики розслідування шахрайства у сфері використання банківських електронних платежів. – *Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.*

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук (доктора філософії) за спеціальністю 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність (081 – Право). – Науково-дослідний інститут публічного права; Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ, Київ, 2023.

У дисертації на монографічному рівні опрацьовано теоретичні й праксеологічні засади методики розслідування шахрайства у сфері використання банківських електронних платежів. На основі системного аналізу розкрито стан наукових досліджень питань протидії шахрайствам. З'ясовано, що залишаються недослідженими окремі проблемні питання методики розслідування шахрайства, більшість з яких містять дискусійні положення.

Встановлено теоретичні доміанти щодо стану наукового дослідження проблем розслідування шахрайства у сфері використання банківських електронних платежів. З'ясовано, що серед значної кількості наукових розробок, які окреслюють питання, пов'язані з детермінацією, протидією й запобіганням економічній злочинності у банківській сфері, більшість з них виконані в межах цивільно-правового, адміністративно-правового, кримінально-правового та кримінологічного напрямів. Водночас використано знання з кримінального процесу, психології, оперативно-розшукової діяльності та ін. Виходячи з цього доведено, що протидія шахрайствам має комплексну та міждисциплінарну природу. Узагальнено низку наукових розробок як криміналістичної спрямованості стосовно розробки окремих методик розслідування протиправних діянь у визначеній сфері, так й інших галузей права.

Сформовано авторську структуру окремої методики, зокрема, до стандартної структури методики розслідування шахрайства у сфері використання банківських електронних платежів, яка складається з криміналістичної характеристики, особливостей початкового та подальшого етапів розслідування, а також використання спеціальних знань, додано окремі складові елементи, зокрема: а) профілактична діяльність уповноважених осіб; б) взаємодія підрозділів правоохоронних органів; в) реалізація заходів відповідних тактичних операцій.

З'ясовано теоретико-правове розуміння систематизації типових способів підготовки, безпосереднього вчинення й приховування шахрайства, зокрема, визначено, що найбільш типовими способами вчинення є фішинг та кардинг. Виокремлено підготовчі дії до учинення шахрайства: підбір і підготовка електронно-обчислювальної техніки (ноутбук, комп'ютер, планшет) – 88 %; розробка програмного забезпечення, необхідного для здійснення окремих видів шахрайських дій (фішинг, кардинг) – 81 %; вибір об'єкта злочинного посягання – 100 %; визначення кола осіб, відносно яких будуть учинені шахрайські дії – 92 %. Відомості щодо способів учинення шахрайств виступають найбільш інформативним джерелом у кримінальному провадженні.

Сформовано систему даних щодо обстановки вчинення шахрайства у сфері використання банківських електронних платежів, з огляду на виокремлення кореляційних зв'язків між окремими її елементами, зокрема, місцем учинення шахрайства та умовами, які цьому сприяли.

Встановлено сукупність типових слідів шахрайства з формулюванням характерної ролі віртуальних (електронних, комп'ютерних) слідів.

Надано характеристику особи потерпілого від шахрайства та з'ясовано значення віктимізації, як обумовленої закономірними поведінковими детермінантами потерпілого системи, яка виявляється у низці факторів.

Встановлено окремі криміналістично вагомні ознаки й властивості особи шахрая, які було систематизовано, та на основі яких сформовано ймовірний

«портрет злочинця». Особи, які здійснюють шахрайства у банківській сфері, здебільшого характеризуються винахідливістю, високим інтелектом й комунікабельністю. Володіють прийомами психологічного впливу, вміють швидко переконувати і схилити до здійснення певних дій. Здебільшого такі шахрайства вчинюють особи чоловічої статі, віком 20-40 років, які мають вищу освіту, працюють у сфері підприємницької діяльності або комп'ютерних технологій.

Запропоновано пропозиції стосовно початку кримінального провадження через призму оцінки початкових відомостей, а також прийняття аргументованого рішення з приводу початку досудового розслідування за фактом учинення шахрайства.

Визначено криміналістичні версії, що висувуються на початковому етапі розслідування, зокрема, вчинено шахрайські дії, які спрямовані на заволодіння: 1) фінансовими ресурсами юридичних або приватних осіб; 2) фінансовими ресурсами банківських установ; 3) інформацією про банківські картки або інших банківських відомостей; 4) даними про банківські реєстраційні номери та іншими ідентифікаційними відомостями клієнтів відповідного банку; 5) відомостями про банківські реквізити та інші банківські дані клієнтів відповідного банку тощо.

Надано практичні рекомендації щодо профілактичної діяльності правоохоронних органів у кримінальних провадженнях визначеної категорії, що полягають у внесенні змін і доповнень до КПК України шляхом визначення їх обов'язку виявляти причини та умови, що сприяли учиненню шахрайства.

Запропоновано перелік профілактичних заходів, які необхідно здійснювати уповноваженим особам правоохоронних органів при розслідуванні шахрайства, зокрема: 1) повідомлення громадянам через ЗМІ про юридичну відповідальність за шахрайську діяльність у сфері використання банківських електронних платежів; 2) використання протоколів безпеки, таких як криптографічні функції та системи

аутифікації користувачів; 3) виявлення осіб, схильних до антисуспільної поведінки у сфері комп'ютерної діяльності (хакери, фішери) та подальша їх постановка на облік у підрозділах кіберполіції; 4) використання протоколів перевірки ідентичності для перевірки точності введених відомостей та запобігання підміні особи; 5) інформування населення через ЗМІ, месенджери та соціальні мережі про випадки вчинення шахрайських дій у сфері використання банківських електронних платежів (фішинг, кардинг, сніфферінг); 6) використання технологій фіксації транзакцій, таких як блокчейн, які дозволяють записувати всі відомості; 7) попередження повторних (рецидивних) проявів шахрайства шляхом максимально повного викриття усіх осіб, задіяних у вчиненні конкретних протиправних дій з подальшим внесенням їх у відповідний облік та ін..

Надано авторське визначення взаємодії правоохоронних органів як обумовленої нормативно-правовими актами та узгоджена за метою, місцем і часом діяльність відповідних органів, яка полягає в максимально раціональному поєднанні засобів та методів діяльності даних підрозділів з метою профілактики, припинення та розслідування кримінальних правопорушень.

Визначено організаційно-тактичні особливості взаємодії підрозділів Національної поліції, а також форми взаємодії, зокрема, серед *процесуальних* виокремлено такі: реалізація доручень уповноваженої особи про проведення СРД і НСРД – 88 %; надання уповноваженій особі інформації, що зібрана у ході ОРД, для вирішення питання щодо внесення даних до ЄРДР – 81 %; виконання оперативним підрозділом доручень слідчого щодо перевірки оперативним шляхом відомостей, що мають значення для встановлення наявності чи відсутності підстав для внесення відомостей до ЄРДР за оперативними матеріалами – 32 %; серед *організаційних* виділено такі: спільне чергування у складі СОГ – 72 %; спільне проведення тактичних операцій і складних процесуальних дій (обшук, слідчий експеримент) – 65 %; колегіальне планування початкового етапу розслідування шахрайства – 77 %;

взаємний обмін інформацією між підрозділами Національної поліції, іншими органами влади та громадськістю – 94 %; колективні виїзди уповноважених осіб (слідчого, дізнавача, детектива, прокурора) та оперативних працівників для проведення СРД або НСРД – 51 %; консультування – 58 %.

Акцентовано увагу на значенні такої форми взаємодії як обмін інформацією. Зазначені відомості можуть відображати: а) ознаки шахрайства у сфері використання банківських електронних платежів (яке вже вчинене або знаходиться у стадії готування); б) характеристику членів хакерських груп та організацій (фішерів, спамерів, кардерів), які можуть бути причетні до учинення шахрайських дій; в) побудову (структуру) та галузь діяльності (фішинг, кардинг) злочинних груп, що задіяні у вчиненні шахрайства або інших кримінальних правопорушень.

Сформовано систему тактичних операцій, необхідних для збирання початкових відомостей про обставини події та виявлення ознак шахрайства, зокрема, таких як «Збір відомостей стосовно події шахрайства та джерел криміналістично вагомої інформації», «Встановлення потерпілих від шахрайського посягання», «Встановлення способів учинення шахрайських дій», «Встановлення особи шахрая», «Електронно-обчислювальна техніка», «Документ», «Визначення розміру матеріальних збитків».

Сформульовано положення стосовно деяких аспектів з організації й тактики проведення окремих процесуальних дій в ході реалізації відповідних тактичних операцій.

Визначено перелік заходів для реалізації тактичної операції «Електронно-обчислювальна техніка», зокрема, серед них виокремлено наступні: 1) НСРД, спрямовані на встановлення наявності відповідної електронно-обчислювальної техніки в певному приміщенні та забезпечення збереження на ній інформації, що розкриває причетність окремих осіб до вчинення шахрайських дій (спостереження за об'єктом, прослуховування телефонних переговорів, огляд кореспонденції, зняття інформації з транспортних й електронних систем); 2) огляд місця події (місця, де

здійснювались шахрайські дії у сфері використання банківських електронних платежів) та речей (електронно-обчислювальної техніки, телефонів); 3) тимчасовий доступ до речей та документів з подальшим тимчасовим вилученням вказаного майна (телефони, флеш-накопичувачі); 4) обшук, в ході якого можуть бути вилучені електронно-обчислювальна техніка та інші предмети і документи, що мають значення для кримінального провадження; 5) отримання консультацій спеціалістів, опрацювання нормативно-правових актів та спеціальної літератури; 6) допит підозрюваних, встановлених на місці здійснення шахрайських дій; 7) проведення оперативно-розшукових заходів, спрямованих на встановлення осіб, яким відома криміналістично-значима інформація про шахрайські дії та його учасників; 8) проведення одночасних допитів між підозрюваними, потерпілими і свідками; 9) призначення комп'ютерно-технічної та інших видів експертиз; 10) аналіз експертних висновків, порівняння їх з іншою доказовою інформацією.

Встановлено теоретичні положення щодо основних криміналістичних і кримінально-процесуальних категорій (криміналістична характеристика, типові слідчі ситуації, криміналістичні версії, СРД, НСРД, обставини, що підлягають доказуванню).

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що викладені й аргументовані в дисертації теоретичні положення, висновки та практичні рекомендації впроваджені та використовуються у:

– *законотворчій діяльності* – для удосконалення чинного законодавства у сфері запобігання шахрайству в сфері використання банківських електронних платежів, зокрема, в результаті проведеного дослідження сформульовано низку пропозицій щодо внесення змін і доповнень до чинного КПК України;

– *науковій діяльності* – для подальшого удосконалення основ методики розслідування окремих видів кримінальних правопорушень проти власності, на базі сформульованих теоретичних положень, висновків і практичних рекомендацій (акти впровадження Дніпропетровського державного

університету внутрішніх справ від 10.05.2023 р., Національної академії внутрішніх справ від 23.05.2023 р., Харківського національного університету внутрішніх справ від 29.05.2023 р.);

– *освітньому процесі* – при викладанні навчальних дисциплін «Кримінальне право», «Криміналістика», «Кримінальний процес», «Організація розслідування кримінальних правопорушень», «Тактичні особливості проведення слідчих (розшукових) дій», «Оперативно-розшукова діяльність», а також підготовці підручників, монографій, проведення практичних занять з кримінального процесу та криміналістики (акти впровадження Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ від 24.04.2023 р., ПрАТ «Вищий навчальний заклад «Міжрегіональна Академія управління персоналом» від 12.05.2023 р.);

– *правозастосовній діяльності* – для вдосконалення діяльності органів прокуратури, органів досудового розслідування, оперативних та експертних підрозділів Національної поліції (акти впровадження Дніпропетровського НДЕКЦ МВС України від 14.05.2023 р.), а також при проведенні практичних занять на курсах підвищення кваліфікації працівників правоохоронних органів України.

Ключові слова: *шахрайство, сфера використання банківських електронних платежів, фішинг, шахрай, досудове розслідування, взаємодія, профілактика, слідча (розшукова) дія, негласна слідча (розшукова) дія, тактична операція.*

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

*Наукові праці, в яких опубліковані
основні наукові результати дисертації:*

1. Жилін А.Е. Актуальні питання реалізації профілактичних заходів працівниками правоохоронних органів при розслідуванні шахрайства у сфері використання банківських електронних платежів. *Юридична наука*. 2020. № 2. Том 2. С. 209–215.

2. Жилін А.Е. Наукові диспути стосовно визначення криміналістичної характеристики шахрайства у сфері використання банківських електронних платежів. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2022. Випуск 6. С. 122–127.

3. Жилін А.Е. Наукова полеміка відносно опису ознак та властивостей окремих елементів криміналістичної характеристики шахрайства у сфері використання банківських електронних платежів. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2023. Випуск 1. С. 89–94.

4. Жилін А.Е. Особливості реалізації тактичної операції «електронно-обчислювальна техніка» під час розслідування шахрайства у сфері використання банківських електронних платежів. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2023. Випуск 2. С. 103–108.

5. Жилін А.Е. Взаємодія різних підрозділів правоохоронних органів при розслідуванні шахрайства у сфері використання банківських електронних платежів: актуальні питання. *KELM*. 2023. № 3. С. 119–123 (Республіка Польща).

6. Жилін А.Е. Наукові диспути стосовно тактичних операцій щодо збирання початкових відомостей про обставини події та виявлення ознак шахрайства у сфері використання банківських електронних платежів. *Вісник Львівського торговельно-економічного університету. Юридичні науки*. 2023. № 13. С. 134–138.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

7. Жилін А.Е. Криміналістична характеристика шахрайства у сфері використання банківських електронних платежів: формулювання дефініції. *Актуальні проблеми взаємодії правової науки та практики її застосування* : матер. Міжнарод. наук.-практ. конф. (м. Київ, 16–17 берез. 2022 р.). – Київ: Науково-дослідний інститут публічного права, 2022. С. 18–20.

8. Жилін А.Е. Особливості криміналістичного аналізу первісної інформації та визначення основних напрямів розслідування шахрайства у сфері використання банківських електронних платежів. *Перспективні напрямки розвитку юридичної науки у 21-му сторіччі* : матер. Міжнарод. наук.-практ. конф. (м. Київ, 14–15 черв. 2022 р.) – Київ: Науково-дослідний інститут публічного права, 2022. С. 21–23.

SUMMARY

Zhylin A. E. Theoretical and praxeological foundations of fraud investigation methods in the field of using bank electronic payments. – *Qualifying scientific work on manuscript rights.*

The thesis is for candidate's degree of law on specialty 12.00.09 – Criminal Procedure and Criminalistics; Forensic Examination; Operational-Search Activity. – Scientific Institute of Public Law; Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs, Kyiv, 2023.

The dissertation at the monographic level elaborates the theoretical and praxeological principles of fraud investigation methods in the field of using bank electronic payments. Based on a systematic analysis, the state of scientific research on anti-fraud issues is disclosed. It was found that certain problematic issues of fraud investigation methodology remain unexplored, most of which contain debatable provisions.

The theoretical dominants regarding the state of scientific research on the problems of fraud investigation in the field of using bank electronic payments have been established. It has been found that among a significant number of scientific developments that outline issues related to the determination, counteraction and prevention of economic crime in the banking sphere, most of them are carried out within the framework of civil law, administrative law, criminal law and criminological directions. At the same time, knowledge of the criminal process, psychology, operational and investigative activities, etc. was used. Based on this, it has been proven that countering fraud has a complex and interdisciplinary nature. A number of scientific developments both of a forensic orientation in relation to the development of separate methods of investigation of illegal acts in a certain area, as well as other branches of law, are summarized.

The author's structure of a separate methodology was formed, in particular, separate components were added to the standard structure of fraud investigation methods in the field of the use of bank electronic payments, which consists of forensic characteristics, features of the initial and subsequent stages of the investigation, as well as the use of special knowledge, in particular: a) preventive activities of authorized persons; b) interaction of law enforcement units; c) implementation of measures of relevant tactical operations.

The theoretical and legal understanding of the systematization of typical methods of preparation, direct perpetration and concealment of fraud has been clarified, in particular, it has been determined that the most typical methods of perpetration are phishing and carding. Preparatory actions for committing fraud are singled out: selection and preparation of electronic computing equipment (laptop, computer, tablet) – 88 %; development of software necessary for the implementation of certain types of fraudulent activities (phishing, carding) – 81 %; selection of the object of the criminal offense – 100 %; determination of the circle of persons against whom fraudulent actions will be committed – 92 %. Information on the methods of committing fraud is the most informative source in criminal proceedings.

A data system was created regarding the situation of fraud in the field of using bank electronic payments, taking into account the identification of correlations between its individual elements, in particular, the place of fraud and the conditions that contributed to it.

A set of typical traces of fraud is established, with the formulation of the characteristic role of virtual (electronic, computer) traces.

The identity of the victim of fraud is described and the meaning of victimization is clarified, as determined by the natural behavioral determinants of the victim system, which is manifested in a number of factors.

Certain forensically important signs and properties of the fraudster's personality were established, which were systematized, and on the basis of which a probable «portrait of the criminal» was formed. People who commit fraud in the banking sector are mostly characterized by resourcefulness, high intelligence and sociability. They have the techniques of psychological influence, they know how to quickly convince and incline to carry out certain actions. Mostly, such frauds are committed by men, aged 20-40, who have a higher education, work in the field of entrepreneurial activity or computer technology.

Proposals are offered regarding the initiation of criminal proceedings through the prism of the assessment of initial information, as well as the adoption of a reasoned decision regarding the initiation of a pre-trial investigation into the fact of fraud.

Forensic versions put forward at the initial stage of the investigation have been determined, in particular, fraudulent actions were committed, which are aimed at seizing: 1) financial resources of legal entities or private individuals; 2) financial resources of banking institutions; 3) information about bank cards or other bank information; 4) data on bank registration numbers and other identification information of customers of the respective bank; 5) information on bank details and other bank data of customers of the respective bank, etc.

Practical recommendations have been provided regarding the preventive activities of law enforcement agencies in criminal proceedings of a certain

category, which consist in introducing changes and additions to the Code of Criminal Procedure of Ukraine by determining their obligation to identify the reasons and conditions that contributed to the commission of fraud.

A list of preventive measures, which must be carried out by authorized persons of law enforcement agencies when investigating fraud, is proposed, in particular: 1) notification to citizens through mass media about legal responsibility for fraudulent activity in the field of using bank electronic payments; 2) use of security protocols, such as cryptographic functions and user authentication systems; 3) identification of persons prone to anti-social behavior in the field of computer activity (hackers, phishers) and their subsequent registration in cyber police units; 4) use of identity verification protocols to check the accuracy of the entered information and prevent impersonation; 5) informing the population through mass media, messengers and social networks about cases of fraudulent actions in the field of using bank electronic payments (phishing, carding, sniffing); 6) the use of transaction recording technologies, such as blockchain, which allow recording all information; 7) prevention of repeated (recurrent) manifestations of fraud by fully exposing all persons involved in the commission of specific illegal actions with their subsequent entry into the relevant records, etc.

The author's definition of the interaction of law enforcement agencies as determined by legal acts is given and the activity of the relevant agencies is agreed upon in terms of purpose, place and time, which consists in the most rational combination of means and methods of activity of these units for the purpose of prevention, termination and investigation of criminal offenses.

The organizational and tactical features of the interaction of the units of the National Police were determined, as well as the forms of interaction, in particular, among the procedural ones, the following were distinguished: implementation of the instructions of the authorized person to conduct the SRD and NSRD – 88 %; providing the authorized person with the information collected during the ORD to resolve the issue of entering data into the EDPR – 81 %; execution by the operational unit of the investigator's instructions regarding the operational

verification of information that is important for establishing the presence or absence of grounds for entering information into the ERDR based on operational materials – 32 %; among the organizational ones, the following are highlighted: joint duty as part of the SOG – 72 %; joint conduct of tactical operations and complex procedural actions (search, investigative experiment) – 65 %; collegial planning of the initial stage of fraud investigation – 77 %; mutual exchange of information between units of the National Police, other authorities and the public – 94 %; collective departures of authorized persons (investigator, inquirer, detective, prosecutor) and operatives to conduct SRD or NSRD – 51 %; counseling – 58 %.

Attention is focused on the importance of such a form of interaction as information exchange. The specified information may reflect: a) signs of fraud in the field of using bank electronic payments (which has already been committed or is in the preparation stage); b) characteristics of members of hacker groups and organizations (phishers, spammers, carders) who may be involved in fraudulent activities; c) construction (structure) and field of activity (phishing, carding) of criminal groups involved in committing fraud or other criminal offenses.

A system of tactical operations necessary for gathering initial information about the circumstances of the event and identifying signs of fraud has been formed, in particular, such as «Collection of information regarding the event of fraud and sources of forensically significant information», «Identification of victims of fraudulent encroachment», «Establishment of methods of committing fraudulent actions», «Establishing the identity of the fraudster», «Electronic computing equipment», «Document», «Determining the amount of material damages».

Provisions regarding some aspects of the organization and tactics of conducting individual procedural actions during the implementation of relevant tactical operations have been formulated.

A list of measures for the implementation of the tactical operation «Electronic computing equipment» has been determined, in particular, the following are highlighted among them: 1) NSRD, aimed at establishing the

presence of appropriate electronic computing equipment in a certain room and ensuring the preservation of information on it that reveals the involvement of certain individuals in committing fraudulent actions (observation of the object, listening to telephone conversations, review of correspondence, removal of information from transport and electronic systems); 2) inspection of the scene (places where fraudulent actions were carried out in the field of using bank electronic payments) and things (electronic computing equipment, telephones); 3) temporary access to things and documents with subsequent temporary seizure of the specified property (phones, flash drives); 4) a search during which electronic computing equipment and other items and documents relevant to criminal proceedings may be seized; 5) obtaining specialist consultations, working out regulatory and legal acts and special literature; 6) interrogation of suspects established at the place of fraudulent actions; 7) carrying out investigative activities aimed at identifying persons who know forensically significant information about fraudulent activities and their participants; 8) conducting simultaneous interrogations between suspects, victims and witnesses; 9) appointment of computer-technical and other types of examinations; 10) analysis of expert opinions, comparing them with other evidentiary information.

Theoretical provisions regarding the main criminalistic and criminal-procedural categories (criminological characteristics, typical investigative situations, forensic versions, SRD, NSRD, circumstances subject to proof) have been established.

The practical significance of the obtained results is that the theoretical propositions, conclusions and practical recommendations presented and argued in the dissertation are implemented and used in: *legislative activity* – to improve the current legislation in the field of fraud prevention in the field of the use of bank electronic payments, in particular, as a result of the conducted research, a number of proposals were formulated regarding the introduction of changes and additions to the current Code of Criminal Procedure of Ukraine; *scientific activity* – for

further improvement of the methods of investigation of certain types of criminal offenses against property, based on formulated theoretical provisions, conclusions and practical recommendations (implementation acts of the Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs dated 10.05.2023, the National Academy of Internal Affairs dated 11.05.2023, Kharkiv National University of Internal Affairs dated 29.05.2023 p.); *the educational process* – when teaching the educational disciplines «Criminal Law», «Criminal Studies», «Criminal Process», «Organization of the Investigation of Criminal Offenses», «Tactical Features of Conducting Investigative (Search) Actions», «Operational and Search Activity», as well as training textbooks, monographs, conducting practical classes on criminal procedure and criminology (acts of implementation of the Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs dated 24.04.2023, PrJSC «Higher Educational Institution «Interregional Academy of Personnel Management» dated 12.05.2023); *law enforcement activities* – to improve the activities of the prosecutor's office, pre-trial investigation bodies, operational and expert units of the National Police (implementation acts of the Dnipropetrovsk NDEKTS of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine dated 14.05.2023), as well as during practical training courses for law enforcement officers of Ukraine.

Keywords: *fraud, scope of use of bank electronic payments, forensic characteristics, phishing, fraudster, pre-trial investigation, interaction, prevention, investigative (detective) action, covert investigative (detective) action, tactical operation.*

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

*Наукові праці, в яких опубліковані
основні наукові результати дисертації:*

1. Жилін А.Е. Актуальні питання реалізації профілактичних заходів працівниками правоохоронних органів при розслідуванні шахрайства у сфері використання банківських електронних платежів. *Юридична наука*. 2020. № 2. Том 2. С. 209–215.

2. Жилін А.Е. Наукові диспути стосовно визначення криміналістичної характеристики шахрайства у сфері використання банківських електронних платежів. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2022. Випуск 6. С. 122–127.

3. Жилін А.Е. Наукова полеміка відносно опису ознак та властивостей окремих елементів криміналістичної характеристики шахрайства у сфері використання банківських електронних платежів. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2023. Випуск 1. С. 89–94.

4. Жилін А.Е. Особливості реалізації тактичної операції «електронно-обчислювальна техніка» під час розслідування шахрайства у сфері використання банківських електронних платежів. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2023. Випуск 2. С. 103–108.

5. Жилін А.Е. Взаємодія різних підрозділів правоохоронних органів при розслідуванні шахрайства у сфері використання банківських електронних платежів: актуальні питання. *KELM*. 2023. № 3. С. 119–123 (Республіка Польща).

6. Жилін А.Е. Наукові диспути стосовно тактичних операцій щодо збирання початкових відомостей про обставини події та виявлення ознак шахрайства у сфері використання банківських електронних платежів. *Вісник Львівського торговельно-економічного університету. Юридичні науки*. 2023.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

7. Жилін А.Е. Криміналістична характеристика шахрайства у сфері використання банківських електронних платежів: формулювання дефініції. *Актуальні проблеми взаємодії правової науки та практики її застосування* : матер. Міжнарод. наук.-практ. конф. (м. Київ, 16–17 берез. 2022 р.). – Київ: Науково-дослідний інститут публічного права, 2022. С. 18–20.

8. Жилін А.Е. Особливості криміналістичного аналізу первісної інформації та визначення основних напрямів розслідування шахрайства у сфері використання банківських електронних платежів. *Перспективні напрямки розвитку юридичної науки у 21-му сторіччі* : матер. Міжнарод. наук.-практ. конф. (м. Київ, 14–15 черв. 2022 р.) – Київ: Науково-дослідний інститут публічного права, 2022. С. 21–23.

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ.....	21
ВСТУП.....	22
 РОЗДІЛ 1	
НАУКОВІ ЗАСАДИ ПОБУДОВИ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ ШАХРАЙСТВА У СФЕРІ ВИКОРИСТАННЯ БАНКІВСЬКИХ ЕЛЕКТРОННИХ ПЛАТЕЖІВ.....	35
1.1. Стан наукових досліджень питань протидії шахрайствам у сфері використання банківських електронних платежів.....	35
1.2. Криміналістична характеристика як складова методики розслідування шахрайства у сфері використання банківських електронних платежів...46	46
1.3. Особливості основних елементів криміналістичної характеристики шахрайства у сфері використання банківських електронних платежів...57	57
Висновки до розділу 1.....	80
 РОЗДІЛ 2	
ПЛАНУВАННЯ ТА ОРГАНІЗАЦІЯ РОЗСЛІДУВАННЯ ШАХРАЙСТВА У СФЕРІ ВИКОРИСТАННЯ БАНКІВСЬКИХ ЕЛЕКТРОННИХ ПЛАТЕЖІВ.....	83
2.1. Криміналістичний аналіз первісної інформації та визначення основних напрямів розслідування	83
2.2. Взаємодія слідчих та працівників оперативних підрозділів Національної поліції у кримінальному провадженні.....	95
2.3. Профілактична діяльність працівників правоохоронних органів щодо виявлення й усунення причин та умов учинення шахрайства у сфері використання банківських електронних платежів.....	109
Висновки до розділу 2.....	123

РОЗДІЛ 3**КОМПЛЕКСИ ТАКТИЧНИХ ОПЕРАЦІЙ ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ
ШАХРАЙСТВА У СФЕРІ ВИКОРИСТАННЯ БАНКІВСЬКИХ
ЕЛЕКТРОННИХ ПЛАТЕЖІВ.....126**

3.1. Тактичні операції стосовно збирання початкових відомостей про
обставини події та виявлення ознак шахрайства.....126

3.2. Особливості проведення тактичної операції «Електронно-обчислювальна
техніка».....142

Висновки до розділу 3.....163

ВИСНОВКИ.....166

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....172

ДОДАТКИ.....196

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

ГУНП	–	Головне управління Національної поліції
ЕОМ	–	Електронно-обчислювальна машина
ЕОТ	–	Електронно-обчислювальна техніка
ЕПС	–	Електронні платіжні системи
ЄРДР	–	Єдиний реєстр досудових розслідувань
ЗО	–	Злочинні організації
ІКЕ	–	Інформаційно-комп'ютерна експертиза
КК	–	Кримінальний кодекс
КМЕ	–	Комп'ютерно-мережева експертиза;
КПК	–	Кримінальний процесуальний кодекс
МВС	–	Міністерство внутрішніх справ
НСРД	–	Негласна слідча (розшукова) дія
ОГ	–	Організовані групи
ОРЗ	–	Оперативно-розшукові заходи
ПКЕ	–	Програмно-комп'ютерна експертиза
ПК	–	Персональний комп'ютер
СКТЕ	–	Судова комп'ютерно-технічна експертиза
СОГ	–	Слідчо-оперативна група
СРД	–	Слідча (розшукова) дія
п.	–	Пункт
р.	–	Рік
с.	–	Сторінка (сторінки)
ст.	–	Стаття
ч.	–	Частина

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. Сучасна діджиталізація світового суспільства спричинила виникнення в країнах ЄС і в Україні низки як позитивних, так і негативних факторів. Серед позитивних необхідно виокремити швидкість передачі грошових коштів за допомогою банківських електронних платежів; миттєвий обмін даними через обрані месенджери (Viber, Telegram, Twitter, WhatsApp) і соціальні мережі (Facebook, Instagram); відеозв'язок із будь-якими особами завдяки відповідним технічним засобам та програмам (Skype). Водночас мають місце і негативні чинники, зокрема, збільшення кількості кримінальних правопорушень проти власності та інтелектуальних прав громадян, фактів порушення сфери приватного життя особи, випадків втручання хакерів у всі галузі суспільного життя. Серед вказаних діянь більшість займають шахрайства у сфері використання банківських електронних платежів. Так, **відповідно до статистичних показників в Україні за останній час майже на 55% збільшилася кількість зареєстрованих фактів зазначених видів шахрайств, проте кількість притягнутих до відповідальності шахраїв дедалі залишається на низькому рівні.** Окрім того, за даними Офісу Генерального прокурора України, у 2013 р. до ЄРДР внесено 3344 факти шахрайських дій за ч. 3 ст. 190 КК України, за якими особам вручено повідомлення про підозру лише у 1053 випадках; у 2014 р., відповідно, внесено до реєстру 2760 протиправних діянь, вручено повідомлень про підозру – 1238; 2015 р. – 3656, за якими вручено повідомлень про підозру – 1321; 2016 р. – 3611, за якими вручено повідомлень про підозру – 886; 2017 р. – 4845, за якими вручено повідомлень про підозру – 2112; 2018 р. – 3366, за якими вручено повідомлень про підозру – 1120; 2019 р. – 2467, за якими вручено повідомлень про підозру – 706; 2020 р. – 14744, за якими вручено повідомлень про підозру – 7734; у 2021 р. зареєстровано 14760 фактів

вчинення шахрайських дій за частинами 2-4 ст. 190 КК України, за якими вручено повідомлень про підозру – 7634; 2022 р. – 19430, за якими особам вручено повідомлення про підозру у 6043 випадках, тобто лише у 31% кримінальних проваджень. А вже згідно зі Звітом Національної поліції про результати роботи у 2021 р. щодо кіберзлочинів порівняно з 2020 р. загальна кількість вказаних шахрайств збільшилася майже вдвічі (з 5240 фактів до 10020). У той час як за окремими сферами кількість кримінальних правопорушень у банківській сфері збільшилася з 2110 до 3049 випадків; пов'язаних з онлайн-шахрайствами – з 1355 до 1928; у сфері комп'ютерних систем – з 1461 до 1981. Наведені дані свідчать, що кількість шахрайств із року в рік дедалі збільшується, а процес доказування провини шахраїв потребує негайного удосконалення.

За даними опитування слідчих, виникає необхідність негайної розробки і впровадження у правозастосовну практику окремої методики розслідування шахрайства у сфері використання банківських електронних платежів. Серед чинників невисокої ефективності доказування у кримінальних провадженнях більшість слідчих (98%) виокремили такі: відсутність заходів щодо профілактики шахрайств – 97%; несвоєчасна реалізація СРД, НСРД та інших процесуальних заходів – 53%; ігнорування порядку й планування організації початкового етапу розслідування – 57%; відсутність чіткої взаємодії й належної координації окремих підрозділів Національної поліції, насамперед працівників кіберполіції і слідчих – 62%; поверхневе застосування науково-технічних засобів при проведенні СРД і НСРД – 84%; невикористання міжнародного досвіду у протидії шахрайствам – 68%; відсутність наукового аналізу й узагальнень форм та методів діяльності правоохоронних органів під час розслідування шахрайств – 79%.

Теоретичну основу дисертації становлять наукові розробки вчених, які досліджували питання методики розслідування кримінальних правопорушень, зокрема: В. П. Бахіна, А. Ф. Волобуєва, В. Г. Дрозд, М. М. Єфімова, В. А. Журавля, В. О. Коновалової, Є. Д. Лук'янчикова,

В. Л. Ортинського, І. В. Пирога, О. В. Пчеліної, М. В. Салтевського, Р. Л. Степанюка, К. О. Чаплинського, Ю. М. Чорноус, В. Ю. Шепітька та ін. Окремі питання розслідування шахрайств розглядалися у наукових працях низки вчених, серед яких необхідно виділити дисертації С. В. Головкина, О. В. Добрової, І. О. Коваленка, О. В. Курмана, В. Р. Мойсика, О. Л. Мусієнко, Н. В. Павлової, В. І. Пазиніч, А. В. Реуцького, О. А. Самойленко, Т. Л. Тропіної, С. С. Чернявського, С. В. Чучко та ін.

Так, С. В. Чучко у дисертації «Розслідування шахрайства при купівлі-продажу товарів через мережу Інтернет» (м. Дніпро, 2021 р.) визначив особливості правового регулювання правовідносин у віртуальному просторі, що впливають на рівень вчинення шахрайства у мережі Інтернет; виокремив типові способи шахрайства; конкретизував тактику проведення СРД, спрямованих на отримання інформації з матеріальних й особистісних джерел. О. В. Добрава у дисертації «Криміналістична характеристика та розслідування шахрайства з фінансовими ресурсами» (м. Київ, 2020 р.) розкрила криміналістичну характеристику шахрайства і особливості планування кримінальних проваджень; окреслила типові слідчі ситуації, відповідні тактичні завдання й засоби їх вирішення на початковому етапі розслідування; з'ясувала типові недоліки в організаційному забезпеченні й правовій регламентації НСРД. І. О. Коваленко у дисертації «Розслідування шахрайства у сфері використання банківських електронних платежів» (м. Дніпро, 2022 р.) визначив структуру криміналістичної характеристики шахрайства, охарактеризував окремі її елементи; сформував систему обставин, що підлягають встановленню, та типові слідчі ситуації і відповідні їм комплекси СРД; виокремив організаційно-тактичні аспекти проведення окремих СРД і НСРД та конкретизував особливості призначення експертиз у кримінальному провадженні.

Проте у вказаних працях вчені торкалися лише деяких проблемних аспектів розслідування шахрайств. Недослідженими залишаються питання профілактичної діяльності уповноважених осіб щодо запобігання

шахрайствам, особливості взаємодії правоохоронних органів у кримінальному провадженні та ін. В умовах сьогодення виникає необхідність згрупувати виокремлені вченими процесуальні дії у конкретні тактичні операції, що забезпечить максимальну ефективність розслідування шахрайства. На сьогодні слідча практика потребує негайної розробки сучасної дієвої системи протидії шахрайствам у сфері використання банківських електронних платежів з метою розробки методів і засобів їх виявлення, попередження та розслідування. Зазначені фактори у своїй сукупності сформували актуальність окресленої проблематики, її наукову, теоретичну і практичну значущість, а також вплинули на вибір теми дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, грантами. Дисертацію виконано відповідно до Закону України «Про національну безпеку України» від 21.06.2018 № 2469-VIII, положень Стратегії національної безпеки України (Указ Президента України від 14.09.2020 № 392/2020), Стратегії боротьби з організованою злочинністю (розпорядження Кабінету Міністрів України від 16.09.2020 № 1126-р), Стратегії розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства на 2021-2023 роки (Указ Президента України від 11.06.2021 № 231/2021), тематики наукових досліджень і науково-технічних (експериментальних) розробок Міністерства освіти і науки на 2022-2026 роки (наказ МОН України від 03.02.2022 № 109), тематики наукових досліджень і науково-технічних (експериментальних) розробок на 2020–2024 роки (наказ МВС України від 11.06.2020 № 454), Порядку електронної інформаційної взаємодії Офісу Генерального прокурора та Міністерства внутрішніх справ України (спільний наказ Офісу Генерального прокурора та МВС України від 22.11.2021 № 371/846), Основних напрямів наукових досліджень Науково-дослідного інституту публічного права на 2020-2024 рр.

Мета і задачі дослідження. *Мета* дисертаційного дослідження полягає у вирішенні конкретного наукового завдання з розробки

концептуальних основ методики розслідування шахрайства у сфері використання банківських електронних платежів.

Відповідно до обраної мети в дисертації поставлено та вирішуються такі основні взаємопов'язані *задачі*:

– розкрити стан наукових досліджень питань протидії шахрайствам у сфері використання банківських електронних платежів;

– визначити криміналістичну характеристику як складову методики розслідування шахрайства у сфері використання банківських електронних платежів;

– охарактеризувати основні елементи криміналістичної характеристики досліджуваного виду шахрайства;

– з'ясувати особливості криміналістичного аналізу первісної інформації та визначення основних напрямів розслідування у кримінальному провадженні;

– розглянути взаємодію слідчих та оперативних підрозділів Національної поліції при розслідуванні досліджуваної категорії кримінальних правопорушень;

– сформулювати заходи профілактичної діяльності працівників правоохоронних органів щодо виявлення й усунення причин та умов шахрайства у сфері використання банківських електронних платежів;

– виокремити тактичні операції стосовно збирання початкових відомостей про обставини події та виявлення ознак шахрайства;

– визначити перелік заходів під час проведення тактичної операції «Електронно-обчислювальна техніка».

Об'єктом дослідження є кримінальні процесуальні відносини, що виникають у діяльності правоохоронних органів під час розслідування шахрайства у сфері використання банківських електронних платежів.

Предмет дослідження – теоретичні та праксеологічні засади методики розслідування шахрайства у сфері використання банківських електронних платежів.

Методи дослідження. Відповідно до поставленої мети застосовано низку методів наукового пізнання, вибір яких базувався на особливостях конкретної мети, об'єкта і предмета дослідження. *Формально-логічний метод* застосовано при з'ясуванні **структурних елементів криміналістичної характеристики шахрайства**; аналізі матеріалів кримінальних проваджень, законодавчих актів, наукових домінант і концепцій, що відтворюють особливості дослідження шахрайства (розділи 1–3). *Порівняльно-правовий метод* – при **аналізі** кримінальних і кримінально-процесуальних норм, **системи процесуальних дій**, окремих нормативно-правових актів (розділи 2–3). *Системно-структурний метод* – при класифікації способів учинення шахрайства, виділенні криміналістичних версій і віктимогенних груп потерпілих, виокремленні типових способів шахрайства, систематизації тактичних операцій (розділи 1–3). *Історико-правовий метод* – для обґрунтування необхідності реформування законодавства щодо деяких положень розслідування шахрайства (підрозділи 1.1, 2.1, 2.3). *Системний метод* – **при** формуванні відповідної специфіки підготовки й реалізації тактичних операцій (підрозділи 3.1, 3.2). *Функціональний метод* – **при визначенні** перспективних напрямів оптимізації розслідування шахрайства (підрозділи 2.2, 2.3, 3.1). *Типологічний метод* – при з'ясуванні **характеристики особи потерпілого і шахрая (підрозділ 1.3)**. *Соціологічний метод* – при анкетуванні працівників органів прокуратури, слідчих, оперативних та експертних підрозділів МВС України (**розділи 1–3**). *Статистичний метод* – при аналізі оперативної, слідчої й судової практики, опрацьовуванні матеріалів кримінальних проваджень, узагальненні даних анкетування респондентів і статистичних даних (**розділи 1–3**). На основі *синтезу* визначено висновки й практичні рекомендації за темою дослідження.

Емпіричну основу дослідження становлять згруповані відомості **Єдиного звіту про вчинені кримінальні правопорушення** **Офісу Генерального прокурора України за період 2017–2023 рр., а також**

результати опрацювання слідчої і судової практики протягом 2014–2023 рр. Зокрема, було досліджено матеріали 125 кримінальних справ та 137 кримінальних проваджень (Вінницька, Волинська, Дніпропетровська, Донецька, Закарпатська, Запорізька, Кіровоградська, Київська, Львівська, Луцька, Миколаївська, Одеська, Сумська, Ужгородська, Харківська, Черкаська та Чернівецька області, м. Київ) за темою дисертації за 2012–2023 рр.; відомості офіційної статистичної звітності МВС України за 2014–2023 рр.; зведені дані опитування 356 працівників оперативних підрозділів, 327 слідчих, 71 працівника експертних установ МВС України, 115 працівників органів прокуратури України та 96 обізнаних осіб. Під час дослідження використано власний досвід роботи у слідчих підрозділах Національної поліції України.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у тому, що дисертаційна робота є першим у вітчизняній науці комплексним монографічним дослідженням основ методики розслідування шахрайства у сфері використання банківських електронних платежів, в якому сформульовано низку наукових положень і практичних рекомендацій, **спрямованих на підвищення ефективності діяльності органів досудового розслідування Національної поліції України**, що вирізняються науковою новизною та мають важливе теоретичне і практичне значення, а саме:

вперше:

– сформовано авторську структуру окремої методики, зокрема, до стандартної структури методики розслідування шахрайства у сфері використання банківських електронних платежів, що складається з криміналістичної характеристики, особливостей початкового та подальшого етапів розслідування, а також використання спеціальних знань, додано окремі складові елементи, такі як: а) профілактична діяльність уповноважених осіб; б) взаємодія підрозділів правоохоронних органів; в) реалізація заходів відповідних тактичних операцій;

– запропоновано перелік профілактичних заходів, котрі необхідно

здійснювати уповноваженим особам правоохоронних органів при розслідуванні шахрайства, як-от: 1) повідомлення громадян через ЗМІ про юридичну відповідальність за шахрайську діяльність у сфері використання банківських електронних платежів; 2) використання протоколів безпеки, таких як криптографічні функції та системи автентифікації користувачів; 3) виявлення осіб, схильних до антисуспільної поведінки у сфері комп'ютерної діяльності (хакерів, фішерів) та подальша постановка їх на облік у підрозділах кіберполіції; 4) використання протоколів перевірки ідентичності для перевірки точності введених відомостей та запобігання підміні особи; 5) інформування населення через ЗМІ, месенджери та соціальні мережі про випадки вчинення шахрайських дій у сфері використання банківських електронних платежів (таких як фішинг, кардинг, сніфферінг); 6) використання технологій фіксації транзакцій, таких як блокчейн, що дозволяють записувати всі відомості; 7) попередження повторних (рецидивних) проявів шахрайства шляхом максимально повного викриття усіх осіб, задіяних у вчиненні конкретних протиправних дій із подальшим внесенням їх до відповідного обліку та ін.;

– визначено перелік заходів для реалізації тактичної операції «Електронно-обчислювальна техніка», зокрема, серед них виокремлено такі:

- 1) НСРД, спрямовані на встановлення наявності відповідної електронно-обчислювальної техніки в певному приміщенні та забезпечення збереження на ній інформації, що розкриває причетність окремих осіб до вчинення шахрайських дій (спостереження за об'єктом, прослуховування телефонних переговорів, огляд кореспонденції, зняття інформації з транспортних і електронних систем);
- 2) огляд місця події (місця, де здійснювалися шахрайські дії у сфері використання банківських електронних платежів) та речей (електронно-обчислювальної техніки, телефонів);
- 3) тимчасовий доступ до речей та документів із подальшим тимчасовим вилученням вказаного майна (телефони, флешнакопичувачі);
- 4) обшук, у ході якого можуть бути вилучені електронно-обчислювальна техніка та інші предмети і

документи, що мають значення для кримінального провадження; 5) отримання консультацій спеціалістів, опрацювання нормативно-правових актів та спеціальної літератури; 6) допит підозрюваних, встановлених на місці здійснення шахрайських дій; 7) проведення оперативно-розшукових заходів, спрямованих на встановлення осіб, яким відома криміналістично значуща інформація про шахрайські дії та їх учасників; 8) проведення одночасних допитів між підозрюваними, потерпілими і свідками; 9) призначення комп'ютерно-технічної та інших видів експертиз; 10) аналіз експертних висновків, порівняння їх із іншою доказовою інформацією;

удосконалено:

– теоретико-правове розуміння систематизації типових способів підготовки, безпосереднього вчинення й приховування шахрайства, **зокрема, визначено, що найбільш типовими способами вчинення таких дій є фішинг та кардинг;**

– систему даних щодо обстановки вчинення шахрайства у сфері використання банківських електронних платежів з огляду на виокремлення кореляційних зв'язків між її елементами, зокрема, місцем учинення шахрайства та умовами, котрі цьому сприяли;

– криміналістичну характеристику особи шахрая через сукупність ознак та якостей особистості, що безпосередньо або опосередковано визначають особливості протиправної поведінки;

– пропозиції стосовно початку кримінального провадження через призму оцінки початкових відомостей, а також прийняття аргументованого рішення з приводу початку досудового розслідування за фактом учинення шахрайства;

– криміналістичні версії, що висуваються на початковому етапі розслідування, зокрема, вчинено шахрайські дії, що спрямовані на заволодіння: 1) фінансовими ресурсами юридичних або приватних осіб; 2) фінансовими ресурсами банківських установ; 3) інформацією про банківські картки або іншими банківськими відомостями; 4) даними про

банківські реєстраційні номери та іншими ідентифікаційними відомостями клієнтів відповідного банку; 5) відомостями про банківські реквізити та інші банківські дані клієнтів відповідного банку тощо;

– визначення взаємодії правоохоронних органів як обумовленої нормативно-правовими актами та узгодженої за метою, місцем і часом діяльності відповідних органів, що полягає в максимально раціональному поєднанні засобів та методів діяльності цих підрозділів із метою профілактики, припинення та розслідування кримінальних правопорушень;

– систему тактичних операцій, необхідних для збирання початкових відомостей про обставини події та виявлення ознак шахрайства, зокрема: «Збір відомостей стосовно події шахрайства та джерел криміналістично вагомої інформації», «Встановлення особи шахрая», «Електронно-обчислювальна техніка», «Встановлення потерпілих від шахрайського посягання», «Встановлення способів шахрайських дій», «Документ», «Визначення розміру матеріальних збитків»;

дістали подальшого розвитку:

– теоретичні положення щодо основних криміналістичних і кримінально-процесуальних категорій (криміналістична характеристика, типові слідчі ситуації, криміналістичні версії, СРД, НСРД, обставини, що підлягають доказуванню, тощо);

– теоретичні **домінанти щодо стану наукового дослідження проблем розслідування** шахрайства у сфері використання банківських електронних платежів;

– сукупність типових слідів шахрайства із формулюванням характерної ролі віртуальних (електронних, комп'ютерних) слідів;

– характеристика особи потерпілого від шахрайства та значення віктимізації як обумовленої закономірними поведінковими детермінантами потерпілого системи, котра виявляється у низці факторів;

– окремі криміналістично вагомні ознаки й властивості особи шахрая, котрі було систематизовано та на основі них сформовано ймовірний «портрет

злочинця»;

– положення стосовно деяких аспектів із організації й тактики проведення окремих процесуальних дій у ході реалізації відповідних тактичних операцій;

– практичні рекомендації щодо профілактичної діяльності правоохоронних органів у кримінальних провадженнях визначеної категорії, що полягають у внесенні змін і доповнень до Кримінального процесуального кодексу України шляхом визначення обов'язку таких органів виявляти причини та умови, що сприяли учиненню шахрайства;

– організаційно-тактичні особливості взаємодії підрозділів Національної поліції, а також форми взаємодії, зокрема, серед *процесуальних* виокремлено такі: реалізація доручень уповноваженої особи про проведення СРД і НСРД – 88%; надання уповноваженій особі інформації, що зібрана у ході ОРД, для вирішення питання щодо внесення даних до ЄРДР – 81%; виконання оперативним підрозділом доручень слідчого щодо перевірки оперативним шляхом відомостей, що мають значення для встановлення наявності чи відсутності підстав для внесення відомостей до ЄРДР за оперативними матеріалами – 32%; серед *організаційних* виділено такі: спільне чергування у складі СОГ – 72%; спільне проведення тактичних операцій і складних процесуальних дій (таких як обшук, слідчий експеримент) – 65%; колегіальне планування початкового етапу розслідування шахрайства – 77%; взаємний обмін інформацією між підрозділами Національної поліції, іншими органами влади та громадськістю – 94%; колективні виїзди уповноважених осіб (слідчого, дізнавача, детектива, прокурора) та оперативних працівників для проведення СРД або НСРД – 51%; консультування – 58%.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що викладені й аргументовані в дисертації теоретичні положення, висновки та практичні рекомендації впроваджені та використовуються у:

– *законотворчій діяльності* – для удосконалення чинного

законодавства у сфері запобігання шахрайству у сфері використання банківських електронних платежів, зокрема, в результаті проведеного дослідження сформульовано низку пропозицій щодо внесення змін і доповнень до чинного Кримінального процесуального кодексу України;

– *науковій діяльності* – для подальшого удосконалення основ методики розслідування окремих видів кримінальних правопорушень проти власності на базі сформульованих теоретичних положень, висновків і практичних рекомендацій (акти впровадження Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ від 10.05.2023, Національної академії внутрішніх справ від 11.05.2023, Харківського національного університету внутрішніх справ від 15.05.2023);

– *освітньому процесі* – при викладанні навчальних дисциплін «Кримінальне право», «Криміналістика», «Кримінальний процес», «Організація розслідування кримінальних правопорушень», «Тактичні особливості проведення слідчих (розшукових) дій», «Оперативно-розшукова діяльність», а також підготовці підручників, проведенні практичних занять із кримінального процесу та криміналістики (акти впровадження Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ від 24.04.2023, ПрАТ «Вищий навчальний заклад «Міжрегіональна Академія управління персоналом» від 12.05.2023);

– *правозастосовній діяльності* – для вдосконалення діяльності органів прокуратури, досудового розслідування, оперативних та експертних підрозділів Національної поліції (акти впровадження Головного слідчого управління Національної поліції від 05.07.2023), а також при проведенні практичних занять на курсах підвищення кваліфікації працівників правоохоронних органів України.

Апробація результатів дисертації. Основні теоретичні положення й висновки дисертації оприлюднено на міжнародних науково-практичних конференціях і семінарах: «Актуальні проблеми взаємодії правової науки та практики її застосування» (м. Київ, 2022 р.), «Перспективні напрямки

розвитку юридичної науки у 21-му сторіччі» (м. Київ, 2022 р.).

Публікації. Основні положення та результати дисертації відображено у восьми наукових публікаціях, з яких п'ять статей – у виданнях, включених МОН України до переліку наукових фахових видань з юридичних наук, одна – у закордонному юридичному виданні, дві – у збірниках тез наукових доповідей, оприлюднених на науково-практичних конференціях і семінарах.

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається з основної частини (вступу, трьох розділів, що містять вісім підрозділів, висновків), списку використаних джерел і додатків. Загальний обсяг дисертації становить 226 сторінок, із яких 150 сторінок основної частини. Список використаних джерел налічує 195 найменувань і займає 24 сторінки, 4 додатки викладено на 31 сторінці.

РОЗДІЛ 1

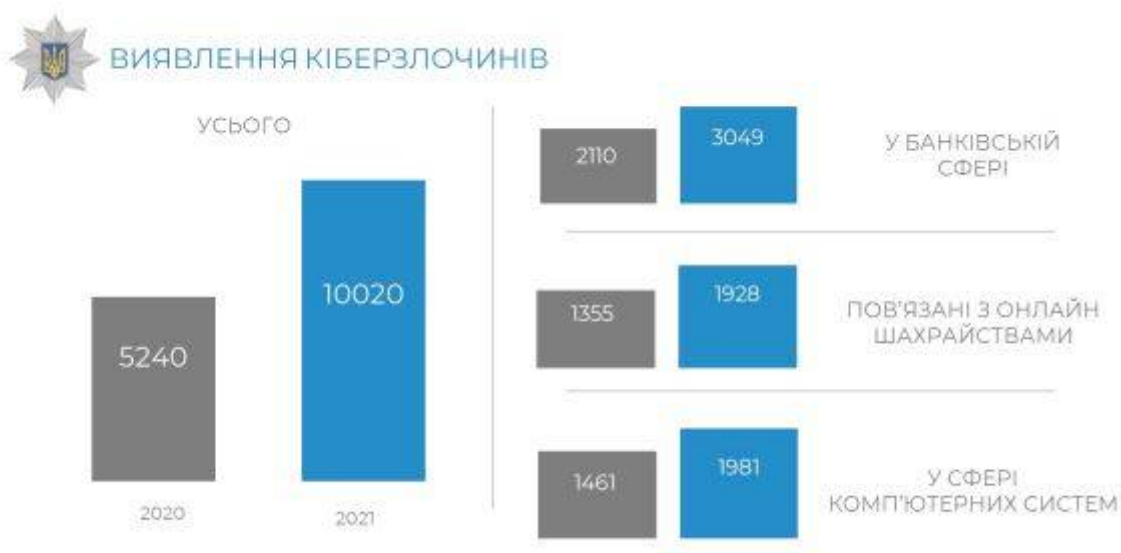
НАУКОВІ ЗАСАДИ ПОБУДОВИ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ ШАХРАЙСТВА У СФЕРІ ВИКОРИСТАННЯ БАНКІВСЬКИХ ЕЛЕКТРОННИХ ПЛАТЕЖІВ

1.1. Стан наукових досліджень питань протидії шахрайствам у сфері використання банківських електронних платежів

Проблеми боротьби з шахрайством різних категорій поставали перед науковцями протягом не одного десятиріччя. Тому було проведено достатньо досліджень та представлено наукових розробок у цій сфері. В той же час, наша дисертація має на меті визначити особливості методики розслідування шахрайства, вчиненого у сфері використання банківських електронних платежів. Тому вважаємо за доцільне провести науковий аналіз праць дослідників з цього напрямку.

У Звіті Національної поліції України про результати роботи у 2021 році зазначається, що новітні можливості інформаційних технологій та їх стрімкий ріст у всьому світі дедалі активніше використовується людством у різних сферах діяльності. Також в ньому наголошується на тому, що кіберпростір створює неймовірні можливості, розширює свободу, стимулює розвиток інновацій та збагачує суспільство. Як висновок вказано на те, що паралельно з позитивними тенденціями, набуває розвитку і кіберзлочинність, що, зрозуміло, завдає значної шкоди інтересам наших громадян та держави в цілому, тому з метою протидії такій кримінальній протиправності в Національній поліції функціонує підрозділ кіберполіції. Акцентовано увагу на тому, що у 2021 році задокументовано майже вдвічі більше злочинів, учинених з використанням високих інформаційних технологій. Зазначається, що майже у півтора рази зросла динаміка реєстрації кримінальних

правопорушень у банківській сфері та на третину – у сфері комп'ютерних систем. Вказується на те, що періодичне обмеження соціальної активності громадян у зв'язку з посиленням карантину спровокувало збільшення на 42 % шахрайств, пов'язаних з використанням електронно-обчислювальної техніки (ч. 3, 4 ст. 190 КК України). Також наголошується на тому, що кіберполіцейські у 2021 році ініціювали проведення 9 міжнародних поліцейських операцій та взяли участь у 8 таких заходах на запрошення іноземних колег [59]. Окремі аспекти з означеного можна побачити на нижченаведеній діаграмі, що приведена у вказаному Звіті.

Звіт Національної поліції України про результати роботи у 2021 році щодо кіберзлочинів [59]

Як бачимо, шахрайські дії у сфері використання банківських електронних платежів мають тенденцію до збільшення кількості та якості. Адже на часі технічне забезпечення шахраїв дуже швидко розвивається завдяки розвитку інформаційних технологій в нашому суспільстві. Тому відповідне забезпечення діяльності відповідних підрозділів правоохоронних органів також потребує додаткового забезпечення для хоча б аналогічного розвитку.

Окрема група науковців (В. В. Зарубей, О. М. Гумін, О. В. Римарчук)

акцентують увагу на тому, що на часі в Україні набуло поширення шахрайство в різних сферах життя людини. Автори зазначають, що зростання кількості та якості таких протиправних діянь призводить до значних втрат фінансових ресурсів не лише громадян, а й держави в цілому. Дослідники наголошують, що методичне забезпечення практичних підрозділів відіграє провідну роль у швидкому, повному та ефективному розслідуванні шахрайств. Крім того, науковці вказують на потребі створення нових методик, які не знайшли відображення в працях вчених у розслідуванні різних видів шахрайства [205, с. 63].

Для прикладу, минулого року встановлено трьох громадян України, підозрюваних у створенні вірусу «EMOTET». Через незаконні дії цих громадян потерпілим завдано збитків на суму близько 2 млрд. доларів США. Крім того, встановлено шістьох громадян України, які за допомогою шкідливого програмного забезпечення «Ransomware» завдали компаніям Республіки Корея та США збитків на загальну суму 500 млн. доларів США. Водночас кіберполіцейські продовжують тримати прямий зв'язок з громадянами. Зокрема, у 2021 році по допомогу до кіберполіції звернулося понад 190 тис. громадян. Преважна більшість телефонувала до call-центру, водночас громадяни активно подавали звернення і через форми електронного запиту [59]. Для виявлення означених протиправних діянь були залучені як підрозділи Кіберполіції України, так і зарубіжні інстанції.

Тобто проблема розслідування шахрайства у сфері використання банківських електронних платежів є досить нагальною і потребує додаткового розгляду.

Стосовно досліджень у зазначеній сфері, приведемо наступні праці. Зокрема, ще в 2002 році О. В. Курман провів дослідження за темою «Методика розслідування шахрайства з фінансовими ресурсами», в якому вирішив наступні завдання. Хоча б, було виявлено криміналістичні особливості шахрайства з фінансовими ресурсами, які відрізняють цей вид злочинів від інших, суміжних з ним кримінальних діянь. Також було

визначено та розроблено елементи криміналістичної характеристики шахрайства з фінансовими ресурсами. Крім того, автор виділив і класифікував способи вчинення шахрайства з фінансовими ресурсами та запропонував характеристику особи злочинця, яка вчинює даний вид протиправного діяння. Ще дослідником було вивчено обстановку вчинення шахрайства з фінансовими ресурсами, а також виділено та класифіковано типові сліди вчинення вказаних діянь. Також автор розробив типові слідчі версії, які висуваються на початковому етапі розслідування і надав їх класифікацію. На останок, О. В. Курман сформував типові тактичні операції, спрямовані на вирішення завдань розслідування шахрайства з фінансовими ресурсами [, с. 7-8].

А вже В. Р. Мойсик в тому ж році захистив дисертацію за темою «Проблеми кримінальної відповідальності за шахрайство з фінансовими ресурсами». Серед завдань, які дослідник ставив перед собою виокремимо наступні: проведено всебічний аналіз поняття «шахрайство з фінансовими ресурсами»; проаналізовано ознаки основного і кваліфікованого складів даного злочину через призму змін, що відбулися з прийняттям нового КК України; досліджено в контексті обраної теми спеціальну літературу з проблем кримінально-правової охорони фінансових відносин у державі; узагальнено судову практику з питань застосування законодавства про кримінальну відповідальність за шахрайство з фінансовими ресурсами; вироблено конкретні практичні рекомендації з метою належної охорони фінансової діяльності господарюючих суб'єктів та запроваджено їх у правозастосовну практику, а також внесено пропозиції щодо вдосконалення законодавства в досліджуваній сфері [125, с. 2]. Як бачимо, вищевказані автори в один період надали рекомендації як стосовно розслідування кримінальних правопорушень досліджуваної категорії у зазначеній сфері, так і щодо їх правильної кваліфікації. В той же час, наше дослідження є набагато новішим в розрізі, по-перше, чинного законодавства, по-друге, можливих способів та можливостей вчинення шахрайства у сфері використання

банківських електронних платежів з огляду на технічний розвиток суспільства.

Зі свого боку, в 2008 році С. В. Головкін в своїй дисертації «Криміналістична характеристика шахрайства відносно власності особи та її використання на початковому етапі розслідування», поставив на меті дослідити ряд завдань. Серед них вважаємо за доцільне виокремити наступні: «...1. Конкретизувати предмет злочинного посягання при шахрайстві відносно власності фізичної особи в сучасних умовах та запропонувати його класифікацію та розкрити криміналістичне значення. 2. Встановити способи шахрайства відносно власності фізичної особи в сучасних умовах та класифікувати їх в залежності від видів обману та зловживання довірою. 3. Деталізувати механізм утворення слідів, їх зміст та визначити основні групи слідів вчинення шахрайства. 4. Виявити, конкретизувати характеристику особи злочинця. 5. Визначити особу потерпілого та його характеристику. 6. Розглянути особливості тактики проведення найбільш типових слідчих дій при розслідуванні шахрайства відносно власності фізичної особи в сучасних умовах на початковому етапі розслідування» [28, с. 5].

Наступним дослідником, який розглядав вказані питання вважаємо за необхідне визначити С. С. Чернявського, який в 2010 році захистив дисертаційне дослідження на тему «Теоретичні та практичні основи методики розслідування фінансового шахрайства». В своїй праці автор вирішував ряд завдань, серед яких, на нашу думку, найбільш важливими є наступні: розкрито сутність та проведено класифікацію фінансового шахрайства, визначено місце цього явища у структурі економічної та фінансової злочинності, зокрема, у співвідношенні з іншими кримінологічними категоріями; дано криміналістичну характеристику та розкрито механізм фінансового шахрайства, а також зміст відповідних технологій злочинної діяльності; розроблено модель комплексної криміналістичної методики розслідування фінансового шахрайства,

визначити перспективи розроблення окремих методик з урахуванням специфіки галузей фінансових правовідносин; виокремлено особливості виявлення й розкриття фінансового шахрайства, проведення попередньої перевірки за матеріалами про протиправне діяння; визначено напрями вдосконалення взаємодії, а також оперативного-розшукового забезпечення в розслідуванні фінансового шахрайства; сформульовано поняття тактичної операції початкового етапу розслідування фінансового шахрайства та охарактеризовано види тактичних операцій; встановлено можливості використання спеціальних знань у розслідуванні фінансового шахрайства, визначити форми залучення спеціалістів до розслідування, а також особливості проведення документальних перевірок і судових експертиз [186, с. 5].

Майже одночасно з вищевказаною працею Т. В. Охрімчук захистила дисертацію «Криміналістична характеристика шахрайства з фінансовими ресурсами та основні напрями розслідування». У вказаній роботі авторка сформулювала структуру криміналістичної характеристики даного виду протиправних діянь; розкрила співвідношення криміналістичної та кримінально-правової характеристики шахрайства з фінансовими ресурсами; охарактеризувала суспільні відносини у сфері надання кредитно-фінансових ресурсів як предмет злочинного посягання за сучасних умов; встановила способи вчинення кримінального правопорушення; вивчила його слідову картину; розкрила особливості використання відомостей про особу злочинця при розслідуванні шахрайства з фінансовими ресурсами; охарактеризувала початковий етап розслідування шахрайства визначеного виду; з'ясувала коло обставин, які підлягають встановленню в досліджуваній категорії кримінальних проваджень; сформулювала типові слідчі ситуації початкового етапу розслідування та окреслила напрями їх вирішення; охарактеризувала наступний етап розслідування, а також конкретизувала особливості використання спеціальних знань, проведення ревізійних, аудиторських досліджень, судових експертиз; удосконалила тактику проведення окремих

слідчих дій в контексті кредитно-фінансового законодавства України [133, с. 2].

Наступною роботою вкажемо дисертацію С. В. Самойлова на тему «Розслідування шахрайств, учинених із використанням мережі «Інтернет»», який окреслив типові слідчі ситуації початкового етапу розслідування та сформулював відповідні їм тактичні завдання, а також слідчі версії і алгоритми дій для їх розв'язання. Крім того, автор виокремив особливості організації і тактики проведення окремих слідчих (розшукових) дій під час розслідування означеного виду протиправних діянь. Також дослідник конкретизував особливості використання можливостей судових експертиз та спеціальних знань, а також розробив заходи, що спрямовані на запобігання вчиненню шахрайств із використанням мережі «Інтернет» [165, с. 2-3]. Як бачимо, вперше наведено завдання «розробити заходи, що спрямовані на запобігання», що вважаємо досить важливим з огляду на специфіку нашого дослідження.

З останніх досліджень, які стосуються нашої тематики вкажемо, поперше, роботу О. В. Герасимова «Протидія злочинності у банківській сфері», який провів аналіз різних наукових поглядів на сутність поняття «злочинність у банківській сфері» та з метою єдиного розуміння запропонував його авторське визначення. Крім того, автор здійснив обґрунтування вибору елементів кримінологічної характеристики протиправних діянь у банківській сфері. Також дослідник провів аналіз детермінації злочинності в банківській сфері, а також розкрив стан та напрями міжнародного співробітництва протидії банківській злочинності. Знову має місце нове завдання, яке поставив перед собою та вирішив в ході дослідження О. В. Герасимов: «розкрити стан та напрями міжнародного співробітництва протидії банківській злочинності» [26, с. 2-3].

Зі свого боку, Ю. Я. Хамига в 2020 році під час проведення власного дисертаційного дослідження на тему «Фінансове шахрайство: критерії ідентифікації та напрями мінімізації», поставив перед собою ряд завдань,

зокрема: «...охарактеризувати економічне підґрунтя та обґрунтувати теоретико-концептуальні засади фінансового шахрайства як важливого об'єкту досліджень сучасної фінансової науки; ідентифікувати основні причини та виокремити потенційні наслідки фінансового шахрайства як негативного суспільно-економічного явища; запропонувати типологізацію та виокремити критерії ідентифікації фінансового шахрайства в сучасних умовах; дослідити різновиди корпоративного фінансового шахрайства у контексті основних його суб'єктів, форм та способів виявлення; проаналізувати найбільш поширені способи реалізації шахрайських схем на фінансовому ринку та ринку нерухомості України; ідентифікувати основні види шахрайства з фінансовими ресурсами держави та оцінити їх вплив на розвиток економічних процесів; обґрунтувати мотиваційно-поведінкові доміанти участі громадян у фінансових пірамідах та виокремити їх найпоширеніші види й характерні ознаки; проаналізувати зарубіжний досвід запобігання і протидії фінансовому шахрайству й окреслити можливості його використання в Україні; запропонувати напрями удосконалення фінансової політики держави у контексті попередження і мінімізації фінансового шахрайства на сучасному етапі розвитку української економіки» [180, с. 5].

Знову наявне завдання щодо попередження і мінімізації фінансового шахрайства на сучасному етапі розвитку української економіки, що, як ми вказували, раніше, є досить важливим в розрізі дослідження методики розслідування шахрайства у сфері використання банківських електронних платежів.

В свою чергу, О. В. Добрава для досягнення мети своєї дисертації на тему «Криміналістична характеристика та розслідування шахрайства з фінансовими ресурсами» поставила ряд завдань. Зокрема, авторка провела аналіз шахрайства з фінансовими ресурсами як об'єкта криміналістичного дослідження, а також систематизувала способи та розкрила зміст і взаємозв'язки предмета злочинного посягання, обстановки вчинення, слідової картини шахрайства з фінансовими ресурсами. Крім того,

дослідниця встановила особливості виявлення злочинів і засади організації початкового етапу їх розслідування. Ще О. В. Доброва окреслила типові слідчі ситуації, відповідні тактичні завдання та засоби їх вирішення на початковому етапі розслідування, а також виявила недоліки в організаційному забезпеченні, правовій регламентації та практиці тактико-криміналістичного забезпечення проведення НСРД під час розслідування вказаних злочинів [33, с. 3]. Як бачимо, питання тактичних операцій та стану розробленості проблематики розслідування шахрайства О. В. Доброва не висвітлила.

А вже Т. В. Коршикова в своїй роботі на тему «Розслідування шахрайств, учинених з використанням електронно-обчислювальної техніки» поставили перед собою ряд завдань, серед яких вважаємо за потрібне виокремити наступні: «...визначити предмет злочинного посягання та способи шахрайств, учинених з використанням ЕОТ; розкрити слідову картину та обстановку вчинення шахрайств, учинених з використанням ЕОТ; надати характеристику особи злочинця та особи потерпілого від шахрайств, учинених з використанням ЕОТ; окреслити обставини, що підлягають встановленню під час розслідування шахрайств, учинених з використанням ЕОТ; виокремити типові слідчі ситуації та слідчі версії, що виникають під час розслідування шахрайств, учинених з використанням ЕОТ; ...узагальнити особливості проведення вербальних слідчих (розшукових) дій під час розслідування шахрайств, учинених з використанням ЕОТ; узагальнити особливості проведення невербальних слідчих (розшукових) дій під час розслідування шахрайств, учинених з використанням ЕОТ; розкрити особливості використання спеціальних знань під час розслідування шахрайств, учинених з використанням ЕОТ» [88, с. 23].

Також вважаємо за доцільне привести дослідження М. Ю. Комарова за темою «Метод та засоби захисту інформації від кібервпливів в комп'ютерних системах та мережах об'єктів критичної інфраструктури», в якому автор для досягнення мети вказав наступні завдання: «...проаналізувати сучасні методи

та засоби захисту інформації в комп'ютерних мережах та системах; розробити таксономію інформаційних загроз комп'ютерних мереж та систем об'єктів критичної інформаційної інфраструктури; скласти матрицю залежності інформаційних об'єктів захисту від типу потенційних загроз, що можуть на них впливати, та схильності до конкретних загроз; розробити модель бази даних загроз інформаційним об'єктам захисту комп'ютерних мереж та систем об'єктів критичної інформаційної інфраструктури; розробити метод розпізнавання кіберзагроз інформаційній безпеці комп'ютерних мереж та систем об'єктів критичної інформаційної інфраструктури розробити методику оцінювання кіберстійкості комп'ютерних систем та мереж об'єктів критичної інформаційної інфраструктури; розробити структурну модель багаторівневої системи виявлення підозрілих впливів на комп'ютерні мережі та системи об'єктів критичної інформаційної інфраструктури; розробити алгоритм та програмний застосунок розрахунку кіберстійкості об'єктів критичної інформаційної інфраструктури» [82, с. 14].

В свою чергу, С. В. Чучко в дисертації на тему «Розслідування шахрайства при купівлі-продажу товарів через мережу Інтернет» поставив наступні завдання: «...визначити особливості правового регулювання правовідносин у віртуальному просторі, що впливають на рівень вчинення шахрайства у мережі Інтернет; описати та систематизувати типові способи шахрайства при купівлі-продажу товарів через мережу Інтернет; здійснити науковий аналіз обстановки вчинення шахрайства при купівлі-продажу товарів через мережу Інтернет та особливості слідової картини; з'ясувати криміналістично вагомі ознаки особи шахрая, охарактеризувати особу потерпілого та її віктимну поведінку; виявити проблемні питання початку досудового розслідування шахрайства при купівлі-продажу товарів через мережу Інтернет, та виокремити коло обставин, що підлягають встановленню; сформулювати систему типових слідчих ситуацій початкового етапу розслідування досліджуваної категорії кримінальних

правопорушень; встановити особливості взаємодії різних органів в кримінальних провадженнях досліджуваної категорії; конкретизувати організацію і тактику проведення окремих слідчих (розшукових) дій, спрямованих на отримання інформації з матеріальних та особистісних джерел; висвітлити особливості використання спеціальних знань під час розслідування шахрайства при купівлі-продажу товарів через мережу Інтернет, та виокремити коло обставин, що підлягають встановленню» [193, с. 27].

На сам кінець приведемо дисертаційне дослідження І. О. Коваленка на тему «Розслідування шахрайства у сфері використання банківських електронних платежів». Автор визначив наступні завдання для досягнення мети роботи: «...визначити структуру криміналістичної характеристики шахрайства у сфері використання банківських електронних платежів; систематизувати способи вчинення вказаного протиправного діяння; з'ясувати зміст обстановки та слідової картини вчинення шахрайства у сфері використання банківських електронних платежів; надати характеристику особи шахрая та виокремити віктимогенні групи потерпілих; сформувати систему обставин, котрі підлягають встановленню у кримінальному провадженні; сформулювати типові слідчі ситуації та відповідні їм комплекси слідчих (розшукових) дій; виокремити організаційно-тактичні аспекти проведення окремих слідчих (розшукових) дій; з'ясувати організацію і тактику проведення окремих негласних слідчих (розшукових) дій; конкретизував особливості призначення експертиз в кримінальних провадженнях вказаної категорії» [76, с. 28-29]. Як бачимо, автор опрацював достатньо широкий спектр питань. В той же час, наше дослідження майже повністю направлене на аналіз інших завдань. Зокрема, нами буде досліджено питання профілактичних заходів, які повинні проводитись працівниками різних підрозділів правоохоронних органів. Також ми розглянемо питання взаємодії вказаних підрозділів під час розслідування шахрайства у сфері використання банківських електронних платежів. І,

наостанок, третій розділ нашої роботи буде спрямований на розгляд такого питання як тактичні операції в досліджуваній категорії кримінальних проваджень.

Слід акцентувати увагу на тому, що значна кількість питань з розслідування шахрайства у сфері використання банківських електронних платежів вимагає опрацювання, удосконалення і подальшого розвитку.

Підсумовуючи, зазначимо, що питання шахрайства у сфері використання банківських електронних платежів має комплексну та міждисциплінарну природу, що зводиться до вивчення вказаної проблематики завдяки дослідженню криміналістики, кримінального права, кримінального процесу, кримінології, психології, сучасного нормативно-правового забезпечення. Крім того, наявна велика кількість досліджень як криміналістичної спрямованості стосовно розробки окремих методик розслідування протиправних діянь у визначеній сфері, так й інших галузей права. Однак, не дивлячись на достатньо глибокий аналіз питань розслідування шахрайства зазначеного виду, окремі важливі аспекти досліджені не були, а ряд з них містить дискусійні положення.

1.2. Криміналістична характеристика як складова методики розслідування шахрайства у сфері використання банківських електронних платежів

Відносно криміналістичної характеристики необхідно одразу вказати, що з приводу визначеної наукової категорії між дослідниками, починаючи з моменту її введення в структуру методики розслідування та до даного часу, ведуться постійні суперечки щодо нагальності існування вказаного елемента методики. Більшість науковців все ж таки підтримують обов'язковість її наявності в окремих методиках. Ба навіть деякі противники її існування наголошують на тому, що у випадках правильно побудованих кореляційних

зв'язків криміналістична характеристика має право на існування. З огляду на зазначене, проведемо опрацювання окремих аспектів вказаної наукової категорії [48, с. 122].

Слід зазначити, що, наприклад, В. В. Тіщенко, вказував на те, що «...під міжвидовою (комплексною) методикою розуміє не просто сукупність окремих видових методик, а їх загальна інтегрована модель, що виконує системоутворюючу і методологічну функцію. Таким чином, розробки теоретичних основ криміналістичної методики ведуться в різних напрямках, що народжують нові підходи, уточнюючи, доповнюючи і оновлюючи відомі і, здавалося б, усталені наукові поняття та положення. Разом з тим, відсутні чіткі позиції по одній з найголовніших проблем теорії та методології – за системою принципів формування криміналістичних методик розслідування. Крім того, не завжди відрізняються принципи науково-теоретичної розробки приватних методик розслідування, з одного боку, і принципи застосування і побудови методики розслідування злочинів у практичній діяльності – з іншого. У цьому зв'язку треба підкреслити, що формування криміналістичної методики розслідування обумовлюється визначенням тих теоретичних і методологічних передумов, на основі яких можна виявити загальні закономірності та взаємозв'язки, властиві основним об'єктам криміналістичного наукового дослідження: діяльності з розслідування злочинів, з одного боку, та діяльності з їх вчиненню – з іншого. Вважаємо, зазначена мета може бути досягнута за допомогою дієвого, системного та функціонального підходів, що утворюють у своїй системі загальний комплексний підхід, і будучи засобом пояснення, конструювання та прогнозування науково-методичних розробок» [177, с. 7-9].

Стосовно структури методики розслідування кримінальних правопорушень, наприклад, Ю. П. Алєнін вказував на наявність в ній наступних складових: криміналістична характеристика (для загальної методики) та окремих видів протиправних діянь (для окремих методик); обставини, які необхідно встановлювати та доказувати; особливості

порушення кримінальної справи (на даний момент вказаний етап кримінального провадження виглядає наступним чином – «Особливості аналізу початкової інформації та внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань»); типові слідчі ситуації, особливості побудови версій та планування розслідування в окремих умовах; організація початкового та подальшого етапів розслідування в умовах незмінної протидії правопорушникам; організація та використання тактичних операцій при розслідуванні кримінальних правопорушень; тактика проведення слідчих (розшукових) дій та оперативно-розшукових заходів (на часі з'явилося такі заходи як негласні слідчі (розшукові) дії); особливості використання спеціальних знань в кримінальному провадженні; взаємодія різних підрозділів правоохоронних органів з представниками суспільних і державних структур у процесі виявлення та розслідування протиправних діянь [4, с. 244-250].

А вже окрема група науковців (Б. Є. Лук'янчиков, Є. Д. Лук'янчиков та С. Ю. Петряєв) вирізняють наступні елементи в методиці розслідування: «...криміналістична характеристика даного виду злочинів; обставини, що підлягають доказуванню; типові слідчі ситуації, що виникають на різних етапах розслідування, слідчі версії та планування; особливості виявлення того чи іншого виду злочинів (внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань); початковий етап розслідування, тактика проведення першочергових слідчих (розшукових) дій гласного та негласного характеру; наступний етап розслідування, тактика проведення окремих слідчих (розшукових) дій на цьому етапі; особливості взаємодії слідчого з оперативними підрозділами; особливості використання слідчим спеціальних знань в процесі розслідування; заходи криміналістичної профілактики за матеріалами розслідування» [, с. 204].

Підводячи підсумок, зазначимо, що на основі наведених позицій науковців, виокремлено наступні складові в методиці розслідування шахрайства у сфері використання банківських електронних платежів:

- криміналістична характеристика шахрайства у сфері використання банківських електронних платежів;
- особливості початкового етапу розслідування шахрайства у сфері використання банківських електронних платежів;
- особливості подальшого етапу розслідування відповідного виду шахрайств;
- використання спеціальних знань під час розслідування шахрайства у сфері використання банківських електронних платежів;
- профілактична діяльність уповноважених осіб щодо усунення причин та умов вчинення відповідного виду шахрайств;
- взаємодія окремих підрозділів правоохоронних органів під час розслідування відповідного виду шахрайств;
- реалізацію заходів відповідних тактичних операцій при розслідуванні шахрайства у сфері використання банківських електронних платежів.

Крім того, в наведених структурах завжди наявний такий елемент як криміналістична характеристика.

Як доречно вказує Т. В. Вискарка, «...криміналістична характеристика є відносно новою категорією в сучасній криміналістиці, оскільки перші згадки про неї почалися лише в сімдесятих роках минулого сторіччя. Найбільшого розквіту її дослідження на теренах української науки почалося приблизно з 2010 року. Саме тоді майже всі вчені-криміналісти при висвітленні питань окремих методик розслідування кримінальних правопорушень вважали за необхідне розглянути і вказану складову. Як наслідок, зазначена категорія стала невід'ємною частиною будь-якої окремої методики. Тому вважаємо за потребу дослідити криміналістичну характеристику як елемент методики розслідування шахрайства у сфері використання банківських електронних платежів» [20, с. 106]. Повністю підтримуючи вказану позицію, ми також вбачаємо нагальну необхідність розкрити сутність криміналістичної характеристики визначеного виду шахрайства.

В свою чергу, А. Ф. Волобуєв говорить про те, що «...криміналістична характеристика як кримінально-правова й кримінологічна містить у собі інформацію про злочин у цілому, а також елементи, що його складають (об'єкт і об'єктивну сторону, суб'єкт і суб'єктивну сторону). На відміну від інших характеристик вона являє собою, по-перше, систему тільки криміналістично значимих відомостей про ознаки злочину, а не будь-яких однакових для всіх видів злочинів. У межах певного виду вони можуть сприяти його розкриттю. По-друге, відомості про ознаки елементів злочину описують на якісно-кількісному рівні. Таким чином підвищується практичне значення даної категорії криміналістики» [21, с. 32].

А вже В. В. Тіщенко стосовно значення криміналістичної характеристики правопорушень наголошував на тому, що під час розслідування нерозкритих протиправних діянь корисливо-насиленої спрямованості криміналістичний аналіз встановлених обставин дозволяє виявити між ними спільні та особливі риси, зробити висновок про можливе скоєння цих протиправних діянь однією і тією ж особою або однією і тією ж групою осіб. Крім того, науковець вказував на те, що даний висновок може бути виконаний не лише на основі повної криміналістичної характеристики кожного окремого кримінального правопорушення, а й на основі криміналістичного аналізу їх окремих обставин [177, с. 54].

На основі аналізу опитування респондентів (96 %) [Додаток А] можна зробити висновок про необхідність розроблення криміналістичної характеристики шахрайства у сфері використання банківських електронних платежів в розрізі докладної побуди кореляційних зв'язків між окремими її елементами, що дозволить працівникам правоохоронних органів ефективно реалізовувати кримінальні провадження досліджуваної категорії.

Як доречно акцентують увагу криміналісти (В. В. Пясковський, Ю. М. Черноус, А. В. Самодін), «...одним із найбільш дискусійних в теорії криміналістичної характеристики кримінальних правопорушень є питання про кількісний і якісний склад елементів, тобто криміналістично значимих

ознак, які повинні складати ядро криміналістичної характеристики. До основних елементів криміналістичної характеристики певного виду (групи) кримінальних правопорушень слід віднести тільки елементи, що відрізняються чітким пошуково-розшуковим спрямуванням, й до них належать: – характеристика предмету злочинного посягання (речі матеріального світу, на які спрямоване посягання – гроші, цінності, майно тощо); – типові способи вчинення кримінального правопорушення (складаються зі способів підготовки, безпосереднього вчинення кримінального правопорушення та способів приховування (маскування) вчинених дій); – типова «слідова картина» події (комплекс матеріальних та ідеальних слідів, що притаманні певному виду (групі) кримінальних правопорушень та певним способам й етапам його вчинення); – характеристика особи підозрюваного (характеризується фізичними, соціально-демографічними даними; чинниками, що мали вплив на формування і здійснення протиправної мети, створення злочинної групи, розподілу ролей між співучасниками тощо); – характеристика особи потерпілого (демографічні дані, відомості про спосіб життя, риси характеру, звички, зв'язки і стосунки, ознаки віктимної поведінки тощо); – мотив та мета вчинення кримінального правопорушення (мотив – це внутрішнє спонукання, рушійна сила вчинку людини, що визначає його зміст і допомагає більш глибоко розкрити психічне ставлення особи до вчиненого; мета – це уявлення про бажаний результат, якого прагне особа, що визначає спрямованість діяння)» [93, с. 580].

В свою чергу, В. О. Малярова акцентує увагу на тому, що ні кримінально-правова, ні кримінологічна, ні інші характеристики злочинів не здатні охопити низку ознак, що мають важливе значення для формування й реалізації криміналістичних методик. Авторка до вказаних ознак відносить наступні: пов'язані з діями, спрямованими на підготовку до вчинення злочину та приховування його слідів, з механізмом слідоутворення тощо. Вони не входять до числа кримінально-правових чи кримінологічних,

оскільки не мають правового значення й необхідних змістовних ознак. Відомості, наведені в цих характеристиках, не є однопорядковими й конкуруючими, хоча досить близькі за суттю. Дослідниця робить висновок, що зазначені ознаки призначаються для вирішення різних завдань, є складовими елементами різних систем, тому можуть вивчатися паралельно та в комплексі [120, с. 114].

А вже А. Ф. Волобуєв формулює криміналістичну характеристику розкрадань майна через наявність наступних складових: «...особливості предмета посягання (матеріальні цінності, грошові кошти, цінні папери); обстановка вчинення злочину (загальноекономічні і правові умови підприємницької діяльності, організаційно-правові форми підприємств, стан контролю з боку відповідних державних органів, місце знаходження суб'єктів підприємництва та існування між ними певних відносин тощо); способи підготовки, вчинення і приховування розкрадання (прийоми створення сприятливих умов для заволодіння майном, прийоми безпосереднього заволодіння майном та його використання, заходи щодо маскування розкрадання, вчинення супутніх розкраданню злочинів); сліди розкрадання (документів та речових доказів, свідчень осіб, що вказують на протиправне заволодіння майном); особливості суб'єкта розкрадання та супутніх злочинів (підприємця-фізичної особи, посадових осіб і службовців юридичної особи – суб'єкта підприємництва); особливості потерпілого від розкрадання (підприємця, окремих громадян)» [21, с. 35].

Інша група науковців (В. О. Малярова, О. В. Одерій, Р. Л. Степанюк) наголошує на те, що у криміналістичній характеристиці містяться відомості про такі елементи механізму вчинення протиправних діянь: «...предмет злочину (гроші, матеріальні цінності, наркотичні речовини тощо); місце, час та обстановка, характерні для вчинення злочинів окремих видів; способи підготовки, вчинення та приховування злочинів – певна система дій, прийомів та окремих операцій злочинців, у т.ч. використання знаряддя злочину (автотранспорту, вогнепальної й холодної зброї, знарядь зламу,

обладнання для виготовлення фальшивих документів тощо); сліди злочинів (різноманітні зміни, які вносяться ними в навколишню обстановку); особа злочинця (комплекс властивостей злочинця, його зв'язків і відносин, пов'язаних з учиненням злочинів, що можуть бути використані для їх розслідування); особа потерпілого (характер поведінки, майнове положення, соціальні зв'язки тощо)» [92, с. 9]. А вже Н. С. Карпов визначає криміналістичну характеристику через такий набір складових: «...спосіб вчинення злочину; місце і обстановка; час вчинення злочину; знаряддя і засоби; предмет посягання; потерпіла особа; особа злочинця; сліди злочину (у широкому значенні)» [63, с. 268-269]. Як бачимо, вказані вчені по різному підходять до питання формулювання кількості елементів у визначеній науковій категорії.

Констатуючи вищенаведене, зазначимо, що, на нашу думку, криміналістична характеристика – це система взаємопов'язаних даних стосовно криміналістично значимої інформації щодо протиправних діянь окремої категорії, що сприяє їх ефективному розслідуванню завдяки її використанню в проведенні процесуальних дій та розшукових заходів, а також побудові та перевірці версій. Визначено, що саме наявність докладно побудованих кореляційних зв'язків між елементами криміналістичної характеристики шахрайства у сфері використання банківських електронних платежів дозволить працівникам правоохоронних органів ефективно реалізовувати кримінальні провадження досліджуваної категорії [47, с. 20].

Стосовно її наповнення з огляду на правопорушення досліджуваного виду, то, наприклад, О. В. Курман виокремлював наступні складові криміналістичної характеристики шахрайства з фінансовими ресурсами: способи вчинення шахрайства з фінансовими ресурсами, обстановка вчинення злочину, особа злочинця, сліди злочину [109, с. 200]. А вже Т. В. Охрімчук визначає криміналістичну характеристику шахрайства з фінансовими ресурсами через наявність наступних елементів: спосіб вчинення; слідова картина шахрайства з фінансовими ресурсами; особа

шахрая з фінансовими ресурсами [134, с. 373]. Як бачимо, у вказаних авторів наявна обмежена кількість елементів досліджуваної криміналістичної категорії.

В свою чергу, Т. В. Коршикова серед складових криміналістичної характеристики шахрайств, учинених з використанням електронно-обчислювальної техніки, формулює наступні: предмет злочинного посягання; способи шахрайств, учинених з використанням електронно-обчислювальної техніки; слідова картина; обстановка шахрайств, учинених з використанням електронно-обчислювальної техніки; особа злочинця; особа потерпілого від шахрайств, учинених з використанням електронно-обчислювальної техніки [89, с. 129]. З зазначеною системою ми майже погоджуємось, але одразу вважаємо за необхідне висловити зауваження з приводу наявності в ній такого елемента як предмет злочинного посягання.

З приводу вказаної складової, наприклад, О. В. Кришевич зараховує до неї рухоме майно (коштовні речі різного призначення – автомобілі, коштовності, відео- та аудіотехніку та інше, гроші, зокрема у валюті, цінні папери, кольорові метали; гроші, вилучені з обігу, але які підлягають обміну та знаходяться в обігу в банківській чи іншій системі; гроші, давно вилучені з обігу, але які представляють яку-небудь цінність і певну вартість, наприклад, зроблені з дорогоцінних металів, що представляють історичну цінність – рідкі або дуже старовинні й т. ін.; безготівкові гроші, що зберігаються на рахунках у банках і кредитних організаціях; цінні папери, зокрема, іменні) [99, с. 184-186].

В свою чергу, Т. В. Коршикова наголошує на тому, що останнім часом збільшилася кількість випадків заволодіння інформацією про власників платіжних банківських карток та їх реквізити. Авторка серед такої інформації виокремлює наступну: «...а) ім'я та прізвище держателя картки; б) назва/код структурного підрозділу банку, що випустив картку; в) термін дії картки; г) номер картки». Дослідниця також акцентує увагу на тому, що «...при цьому необхідно констатувати, що вчинення шахрайства з використанням

ЕОТ здійснюється не на нормальне функціонування електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), систем та комп'ютерних мереж і мереж електрозв'язку, а на суспільні відносини власності з приводу майна, грошей та інших цінностей, з метою заволодіння якими вчиняється шахрайство. Предметом розглядуваного шахрайства не можуть бути електронно-обчислювальні машини (комп'ютери), системи та комп'ютерні мережі і мережі електрозв'язку» [88, с. 45]. Тобто в цілому не зрозуміло, що дисертантка має на увазі, говорячи про предмет злочинного посягання в криміналістичній характеристиці шахрайств, учинених з використанням електронно-обчислювальної техніки.

В той же час, Т. В. Коршикова посилається на роботу О. В. Тарасової, яка наголошує на тому, що стосовно суб'єктів цих відносин, то подібне шахрайство може бути вчинено будь-якими особами, що використовують електронно-обчислювальні машини (комп'ютери), системи та комп'ютерні мережі та мережі електрозв'язку у власних інтересах, а також особами, які надають відповідні послуги у цій сфері. Авторка робить висновок, що при цьому, вчиняючи шахрайство, ці суб'єкти здійснюють цілком законні операції з ЕОТ, не порушуючи нормального функціонування електронно-обчислювальних машин [175, с. 110]. Як бачимо, знову не зрозуміло, яке значення має виокремлення у визначеній характеристиці вказаного елемента.

В свою чергу, О. Л. Мусієнко в структурі криміналістичної характеристики шахрайства виділяє наступні складові: спосіб шахрайства; обстановка і місце вчинення шахрайства; часовий чинник; особа шахрая та його психологічний портрет; предмет злочинного посягання; особа жертви; типові сліди шахрайства [129]. Знову наявний такий елемент як предмет злочинного посягання. Автор вказує, що вказана складова являє собою такий предмет (об'єкт, річ навколишнього світу), на який впливає шахрай з метою досягнення результату своєї діяльності. Дослідник акцентує увагу, що при вчиненні протиправного діяння шахрай може впливати на дуже велику кількість різних предметів. О. Л. Мусієнко підсумовує, що, незважаючи на

те, що шахрай впливає на багато предметів навколо нього, предметом злочинного посягання буде лише майно, яким він заволодів. Тобто предметом посягання при шахрайстві можуть бути різні матеріальні цінності, грошові кошти, право на майно [129, с. 71]. Ми підтримуємо думку, що для шахрайства загалом визначена складова може бути наявна, але у провадженнях за фактом вчинення шахрайства у сфері використання банківських електронних платежів її необхідність досить сумнівна. Адже хоча б якогось значення для побудови кореляційних зв'язків з іншими елементами криміналістичної характеристики не буде.

Підтвердження нашої думки є дослідження С. В. Самойлова, який під час визначення структури криміналістичної характеристики шахрайств, учинених із використанням мережі «Інтернет», визначив наявність наступних елементів: «...1) предмет посягання; 2) спосіб учинення злочину; 3) обстановка вчинення злочину; 4) характеристика особи злочинця; 5) характеристика особи потерпілого; 6) відомості про типові сліди злочину». Автор встановив, що «...у 98 % випадків учинення шахрайств із використанням мережі «Інтернет» предметом посягання є гроші юридичних або фізичних осіб, як у готівковій так і в безготівковій формі» [165, с. 7]. Як бачимо, предметом злочинного посягання в 98 % будуть гроші. В нашій категорії проваджень це будуть також здебільшого гроші (як у готівковій, так і в безготівковій формі). Тому немає сенсу у виокремленні зазначеного елемента.

Зі свого боку, О. В. Герасимов виокремлює наступні елементи в кримінологічній характеристиці злочинів у банківській сфері, а саме: кількісні та якісні показники групи досліджуваних злочинів; характеристику способів вказаних протиправних діянь; мотивів їх вчинення; інформацію про типові особливості суб'єктів їх вчинення [25, с. 206]. Тобто навіть в кримінологічній характеристиці протиправних діянь в банківській сфері виокремлюються такі елементи як спосіб вчинення та інформація щодо особи правопорушника.

А вже І. О. Коваленко акцентує увагу на тому, що якість та результативність розслідування шахрайства у сфері використання банківських електронних платежів прямо пропорційно залежить від професійного рівня ІТ-фахівця, наявності передових технологій у правоохоронних органах та швидкості реагування на дії кіберзлочинців. Автор робить висновок, що криміналістична характеристика визначених протиправних діянь містить такі елементи як спосіб учинення шахрайства, обстановку вчинення кримінального правопорушення, слідову картину, особу шахрая та особу потерпілого [77, с. 367]. Повністю підтримуємо зазначену позицію.

Констатуючи вищенаведене, зазначимо, що криміналістична характеристика є складовою методики розслідування кримінальних правопорушень. Акцентовано увагу на тому, що вказана категорія має важливе значення під час проведення слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій та інших процесуальних заходів. Сформульовано поняття криміналістичної характеристики. Визначено, що саме наявність докладно побудованих кореляційних зв'язків між елементами криміналістичної характеристики шахрайства у сфері використання банківських електронних платежів дозволить працівникам правоохоронних органів ефективно реалізовувати кримінальні провадження досліджуваної категорії.

1.3. Особливості основних елементів криміналістичної характеристики шахрайства у сфері використання банківських електронних платежів

Кожен елемент криміналістичної характеристики має своє індивідуальне значення для структури в цілому та побудови кореляційних зв'язків зокрема. Практичне значення вказаної категорії полягає у допомозі уповноваженим особам, які беруть участь у розслідуванні окремих

протиправних діянь, шляхом використання відомостей, що визначені нами як ознаки та властивості окремих її елементів. Вказаною інформацією можливо скористатися при проведенні окремих слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій та інших процесуальних заходів. Крім того, її необхідно застосовувати під час побудови версій та аргументації відповідних слідчих ситуацій. Тобто дослідження та надання відповідної характеристики кожному елементу криміналістичної характеристики шахрайства у сфері використання банківських електронних платежів має значення для корегування початкового етапу кримінального провадження [50, с. 89].

Основним елементом криміналістичної характеристики шахрайства у сфері використання банківських електронних платежів, безумовно, є спосіб його вчинення. З приводу вказаної О. Н. Колесніченко вказував, що до її складу входить спосіб підготовки до вчинення протиправного діяння, спосіб безпосереднього вчинення та спосіб його приховування. Крім того, науковець акцентував увагу на тому, що вказані складові можуть бути реалізовані в різний час, різними особами та мати різне кримінально-правове значення [80, с. 9-11]. А вже В. А. Овечкін характеризує вказану категорію як сукупність способів по його підготовці, вчиненню і приховуванню, причинно зумовлених чинниками зовнішнього середовища і властивостями особи [131, с. 9].

В свою чергу, Т. В. Охрімчук зазначає, що основним елементом криміналістичної характеристики шахрайства з фінансовими ресурсами є спосіб його вчинення, який відповідно складається, на думку авторки, з системи взаємопов'язаних дій щодо підготовки, вчинення та приховування слідів кримінального правопорушення. Дослідниця робить конкретний висновок, що він полягає, перш за все, в обмані, в наданні завідомо недостовірної інформації, зокрема, шляхом подання підроблених документів кредиторю [135, с. 95]. Тобто, на думку Т. В. Охрімчук, спосіб вчинення

кримінального правопорушення має складові, які характеризують дії шахрая щодо підготовки, вчинення та приховування протиправних дій.

Як доречно зазначила Н. В. Павлова, зазначений елемент є головним та єдиним, «...за допомогою якого можна дослідити виявлені у процесі аналізу зв'язки між всіма структурними елементами криміналістичної характеристики злочину» [137, с. 20]. Зі свого боку, В. В. Тіщенко до змісту способу вчинення злочину зараховує «...комплекс діянь злочинця з підготовки, вчинення і приховування злочину, обумовлених метою злочинного діяння, властивостями особи злочинця й обстановкою (об'єктивними і суб'єктивними факторами), результати яких відбиваються на матеріальних та інтелектуальних слідах, що характеризують психічні й фізичні риси особи злочинця» [176, с. 18]. Як бачимо, всі перераховані науковці вважають, що спосіб вчинення злочину є сукупністю дій з підготовки, безпосереднього вчинення та приховування протиправного діяння. Вказану позицію ми також поділяємо і, відповідно, будемо розглядати вказаний елемент криміналістичної характеристики шахрайства у сфері використання банківських електронних платежів шляхом опису ознак та властивостей визначених складових.

Першою складовою є підготовка до вчинення кримінального правопорушення. Доречною вважаємо думку К. Зайця, який вказував на те, що основні проблеми у відповідних уповноважених осіб виникають на стадії прийняття рішення про відкриття кримінального провадження, коли необхідно встановити ознаки складу протиправного діяння. Науковець наголошує, що труднощі пов'язані з потребою прийняти ключове процесуальне рішення на підставі аналізу дуже обмеженої інформації про подію. Як висновок, автор говорить про те, що навіть у рамках відкритого кримінального провадження дуже складно сформулювати систему доказів наявності злочинного наміру в діях шахрая [58, с. 207]. Тому, на нашу думку, необхідно дослідити, які підготовчі дії були вчинені шахраєм.

В свою чергу, Т. В. Коршикова серед підготовчих дій до вчинення шахрайств, учинених з використанням електронно-обчислювальної техніки, виокремлює наступні: «...1) вчиненню шахрайства сприяв несанкціонований доступ до ЕОТ; 2) вчинення шахрайства здійснювалось з використанням шкідливих програмних чи технічних засобів; 3) вчиненню шахрайства сприяло розповсюдження рекламної чи іншої продукції про предмет посягання (надання послуг)» [89, с. 132].

На основі аналізу анкетування респондентів [Додаток А], був зроблений висновок, що мали місце наступні підготовчі дії до вчинення шахрайства досліджуваного виду:

- підбір та підготовка певної електронно-обчислювальної техніки (ноутбук, комп'ютер, планшет тощо) – 88 %;
- розробка програмного забезпечення, необхідного для вчинення окремих видів шахрайства (фішинг, кардінг) – 81 %;
- вибір об'єкта шахрайських дій – 100 %;
- вибір кола осіб, стосовно яких будуть вчинені шахрайські дії – 92 %.

Стосовно безпосереднього способу вчинення шахрайських дій, зазначимо наступне. Так, наприклад, С. В. Самойлов порадив «...класифікувати способи вчинення досліджуваних шахрайств за наступними підставами: а) шахрайства, які пов'язані із купівлею/продажем у мережі «Інтернет»; б) шахрайства, сутність яких полягає в отриманні коштів (майна) шляхом надсилання листів чи повідомлень; в) шахрайства, які для заволодіння коштами (майном) потребують розробки та розміщення в мережі «Інтернет» дублікатів або вузькоспеціалізованих сайтів для надання псевдопослуг; г) шахрайства, які спрямовані на отримання персональних (реєстраційних) даних (так званий «фішинг»); д) шахрайства, пов'язані з обігом електронних грошей; е) шахрайства, для вчинення яких використовується спеціалізоване та/чи шкідливе програмне забезпечення; е) «комбіновані способи» шахрайств» [165, с. 4].

А вже О. В. Кришевич запропонував способи шахрайств, учинених з використанням ЕОТ, розділити на такі групи: «...1) способи незаконного доступу до банківських рахунків, пов'язані з використанням розрахунків платіжними дорученнями; 2) способи вчинення кримінальних правопорушень, пов'язаних з незаконним доступом до банківських рахунків, пов'язані з використанням операцій у сфері обігу банківських платіжних карток; 3) способи вчинення кримінальних правопорушень, пов'язані з використанням інших засобів доступу до банківських рахунків. Йдеться, наприклад, про: внесення неправдивих відомостей до автоматизованої системи банківської установи; розміщення фіктивного повідомлення на електронній дошці оголошень або інтернет-аукціоні; несанкціоноване втручання в роботу бортового комп'ютера транспортного засобу з метою ввести в оману щодо показників» [100, с. 82].

Зі свого боку, О. В. Курман вказує на те, що «...способи вчинення шахрайства з фінансовими ресурсами є різноманітними та поділяються на прості (звичайне перекручення наданої інформації і розтрата грошових коштів на не передбачені кредитним договором цілі) і складні (характеризуються довгостроковим етапом підготовки, створенням підставних фірм, розробкою складних схем переказу грошей)» [110, с. 185].

В свою чергу, С. С. Чернявський акцентує увагу на тому, що «...дослідження способів учинення шахрайств шляхом незаконних операцій з використанням ЕОТ виступає своєрідним «ключем» до описання інших значущих елементів криміналістичної характеристики» [186, с. 9]. Зі свого боку, І. О. Коваленко основними способами вчинення шахрайства в сфері банківських електронних платежів в Україні виокремив наступні: «...фішинг; сніфферінг; вішинг; кардінг» [71, с. 139].

На основі проведеного дослідження, можна зробити висновок, що найбільш розповсюдженими способами вчинення визначеного виду шахрайства є фішинг та кардінг.

Стосовно особливостей приховування, то, наприклад, І. О. Коваленко визначив, що «...шахраї використовували наступні способи приховування своєї протиправної діяльності: використання зміни ідентифікатора місця знаходження свого обладнання; знищення обладнання, яке використовувалось для вчинення кримінальних правопорушень; надання неправдивих показів під час проведення слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій та інших процесуальних заходів; відмова від дачі показань» [74, с. 146].

З приводу приховування шахрайських дій визначеного виду, то на основі дослідження опитування респондентів [Додаток А], є можливість визначити наступні заходи:

– застосування трансформації ідентифікатора місця знаходження устаткування, за допомогою якого вчинюються шахрайські дії – 89 %;

– надання неправдивих показань при проведенні окремих слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій та інших процесуальних заходів – 61 %;

– ліквідація устаткування, що засовувалось для вчинення шахрайських дій – 85 %;

– відмова від дачі показань – 35 %.

Говорячи про обстановку вчинення кримінального правопорушення вважаємо за необхідне визначитись з її поняттям. Зокрема, Ю. І. Ільченко визначила, що перед уповноваженою особою стоїть завдання в ході огляду місця події встановити початковий стан цієї структури з метою з'ясування початкових змін в обстановці, які відбулися в результаті вчинення протиправного діяння. Автор зробив висновок, що це свого роду розумове, з допомогою логічного мислення, проникнення у механізм протиправного діяння по матеріальній обстановці, яке можливе за уважного і цілеспрямованого вивчення обставин події [62, с. 9].

Зі свого боку, О. В. Сіренко, ведучи мову про визначений елемент криміналістичної характеристики, вказала на те, що «...до обстановки

вчинення злочину найбільш доцільно включити місце і час вчинення злочину; об'єкт і предмет злочинного посягання; склад учасників; матеріальні елементи оточуючого середовища; зв'язки, що існують між вказаними елементами і іншими елементами криміналістичної характеристики» [169]. Ми не можемо погодитись з наведеною позицією вченої, адже крім безпосередньо складових обстановки вчинення протиправного діяння (час; місце; зв'язки, що існують між ними), О. В. Сіренко привела елементи, які взагалі їй не притаманні (склад учасників; матеріальні елементи оточуючого середовища).

А вже В. Д. Берназ на основі проведеного дослідження обстановки вчинення крадіжок зараховував до її структури наступні складові: а) матеріальне середовище, інакше кажучи: час, місце, об'єкт, макро- і мікропогодні умови; б) організаційно-управлінське середовище, інакше кажучи: виробничо-функціональні об'єкти, правоохоронні елементи; в) соціально-психологічне середовище, інакше кажучи: мікроклімат у колективі за місцем роботи, ціннісну орієнтацію, психологічну обстановку за місцем проживання [10, с. 45]. Підтримує вказану позицію й В. А. Динту, зазначаючи, що до обстановки вчинення протиправного діяння відноситься система відомостей, які відображають матеріальні, мікро-соціальні та морально-психологічні умови його підготовки, вчинення та приховування [32, с. 8].

В свою чергу, О. О. Астахова вказувала, що для фахівця-криміналіста обстановка вчинення протиправного діяння є важливим джерелом, яке важко відтворити з метою отримання об'єктивної первинної інформації про подію злочину та особу злочинця, яка його вчинила. Авторка також зазначала, що для кримінолога вказана категорія є вихідним матеріалом для розробки і запровадження профілактичних заходів та запобігання протиправним діянням. А стосовно особи, яка застосовує закон, вчена вказує на такі аспекти: «...з позиції загальної теорії складу злочину; в індивідуалізації суспільно небезпечного діяння; в розмежуванні злочину від іншого

аналогічного правопорушення; в розмежуванні суміжних злочинів; для з'ясування умов кримінальної відповідальності; з позиції необхідності характеризувати самі (конкретні) зовнішні ознаки суспільно небезпечного; з позиції характеристики умов вчинення суспільно небезпечного діяння (тобто в яких умовах відбувається суспільно небезпечне діяння)» [6, с. 90].

З приводу обстановки вчинення шахрайства у сфері банківських електронних платежів та суміжних протиправних діянь, доречним вважаємо Б. В. Черняховського, який вказує, що «...середовище вчинення злочину, пов'язаного із застосуванням комп'ютерних технологій, умовно можна поділити на матеріальне (комп'ютерно-технічне устаткування, приміщення, у якому воно знаходиться) і нематеріальне інформаційне середовище в цифровій (електронній) формі» [188, с. 59].

Ми підтримуємо І. О. Коваленка, який наголосив на тому, що «...обстановку вчинення шахрайства в сфері використання банківських електронних платежів слід розглядати як у фізичному сенсі, із врахуванням місця знаходження комп'ютерно-технічного устаткування, з якого здійснювалися шахрайські дії, так і як віртуальний простір, в якому передавалася та зчитується цифрова інформація» [70, с. 78]. Отже, зазначену категорію варто досліджувати через аналіз особливостей місця вчинення визначених діянь, а також умов, в яких вони реалізовувалися.

З приводу місця вчинення досліджуваного виду шахрайства, вважаємо за необхідне привести твердження Л. Брича, який вказував на те, що при визначенні місця його вчинення потрібно визначитись з наступними аспектами: «...1) чи охоплюється поняттям «місце вчинення кримінального правопорушення» лише місце вчинення шахрайства – розташування ЕОТ за місцем проживання (роботи) злочинця чи за місцем проживання потерпілої особи; 2) чи поширюється поняття місце вчинення шахрайства на місцезнаходження інших ознак складу кримінального правопорушення; 3) як відрізнити випадки, коли певні просторові характеристики є місцем вчинення суспільно небезпечного діяння й, відповідно, самостійною ознакою

шахрайства – місцем його вчинення, від випадків, коли ті чи інші просторові характеристики стосуються інших ознак складу шахрайства» [16, с. 269].

Зі свого боку, С. В. Самойлов серед місць вчинення досліджуваних діянь виокремлює наступні: місцезнаходження банкоматів (магазин, вулиця тощо); місцезнаходження підключених до мережі «Інтернет» комп'ютерних систем (місце роботи, навчання, проживання, «Інтернет-кафе», зона вільного підключення до мережі «Інтернет» із використанням технології «Wi-Fi» - так звані «FreeWi-Fi-zone» тощо); місцезнаходження установ, де впроваджено системи розрахунків за допомогою пластикових кредитних карток [165, с. 8].

На основі вивчення матеріалів кримінальних справ та проваджень [Додаток Б] нами було визначено наступні місця вчинення шахрайства у сфері банківських електронних платежів:

– місця розташування електронно-обчислювальної техніки, з якої здійснюються шахрайські дії (ноутбук, постійне комп'ютерне обладнання, телефон, планшет) – 53 %;

– місця розташування банкоматів, банків, де проводилися банківські електронні платежі – 15 %;

– місце розташування жертви, яка виявила факт вчинення шахрайських дій при проведенні банківських електронних платежів – 24 %.

Стосовно такої складової криміналістичної характеристики як «слідова картина» зазначимо наступне. Наприклад, І. І. Прокопов наголошує на тому, що знання механізму утворення слідів, їх класифікації дозволяє судити про спосіб вчинення окремих дій, результатом яких ці сліди є, і про особливості об'єктів, що утворюють ці сліди [149, с. 7]. Тобто наявність відповідних змін в навколишньому середовищі полягає з характерним впливом на нього.

В свою чергу, С. М. Зав'ялов вказує на те, що «...подія злочину – один із матеріальних процесів дійсності, що перебуває у зв'язку і взаємозумовленості з іншими процесами, подіями і явищами, відбивається в них і сам є відображенням якихось процесів. Будь-яка подія пов'язана зі змінами в навколишньому середовищі, і для того, щоб дізнатися про подію

злочину, необхідно виокремити пов'язані з ним зміни. Лише за слідами, які досліджують у ході розслідування події, можна судити про його зміст. Закріплені у відповідних процесуальних документах відомості про сліди злочину стають джерелами судових доказів і уможливають одержання важливої криміналістично-значущої інформації про способи готування, вчинення і приховання злочину» [55, с. 11]. Зі свого боку, В. І. Галаган визначає як матеріальні сліди (що виникають як результат взаємодії різних об'єктів), так й ідеальні (суб'єктивні образи об'єктивної дійсності, відображені в пам'яті людини) [23, с. 2].

Ми підтримуємо позицію групи науковців (В. М. Глібко, В. Г. Лукашевич, М. В. Салтевський), які визначили, що «слідова картина» (слідова обстановка в широкому її розумінні) як елемент криміналістичної характеристики являє собою абстрактну модель слідів кримінального правопорушення, що відображаються в матеріальному середовищі внаслідок його вчинення [161, с. 150-151].

Доречною вважаємо тезу О. Л. Мусієнка, який виділив наступні групи слідів: 1) матеріально-фіксовані відображення – сліди рук, сліди взуття, сліди транспортних засобів; 2) предмети та речі залишені шахраями на місці події – знаряддя, які були використані для вчинення злочину (рулетки, карти, майнові та грошові «ляльки»); особисті речі; засоби, використані для приховування злочинної діяльності; 3) документи – використовуються як для вчинення, так і для приховування шахрайства; 4) ідеальні сліди – уявні образи шахраїв залишені в пам'яті свідків (потерпілих); 5) мікросліди; б) одорологічні сліди. Крім того, автор наголосив на тому, що при шахрайстві сліди досить часто залишаються на документах (чи самі документи). Тому науковцем було розглянуто та інтерпретовано основні види документів, що використовуються при шахрайстві, зокрема: документи, зміст яких є предметом шахрайського посягання; документи, що є засобами вчинення злочину; документи, що є засобами приховування злочину; документи, що характеризують особу злочинця; документи, що містять

інформацію про інші істотні обставини в справі [128, с. 93]. А вже Л. П. Коваленко сформувала систему правопорушень в інформаційній сфері, а також авторка вірно відмітила, що вказана система була розроблена з огляду на об'єктивні фактори [78, с. 7; 79, с. 81].

Ми підтримуємо думку С. В. Головкина, який акцентує увагу на тому, що багатоманітність способів шахрайства обумовлює широкий спектр слідів його вчинення (отримані від потерпілого відомості про шахраїв, їх дій, залишені засоби злочину – розписки, фіктивні угоди, рахунки, особисті документи, матеріальні речі, підроблені ювелірні вироби, тощо). Автор вказує, що зазначені особливості визначають специфіку слідоутворення при вчиненні шахрайства. Зокрема, науковець зазначає, що матеріальними слідами шахрайства можуть виступати предмети, використані для введення потерпілого у оману (документи, грошові кошти, транспортні засоби, підроблені гроші, ювелірні вироби, т.д.). Крім того, дослідник зазначає, що при вчиненні шахрайства відбувається тривалий контакт між учасниками протиправного діяння, а тому ідеальні сліди мають важливе значення у розслідуванні в аспекті слідоутворення [29, с. 161].

В свою чергу, Т. В. Охрімчук вказувала на те, що сліди шахрайства з фінансовими ресурсами у криміналістичному аспекті розглядаються в двох напрямках: як особливості матеріальної шкоди, спричиненої вчиненням злочину; особливості механізму слідоутворення та змісту слідів (інформації). Авторка з'ясувала, що у цілому, слідова картина злочину, передбаченого ст. 222 КК України, визначена способом вчинення даного виду протиправного діяння та характеризується наявністю матеріальних та ідеальних джерел інформації. Дослідниця робить висновок, що «...слідова картина злочину шахрайства з фінансовими ресурсами обумовлена способом вчинення злочину та характеризується наявністю матеріальних (документи різного виду та значення) та ідеальних (показання осіб, які володіють необхідними відомостями про обставини вчинення злочину) джерел інформації» [134, с. 372]. Як бачимо, вказані дослідники визначають лише дві

групи слідів: матеріальні та ідеальні. В той же час, найбільш важливим видом з усього можливого спектру слідів, які можуть залишитись після вчинення шахрайства у сфері використання банківських електронних платежів, ми вважаємо віртуальні сліди.

З приводу їх наявності та значення, А. С. Білоусов доречно зазначає, що «...віртуальні сліди існують об'єктивно на матеріальних носіях, але не доступні для безпосереднього сприйняття. Для їх сприйняття потрібне обов'язкове застосування програмно-технічних засобів, отже наявність таких слідів на матеріальному носіїві наближує цю групу до матеріальних слідів, але не робить їх такими. Отримані з матеріального носія і сприйняті віртуальні сліди внутрішньо не надійні завдяки природі їх існування, тому що їх можна неправильно прочитати, наприклад, застосувавши інші програмно-технічні засоби, легко підробити, легко втратити. Це близько до суб'єктивного сприйняття і наближає такі сліди до ідеальних, але не може бути ототожненим з останніми. Віртуальні сліди зберігаються в ідеальному вигляді, але не в пам'яті людини, а в машинній пам'яті і на матеріальних носіях машинної інформації, їх виявляють з використанням технічних засобів у відповідності до певних алгоритмів» [13, с. 9].

Зі свого боку, С. С. Чернявський робить висновок, що «...перелік об'єктів, що зберігають слідову інформацію, умовно складається з шести груп: документи (письмові, графічні, фото-, кіно-, аудіо-, відео-, електронні); предмети (печатки, штампи, зразки бланків, платіжні картки); приміщення (офісні, складські, житлові); товарно-матеріальні цінності (рухоме, нерухоме майно) та гроші (готівкові та безготівкові); електронні носії інформації (комп'ютери, магнітні та лазерні диски); пам'ять людей. Визначено категорії документів, що мають доказове значення, виокремлено ознаки підроблення документів (у 90,0 % справ мало місце підроблення документів, зокрема у 71,4 % – із застосуванням комп'ютерної техніки)» [186, с. 14].

В свою чергу, окрема група науковців (Г. К. Авдєєва, С. В. Стороженко) вказують на те, що «...характерною ознакою вчинення

шахрайств з використання ЕОТ є залишення на місці події одночасно зі звичайними матеріальними слідами іншого виду слідів – віртуальних, що знаходяться в пам'яті електронних пристроїв. Щодо останнього виду слідів, окремі автори ще визначають їх як «електронні цифрові сліди», під якими розуміють матеріальні невидимі сліди, які можуть бути виявлені, зафіксовані й вивчені за допомогою цифрових електронних пристроїв і містять будь-яку криміналістично значущу інформацію (відомості, дані), зафіксовану в електронній цифровій формі на матеріальних носіях» [1, с. 168]. З цього приводу, І. О. Коваленко робить висновок, що «...віртуальні сліди (їх ще називають електронно-цифрові) є проміжним явищем між традиційними матеріальними та ідеальними слідами, адже процес передачі інформації, що полягає у передачі електронно-цифрового коду, здійснюється завдяки матеріальним носіям (комп'ютерам, телефонам тощо). Втім, на відміну від ідеальних слідів, які залишаються у пам'яті людини, процес здійснення передачі електронної інформації залишається в пам'яті комп'ютерних та інших цифрових пристроїв» [70, с. 78]. Тобто вказані дослідники наголошують на тому, що вказаний вид слідів є досить специфічним через особливості їх відображення.

А вже Т. В. Коршикова акцентує увагу на тому, що «...цифрові сліди шахрайств, учинених з використанням ЕОТ, можуть утворюватися: на фізичних носіях комп'ютерної інформації (жорсткі диски, компакт-диски, флешкарти, накопичувачі інформації та ін.), якими користувався злочинець; в оперативному запам'ятовуючому пристрої ЕОТ злочинця; в оперативному запам'ятовуючому пристрої периферійних пристроїв злочинця; в електронній поштовій скриньці злочинця (тут можуть міститися сліди переписки злочинця з потерпілим і, навпаки, а також переписка злочинця з іншими злочинцями); на інтернет-сайті, який використовувався злочинцем з метою вчинення шахрайства; як профіль у соціальних мережах злочинця («ВКонтакте», «Instagram», «Facebook», «Однокласники», «Twitter» та ін.); внаслідок проведення банківських платежів між потерпілим і злочинцем

(рахунок в електронних платіжних системах («Qіwі-гаманець», Perfect Money та ін.); під час зняття злочинцем у банкоматах коштів, отриманих злочинним шляхом» [87, с. 53]. Дійсно, вказані особливості притаманні й віртуальним слідам, які виникають при вчиненні шахрайства у сфері використання банківських електронних платежів.

Підводячи підсумок, зазначимо, що за даними проведеного вивчення матеріалів кримінальних проваджень [Додаток А] вказаний вид слідів наявний в 100 % кримінальних проваджень.

Стосовно особи шахрая, то необхідно відмітити, що визначення вказаної категорії є складним та комплексним питанням. Адже, про що наголошує окрема група авторів (С. В. Гавриш, В. Г. Грузкова, А. Л. Дудников) криміналістика поглинає відомості про особу злочинця з різних наук, таких як криминологія, кримінальне право, психологія, фізіологія. Автори зазначають, що у зворотному порядку криміналістика забезпечує суміжні галузі знань власними науковими рекомендаціями, що відбивають специфіку деяких сторін особи злочинця в механізмі вчинення протиправного діяння і способі слідоутворення» [201, с. 69]. В свою чергу, А. Ф. Зелінський визначає особу злочинця як «...сукупність соціально-демографічних, психологічних та моральних характеристик, які в тій чи іншій мірі типово притаманні людям, винним у злочинній діяльності певного типу» [61, с. 57].

Зі свого боку, В. В. Бедь, опрацьовуючи питання особистості правопорушника, зазначив, що «...злочинна поведінка зумовлена взаємодією особистості з соціальним середовищем. Політичні, соціально-економічні, духовні сторони суспільства здійснюють зовнішній вплив на формування механізму злочину, а психічні особливості формують механізм злочину з середини. Крім того, вони зазначають, що психологія організованої злочинності відрізняється спільністю злочинних цілей та інтересів. Адже злочинна група створюється з метою здійснення не одного єдиного злочину, а для постійної і довготривалої злочинної діяльності» [8, с. 151]. А вже

окрема група науковців (Ю. В. Александров, А. П. Гель, Г. С. Семаков) формулюють вказане поняття наступним чином: «...особа злочинця – це сукупність соціальних властивостей, ознак, зв'язків і відносин, що характеризують особу, яка порушує кримінальний закон, і в поєднанні з іншими (не особистісними) умовами й обставинами спонукають особу до антисуспільної поведінки» [3, с. 78]. Тобто бачимо, що дослідники визначають вказане поняття через сукупність різних ознак та властивостей.

В свою чергу, опрацьовуючи визначення особи злочинця як елементу криміналістичної характеристики правопорушень О. Р. Лужецька вказує, що під нею потрібно розуміти «...типову модель особистості людини, яка вчинила злочин, з притаманними їй біологічними, психологічними і соціальними властивостями, ознаками, що беруть участь у процесі детермінації механізму злочину, зумовлюють особливості його відбивних можливостей та процесу слідоутворення і разом з тим відчувають на собі й відображають вплив інших осіб, предметів і процесів, що взаємодіють з ними» [116, с. 200].

Також вважаємо за необхідне привести позицію І. М. Даньшина, який акцентує увагу на тому, що «...особа злочинця включає низку елементів, тобто певну кількість різних ознак, властивостей, рис, особливостей, які об'єднує так: соціально-демографічні ознаки (відомості про стать, вік, рівень освіти, рід занять, стаж роботи, сімейний стан, місце проживання, інші дані про соціальний статус особи). Соціально-демографічні ознаки дають істотну інформацію про особу злочинців, що може бути використана як із науковою, так і прикладною метою, зокрема під час розробки та реалізації заходів запобігання злочинам; особистісно-рольові властивості (соціальні позиції, рольові особливості тощо); соціально-психологічні якості (особливості особи, які сформувалися на базі її психічних станів і процесів у ході власного соціального досвіду; спрямованість особистості, мотиваційна сфера, потреби, установки, інтереси тощо); риси правової й моральної свідомості; кримінально-правові ознаки (спрямованість злочинної поведінки суб'єкта на

конкретні суспільні відносини, узяті під охорону законом; ступінь і характер суспільної небезпечності вчиненого злочину; способи, обрані для досягнення злочинної мети; мотив, яким керувався суб'єкт злочину; ставлення винного до вчиненого) [98, с. 37–40]. А вже В. Ю. Шепітько доводить, що характеристика особи злочинця має відносно лаконічні та обмежені відомості, зокрема, демографічного характеру, а також моральні якості і психологічні особливості [197, с. 258]. Як бачимо, переважна кількість науковців, розглядаючи поняття злочинця, виводять окремі групи його рис як особистих, так і загальних.

З цього приводу, вважаємо доречним зазначити думку Є Алауханова, який, на основі вивчення різних досліджень, виокремив наступні групи ознак та властивостей: 1) соціально-демографічні – соціальне положення, освіта, національність, сімейний стан, судимість, професія і тому подібне; 2) психологічні – світогляд, переконання, навички, звички, емоції, відчуття, темперамент тощо; 3) фізіологічні – анатомічні та функціональні ознаки, біохімічні особливості крові, слини тощо [2, с. 5].

В свою чергу, А. П. Закалюк говорить про те, що не можна називати злочинцем особу й характеризувати її як особу злочинця до того, як у визначеному законом порядку не буде встановлено вчинення нею протиправного діяння. В той же час, автор наголошує, що сукупність соціально типових ознак, що відрізняють особу злочинця від інших типів особи, не виникає в один момент, після чи під час учинення правопорушення, тим більше після вироку суду. Науковець вказує, що ці ознаки накопичуються поступово, тривалий час, коли кількісні показники негативних рис перетворюються в нові негативні якості, що набувають суспільної небезпечності, зумовлюють криміногенну мотивацію й у певний момент реалізуються в учиненні кримінального правопорушення. А. П. Закалюк робить висновок, що риси та ознаки особи злочинця з'являються задовго до того, як вони, зрештою, реалізуються в учиненні протиправного діяння [112, с. 239-240].

Наостанок вважаємо доречним привести думку І. О. Коваленка, який робить висновок про те, що «...особа шахрая в кримінальних провадженнях за фактом вчинення шахрайства у сфері банківських електронних платежів характеризується наступними групами ознак: 1) загально-демографічні (стать, національність, вік); 2) соціальної ролі (вид занять, сімейний стан, належність до певних соціальних груп); 3) мотив, відношення до вчиненого протиправного діяння та поведінка в ході досудового розслідування; 4) рецидив діяння» [76, с. 84].

Підводячи підсумок, вбачаємо необхідним надати власне авторське формулювання вказаного поняття. Отже, особа шахрая – це типова модель правопорушника, яка характеризується шляхом визначення загально-демографічних, соціальних, інтелектуальних та психологічних ознак і властивостей, що впливають на формування умислу на вчинення відповідних шахрайських дій, а також підбору різноманітних способів та засобів його вчинення. Тобто для особи шахрая властивою характеристикою є особливий вид ознак: інтелектуальні. Адже без відповідної професійної підготовки та навчання людина не зможе ефективно реалізовувати відповідні дії для вчинення шахрайства, особливо у сфері використання банківських електронних платежів.

Загалом, з приводу вказаної категорії правопорушників звернемося до роботи О. С. Севідова. Науковець провів поділ на відповідні групи, обґрунтовуючи вказане залежністю від схильності осіб застосовувати окремі способи для заволодіння майном шляхом шахрайства, учиненого з використанням ЕОТ. Для прикладу, автором були виокремлені такі особи як кардери, кіберкруки, фішери, спамери, кіберсквотери та фрікери [166].

А вже Ю. М. Піцик, опрацьовуючи особистість кіберзлочинця, який скоює протиправні діяння у сфері власності, вказує, що у порівнянні з традиційними видами шахрайства інтернет-шахрайство є досить «молодим» видом кримінального правопорушення. Зокрема, автор наводить статистичні відомості, згідно яких більшість кіберзлочинців проти власності (79 %) – це

шахрайства, учинені чоловіками (94 %). Також науковець говорить про те, що «Такі злочини вчиняють здебільшого особи, які офіційно не перебувають у шлюбі та не мають дітей. Кількість неодружених осіб становить 70 %, одружених – 30 %. Згідно з даними судової практики, 51 % осіб, які вчинили кіберзлочини, не мають постійного місця роботи, такі особи вчиняють зазвичай шахрайства. Серед решти 49 % більшість становлять менеджери нижчої та середньої ланок, рідше – посадові особи та програмісти. Якщо середній вік шахрая в матеріальному світі становить 26-39 років, то середній вік кібершахрая – від 18 до 40 років. Соціальне становище в суспільстві – від студента до співробітника державної установи або фірми» [141, с. 106].

Зі свого боку, І. О. Коваленко робить висновок, що шахрайство у сфері використання банківських електронних платежів «...в основному вчиняють особи чоловічої статі у віці 25-35 років, які мають вищу освіту, неодружені та працюють у сфері підприємницької діяльності та сфері комп'ютерних технологій» [76, с. 90].

В свою чергу, К. Д. Заяць вказує на те, що «...шахраїв, які користуються механізмом ринкових відносин і які вміють прикривати злочин порушеннями умов укладеної угоди та, відповідно, переводити претензії потерпілих на рівень спорів у судах, необхідно назвати «елітою» серед представників кримінального світу. Шахраї даної категорії – це інтелектуально обдаровані особи, які бачать метою свого життя виявляти слабкості державної системи й законодавства, та користуватися ними для власного збагачення» [57, с. 98].

На основі вивчення матеріалів кримінальних справ та проваджень [Додаток Б] було з'ясовано, що досліджувані протиправні діяння здебільшого скоюють чоловіки (86 %). Крім того, шахрайство у сфері використання банківських електронних платежів відповідно до критерію віку особи, яка його вчинила, корелюється наступним чином: шахраї перебували у віці 16-20 років – 9 %, 20-30 років – 39 %, 30-40 – 34 %, 40-50 років – 14 %, 50 років і

старше – 4 %. Тобто найбільш криміногенні групи становлять особи віком від 20 до 40 років.

Відносно рівня освіти шахраїв встановлено наступні дані: базову середню освіту має 1 %, середню – 1 %, середню спеціальну - 5 %, базову вищу – 17 %, вищу – 76 % [Додаток Б]. А вже за показником професійної діяльності [Додаток Б] потрібно вказати, що переважно шахраї працюють у сфері підприємницької діяльності або комп'ютерних технологій – 78 %.

На основі вивчення матеріалів кримінальних справ та проваджень [Додаток Б] визначено, що особи, які вчиняють шахрайства в сфері банківських електронних платежів, відрізняються досить високим розумовим рівнем – 92 %.

Отже, на основі вивчення матеріалів кримінальних справ та проваджень сформуємо «ймовірний портрет особи шахрая»: особа чоловічої статі у віці 20-40 років, які мають вищу освіту, холості, роблять у сфері підприємницької діяльності або комп'ютерних технологій, а також відрізняються високим розумовим рівнем.

З приводу значення особи потерпілого, то ми підтримуємо позицію М.В. Сенаторова стосовно того, що «...завдяки дослідженню теорії кримінального права, положень кримінального закону та практики його застосування зробив висновок, що потерпілий від злочину та обставини, пов'язані з ним, мають значення для встановлення соціальної сутності злочину, з'ясування характеру та ступеня його суспільної небезпечності, криміналізації та декриміналізації діянь, диференціації кримінальної відповідальності. Чітка вказівка на потерпілого та обставини, пов'язані з ним, дозволяють відмежувати один злочин від іншого; виступають ознаками складу переважної частини злочинів; сприяють конкретизації інших ознак складу; враховуються при кваліфікації злочинів та призначенні покарання, а також при вирішенні питань чинності закону про кримінальну відповідальність у просторі, звільнення від кримінальної відповідальності та відбування покарання» [168, с. 3].

А вже О. В. Кравченко наголошує на тому, що шахрайство в усіх випадках є результатом трьох компонентів: конкретної криміногенної ситуації, поведінки шахрая та потерпілого. Автор робить висновок, що у вказаному «трикутнику» міститься вузловий механізм здійснення шахрайського акту, оскільки, реагуючи на криміногенну ситуацію, яка склалась, обидві сторони діють згідно з особливостями своїх інтересів і поглядів, які нерідко в них співпадають [91].

В свою чергу, окрема група науковців (В. С. Бурданова, В. М. Биков) вказали на те, що повинні бути з'ясовані основні відомості, які характеризують потерпілого як особистість; інформація про спосіб його життя, а також взаємовідносини з оточуючими; відносини потерпілого та підозрюваного; позиція потерпілого стосовно кримінального правопорушення та можливого покарання винної особи [18, с. 21]. Зі свого боку, С. В. Головкін акцентує увагу на тому, що «...віктимність поведінки потерпілих виражена не лише у довірливості до інших людей чи у наявності негативних соціальних характеристик. Іноді самі власники майна створюють всі підстави для вчинення стосовно них шахрайства, наприклад, купують певне майно за значно заниженими цінами, не звертають уваги на інформацію про власника повідомлення (наявність установчих даних, телефону), користуються під час купівлі підозрілими сайтами і т. ін.» [27, с. 12]

Також вагомою вважаємо думку О. І. Резнікової, яка акцентує увагу на тому, що про криміналістичну віктимологію йдеться в тих випадках, коли експерти в сфері побудови психологічного портрета визначають формулювання віктимології як дослідження жертви або жертв конкретного правопорушника [156, с. 290]. Крім того, вбачаємо досить влучним зауваження В. А. Журавля, який вказував на те, що відомості про визначену категорію або ж інформація, надана потерпілим, може бути використана під час висунення слідчих версій, планування початкового та подальшого етапів розслідування, розроблення заходів криміналістичної профілактики тощо.

Автор робить висновок, що актуальність та практична корисність опрацювання особи потерпілого детермінували появу віктимологічного підходу у криміналістиці, відповідно до якого збір даних про правопорушника починається безпосередньо з дослідження особи та поведінки потерпілого [53, с. 46].

З приводу визначення даної категорії, то, наприклад, М. В. Сенаторов сформулював його наступним чином: «Потерпілий від злочину – це соціальний суб'єкт (фізична чи юридична особа, держава, інше соціальне утворення або ж суспільство в цілому), благу, праву чи інтересу якого, що знаходиться під охороною кримінального закону, злочином заподіюється шкода або створюється загроза такої» [167, с. 60].

З приводу ознак та властивостей особи потерпілого ми підтримуємо позицію групи авторів (В. І. Гончаренко, В. К. Лисиченко, М. В. Салтевський), які виокремили у зазначеній наступну структуру: демографічні показники: а) стать, вік, місце проживання, навчання, роботи тощо; б) відомості про спосіб життя, риси характеру, звички, нахили, зв'язки (особисті, родинні, службові, побутові й інші), стосунки (ворожі, неприязні, дружні); в) у деяких методиках розслідування – ознаки віктимності (аморальна, ризикова поведінка, необачність) [174, с. 37-38].

А вже С. В. Чучко зазначав, що потерпілими від шахрайства можуть виступати будь-які фізичні особи, підприємці, інші споживачі товарів і послуг. Автор наголошував на тому, що бажання швидкого придбання товару при мінімальних витратах, небажання прискіпливо та ретельно перевіряти історію постачальників товару та незахищеність конфіденційної інформації роблять таких осіб жертвами шахраїв. В той же час, науковець зазначав, що насправді оцінити реальний відсоток потерпілих від таких шахрайств дуже складно, адже особи, яких ошукали, не завжди звертаються до правоохоронних органів. С. В. Чучко визначив наступні причини вказаного: небажання таких осіб переживати довготривалу процедуру розслідування та невір'я у притягнення винних до кримінальної відповідальності через малу

суму заподіяної шкоди. Та все ж таки автор акцентує увагу на тому, що мало хто з потерпілих замислюється над тим, що у випадку наявності декількох епізодів загальна сума спричиненої шкоди від дій шахраїв поступово збільшується, завдяки чому надалі, за наявності доказової бази, можна притягнути винних до кримінальної відповідальності за значні збитки [191, с. 95].

Зі свого боку, С. В. Самойлов вказує на те, що для опрацювання особи потерпілого їх необхідно поділити на такі групи: 1) активні користувачі мережі, які постраждали внаслідок недобросовісного виконання обов'язків за договором купівлі/продажу (обміну); 2) користувачі, які мають невеликий досвід використання мережі та стали потерпілими внаслідок відсутності необхідних знань про заходи обережності в мережі «Інтернет». Науковець зазначає, що серед потерпілих визначених груп присутні особи, які навмисно порушують вітчизняне законодавство чи законодавство інших країн [165, с. 8].

В свою чергу, О. Л. Мусієнко відмічає, що важливою підставою при розмежуванні типів зв'язків «жертва-злочинець» є природа суспільних контактів, що існували до вчинення протиправного діяння між ними. Зокрема, автор відповідно до вказаного критерію запропонував потерпілих розділити на наступні групи: «...1) особи, що перебувають зі злочинцем у різних родинних стосунках або в інших відносинах; 2) особи, які раніше були знайомі: а) за місцем проживання, місцем народження; б) по спільній роботі, навчанню, спільному проведенню відпочинку чи дозвілля; в) по випадкових зустрічах; г) у результаті участі в злочинній діяльності; д) інші знайомі; 3) особи, не знайомі зі злочинцем, що зустрілися з ним безпосередньо перед вчиненням злочину» [126, с. 159].

Цікавою є думка К. Л. Попова, який вказував на те, що особистість жертви шахрайства становить інтерес з точки зору її віктимного потенціалу стосовно вказаного протиправного діяння, в її соціально-психологічному дослідженні, окрім вже названих, можна визначити певні додаткові

орієнтири. Серед вказаних орієнтирів автор виокремив соціально-психологічні чинники зниження критичності та обачності особи, аргументуючи це тим, що необачна поведінка властива переважній більшості жертв шахрайства. Тому, на думку науковця, необачність потрібно розглядати не лише як сутнісну (сталу) властивість особистості, але і як одну з ознак поведінки у конкретній ситуації, яка залежить, з одного боку, від соціального досвіду особи, її поінформованості, звичок, інших особистісних властивостей, а з іншого – від впливу елементів зовнішнього середовища, у якому потенційна жертва опиняється у конкретний момент часу [143, с. 164–169].

Вважаємо найбільш оптимальним для визначення ознак особи потерпілого виокремити відповідні віктимологічні групи. Для прикладу, І. О. Коваленко виділив серед них такі: «...а) особи, які піддалися впливу знайомих та родичів під час реалізації банківських електронних платежів; б) особи, які піддалися обману незнайомих осіб під час реалізації банківських електронних платежів; в) особи, які повідомили свої персональні дані працівникам банківської сфери; г) особи, які з огляду на негативні психічні стани піддалися впливу незнайомих осіб під час реалізації банківських електронних платежів» [76, с. 93-94].

Отже, на основі вивчення матеріалів судово-слідчої практики [Додаток Б] нами виокремлено наступні віктимологічні групи осіб, щодо яких було вчинено шахрайство у сфері використання банківських електронних платежів, а саме:

- працівники банківських установ, які піддалися впливу шахраїв;
- клієнти банківських установ, які піддалися впливу шахраїв;
- родичі та знайомі клієнтів банківських установ, які піддалися впливу шахраїв.

Висновки до розділу 1

З огляду на розгляд криміналістичної характеристики шахрайства у сфері використання банківських електронних платежів варто сформулювати наступні висновки:

1. Зазначено, що проблеми боротьби з шахрайством різних категорій поставали перед науковцями протягом не одного десятиріччя. Тому було проведено достатньо досліджень та представлено наукових розробок у цій сфері (О. В. Герасимов, О. В. Доброва, С. В. Головкіна, І. О. Коваленко, Т. В. Коршикова, О. В. Курман, В. Р. Мойсик, С. В. Самойлов, Ю. Я. Хамига, С. С. Чернявський, С. В. Чучко). З огляду на проведений аналіз вищевказаних робіт, встановлено, що зазначені науковці не розглядали питання профілактичних заходів, які повинні проводитись працівниками різних підрозділів правоохоронних органів. Також не з'ясовано особливості взаємодії різних підрозділів під час розслідування шахрайства у сфері використання банківських електронних платежів. Крім того, взагалі не було розглянуто тактичні операції в досліджуваній категорії кримінальних проваджень. Акцентовано, що значна кількість питань з розслідування шахрайства у сфері використання банківських електронних платежів вимагає опрацювання, удосконалення і подальшого розвитку.

2. З'ясовано, що криміналістична характеристика є складовою методики розслідування кримінальних правопорушень. Акцентовано увагу на тому, що вказана категорія має важливе значення під час проведення слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій та інших процесуальних заходів.

3. Виокремлено наступні складові в методиці розслідування шахрайства у сфері використання банківських електронних платежів: криміналістична характеристика шахрайства у сфері використання банківських електронних платежів; особливості початкового етапу розслідування шахрайства у сфері використання банківських електронних

платежів; особливості подальшого етапу розслідування відповідного виду шахрайств; використання спеціальних знань під час розслідування шахрайства у сфері використання банківських електронних платежів; профілактична діяльність уповноважених осіб щодо усунення причин та умов вчинення відповідного виду шахрайств; взаємодія окремих підрозділів правоохоронних органів під час розслідування відповідного виду шахрайств; реалізацію заходів відповідних тактичних операцій при розслідуванні шахрайства у сфері використання банківських електронних платежів.

4. Сформульовано поняття криміналістичної характеристики як системи взаємопов'язаних даних стосовно криміналістично значимої інформації щодо протиправних діянь окремої категорії, що сприяє їх ефективному розслідуванню завдяки її використанню в проведенні процесуальних дій та розшукових заходів, а також побудові та перевірці версій.

5. Визначено, що саме наявність докладно побудованих кореляційних зв'язків між елементами криміналістичної характеристики шахрайства у сфері використання банківських електронних платежів дозволить працівникам правоохоронних органів ефективно реалізовувати кримінальні провадження досліджуваної категорії.

6. Систематизовано підготовчі дії до вчинення шахрайства досліджуваного виду: підбір та підготовка певної електронно-обчислювальної техніки (ноутбук, комп'ютер, планшет тощо); розробка програмного забезпечення, необхідного для вчинення окремих видів шахрайства (фішинг, кардінг); вибір об'єкта шахрайських дій; вибір кола осіб, стосовно яких будуть вчинені шахрайські дії.

7. На основі вивчення матеріалів кримінальних справ та проваджень нами було визначено наступні місця вчинення шахрайства у сфері банківських електронних платежів: місця розташування електронно-обчислювальної техніки, з якої здійснюються шахрайські дії (ноутбук, постійне комп'ютерне обладнання, телефон, планшет) – 53 %; місця

розташування банкоматів, банків, де проводилися банківські електронні платежі – 15 %; місце розташування жертви, яка виявила факт вчинення шахрайських дій при проведенні банківських електронних платежів – 24 %.

8. Вважаємо за доцільне вказати, що особа шахрая – це типова модель правопорушника, яка характеризується шляхом визначення загально-демографічних, соціальних, інтелектуальних та психологічних ознак і властивостей, що впливають на формування умислу на вчинення відповідних шахрайських дій, а також підбору різноманітних способів та засобів його вчинення. Тобто для особи шахрая властивою характеристикою є особливий вид ознак: інтелектуальні. Адже без відповідної професійної підготовки та навчання людина не зможе ефективно реалізовувати відповідні дії для вчинення шахрайства, особливо у сфері використання банківських електронних платежів. Сформовано «ймовірний портрет особи шахрая».

РОЗДІЛ 2

ПЛАНУВАННЯ ТА ОРГАНІЗАЦІЯ РОЗСЛІДУВАННЯ ШАХРАЙСТВА У СФЕРІ ВИКОРИСТАННЯ БАНКІВСЬКИХ ЕЛЕКТРОННИХ ПЛАТЕЖІВ

2.1. Криміналістичний аналіз первісної інформації та визначення основних напрямів розслідування

Момент початку досудового розслідування на даний момент починається з внесення відомостей до ЄРДР. Відповідно до ч. 1 ст. 214 КПК України «Слідчий, дізнавач, прокурор невідкладно, але не пізніше 24 годин після подання заяви, повідомлення про вчинене кримінальне правопорушення або після самостійного виявлення ним з будь-якого джерела обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення, зобов'язаний внести відповідні відомості до Єдиного реєстру досудових розслідувань, розпочати розслідування та через 24 години з моменту внесення таких відомостей надати заявнику витяг з Єдиного реєстру досудових розслідувань. Слідчий, який здійснюватиме досудове розслідування, визначається керівником органу досудового розслідування, а дізнавач – керівником органу дізнання, а в разі відсутності підрозділу дізнання – керівником органу досудового розслідування» [95]. Як бачимо, наведений нормативно-правовий акт надає уповноважених особам 24 години на перевірку будь-якого повідомлення про вчинене протиправне діяння. Тобто слідчий, дізнавач чи прокурор повинні самостійно наявними силами та засобами перевірити відповідність заяви як дійсності, так і порушенню будь-яких прав і свобод особи. З огляду на це, слід визначити, які можливості криміналістичного аналізу первісної інформації про вчинене шахрайство у сфері використання банківських електронних платежів є в уповноважених

осіб, а також які подальші їх дії мають бути для правильного визначення основних напрямів розслідування [51, с. 376-377].

Загалом з приводу поняття планування розслідування цікавою є позиція групи науковців (К. О. Чаплинський, О. В. Лускатов, І. В. Пиріг, В. М. Плетенець, Ю. А. Чаплинська), які визначають його як необхідність виконувати вимоги кримінально-процесуального закону, що чітко визначає правові засоби доказування, процесуальні строки, регламентує порядок виконання слідчих (розшукових) дій. Автори зазначають, що планування зводиться до правильного та своєчасного визначення завдань розслідування, побудові версій, розробці шляхів та способів їх перевірки, а також забезпечення максимально широкого використання науково-технічних засобів і найбільш доцільних тактичних прийомів. Науковці роблять висновок, що планування покликане визначити, які СРД необхідні для встановлення істини, в якій послідовності і як тактично найбільш правильно їх провести, щоб забезпечити повне й об'єктивне розслідування будь-якого протиправного діяння [94, с. 206].

А вже Д. А. Птушкін вказує на те, що «...поняття «організація розслідування» та «планування розслідування» є невід'ємними одне від одного. Так, планування виражається у вигляді запланованих заходів (у тому числі висуненні версій, визначенні обставин, які підлягають встановленню, з'ясуванні слідчої ситуації, що склалася на певному етапі розслідування), застосуванні певних техніко-криміналістичних та інших наукових засобів, визначенні строків і виконавців. Організація, хоча і є ширшим поняттям, але завдяки їй здійснюється реалізація наміченого плану, його адаптація та динамічність відповідно до новостворених обставин. Зокрема, організація передбачає: 1) створення найбільш оптимальних умов для виконання запланованих заходів (проведення СРД, НСРД, ОРЗ тощо), враховуючи як процесуальні, так і тактичні аспекти; 2) застосування найбільш ефективних шляхів і способів реалізації поставлених завдань розслідування; 3) забезпечення узгодженості та упорядкованості дій органів й осіб при

вирішенні цих завдань» [153, с. 153]. Тобто планування та організація є взаємопов'язаними процесами, які забезпечують максимально швидке та ефективне розслідування кримінальних правопорушень.

Загалом, слід зазначити, що під час розслідування досліджуваної категорії протиправних діянь варто визначити три види планування:

а) планування проведення відповідних слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій;

б) планування реалізації окремої тактичної операції (для прикладу, «Встановлення потерпілих від шахрайського посягання»);

в) планування процесу розслідування шахрайства в цілому.

В наказі МВС України від 08.02.2019 р. № 100 вказано, які безпосередньо категорії відносяться до джерел інформації про кримінальні правопорушення й інші події, а саме: «...заяви та повідомлення від осіб, що надійшли до особи, яка уповноважена на здійснення досудового розслідування, або до службової особи, яка уповноважена на прийняття та реєстрацію заяв або повідомлень; самостійно виявлені посадовою особою органу поліції з будь-якого джерела обставини про вчинення кримінального правопорушення; повідомлення від осіб, які затримали підозрювану особу під час учинення або замаху на вчинення кримінального правопорушення чи безпосередньо після вчинення кримінального правопорушення, чи під час безперервного переслідування особи, яка підозрюється в його вчиненні» [146].

З цього приводу вважаємо доречною думку А. О. Самойленко, яка зазначає, що кримінально-процесуальний закон на стадії внесення відомостей в ЄРДР не передбачає оцінки заяви або повідомлення про вчинене протиправне діяння на предмет наявності чи відсутності ознак складу кримінального правопорушення. Дослідниця акцентує увагу на тому, що уповноважена особа фактично зобов'язується констатувати виявлення протиправного діяння на момент внесення отриманої інформації до ЄРДР. Тому авторка робить висновок, що вказане виглядає дещо нелогічним, адже

слідчий, дізнавач чи прокурор не має у своєму розпорядженні достатнього арсеналу процесуальних засобів підтвердження або спростування отриманої інформації. Тобто очевидно, засвідчує А. О. Самойленко, що це повинно здійснюватися ним вже під час досудового розслідування [163, с. 168].

В свою чергу, В. Г. Дрозд вказує на те, що «...досудове розслідування, беззаперечно, є першою та самостійною стадією кримінального процесу України» [39, с. 189]. Ми підтримуємо вказану позицію, але, в той же час, повинні вказати на добу, що може передувати внесенню відомостей до ЄРДР.

А вже С. В. Самойлов серед джерел початкових відомостей про вчинене протиправне діяння, а також інформації для прийняття рішення стосовно внесення відомостей в ЄРДР вказував такі: «...1) заяви чи повідомлення представника Інтернет-сервісу, на якому було виявлено шахрайство – 15%; 2) заяви чи повідомлення від потерпілого – 85%. Поряд з тим, наголошено що теоретично не можна виключати й інших джерел, найбільш імовірним серед яких можна вважати безпосереднє виявлення ознак кримінального правопорушення працівниками правоохоронних органів: а) під час перевірки одержаної з оперативних джерел інформації про правопорушення, яке вчинено чи готується; б) під час проведення оперативно-розшукових заходів, спрямованих на запобігання злочинам у мережі «Інтернет», у ході яких було виявлено ознаки шахрайства; в) під час досудового розслідування слідчим іншого кримінального правопорушення, якщо під час такого розслідування будуть виявлені обставини, що вказують на шахрайства, вчинені з використанням мережі «Інтернет» [165, с. 8].

На базі розгляду матеріалів кримінальних проваджень [Додаток Б] нами було встановлено, що початкові відомості, які були приводом для внесення даних в ЄРДР за фактом учинення шахрайства у сфері банківських електронних платежів, отриманні уповноваженими особами з наступних джерел:

а) заяви, листи та повідомлення, що надійшли від громадян, які є потерпілими від шахрайських дій – 66 %;

- б) звернення працівників установ, підприємств та організацій – 21 %;
- в) матеріали, отримані під час проведення НСРД та розшукових заходів – 9 %;
- г) заяви, листи та повідомлення від громадян, які отримали інформацію про вчинене правопорушення або стали його свідками – 2 %;
- д) матеріали проваджень, виділені з інших кримінальних справ – 2 %.

Тобто більшість повідомлень надходить від пересічних громадян, які стали жертвами шахрайських дій.

В свою чергу, О. А. Самойленко наголошує на тому, що «...специфічність механізму вчинення злочинів у кіберпросторі, зокрема, особливості їх слідів, які можуть бути легко фальсифіковані або взагалі знищені, обумовлює й особливості початку кримінального провадження щодо цих злочинів. Тут йдеться про ті особливості, які вимагають їх врахування з точки зору забезпечення судової перспективи таких справ» [162, с. 165]. Інакше кажучи, чим швидше уповноважена особа почне проводити відповідні процесуальні дії та заходи, тим буде загалом ефективніше розслідування.

Після розуміння того, що вчинено відповідне протиправне діяння та внесення відомостей в ЄРДР, уповноважені особи повинні окреслити коло завдань, які забезпечать найбільш ефективно проведення кримінального провадження.

З цього приводу окрема група науковців (Н. В. Павлова, Д. А. Птушкін, К. О. Чаплинський) зазначає, що окреслення вказаних завдань, які визначають зміст початкового етапу розслідування та впливають на подальший його хід, безпосередньо залежить саме від повноти відомостей на момент внесення відомостей до ЄРДР, її вивчення й оцінки [138, с. 57]. Ми вважаємо, що вказані завдання виступають у вигляді відповідних криміналістичних версій.

Найбільш докладно версії описані в монографії О. Л. Мусієнко. Авторка акцентувала увагу на тому, що «...при розслідуванні шахрайства

слідчі версії можна виокремлювати залежно від різних підстав. Так, залежно від події, що відбулася, можна виділити такі слідчі версії: 1) має місце шахрайство; 2) має місце інший злочин; 3) надійшла неправдива заява (чи повідомлення), шахрайства не було; 4) має місце інсценування шахрайства. Залежно від поширеності шахрайського посягання можуть бути такі версії: 1) обмежена кількість жертв шахрайства; 2) регіональне поширення шахрайського посягання; 3) транснаціональне поширення шахрайства. Якщо брати за основу таку підставу, як особа злочинця, то можна виокремити такі слідчі версії: 1) за кількістю осіб: а) шахрайство вчинила одна особа; б) шахрайство вчинила група осіб; в) шахрайство вчинила організована злочинна група; 2) за наявністю рецидиву: а) шахрайство вчинила особа, яка раніше не була засуджена; б) шахрайство вчинила особа, яка раніше була засуджена за інші злочини; в) шахрайство вчинила особа, яка раніше була засуджена за ст. 190 КК України. Залежно від механізму вчинення шахрайства можуть бути виокремлені такі слідчі версії: 1) шахрайство вчинене з використанням підприємницької оболонки (чи фіктивних фірм); 2) шахрайство вчинене за допомогою сучасних інформаційних засобів; 3) шахрайство вчинене за допомогою психологічного впливу на особу потерпілого» [129, с. 110-111].

А вже В. А. Журавель наголошує на тому, що «...законодавцем передбачено складну процедуру набуття об'єктами, вилученими з місця огляду події, статусу речових доказів, що не сприяє оперативності проведення досудового розслідування й економії процесуальних засобів. Мається на увазі те, що ці об'єкти спочатку визнаються як тимчасово вилучені (ст. 237 КПК), далі слідчий протягом 24 годин повинен звернутися з клопотанням до слідчого судді про накладання арешту на ці тимчасово вилучені об'єкти (ст. 167 КПК), і лише після прийняття відповідної ухвали слідчим суддею вони набувають статусу речових доказів. Водночас вчений зазначає, що відповідно до положень КПК 1960 року такого роду об'єкти набували статусу речових доказів одразу ж після їх належного оформлення в

протоколі слідчого огляду та вилучення. Особливо складно здійснити зазначену процедуру в ситуації затримання особи в порядку ст. 207, 208 КПК України, коли за добу треба встигнути оглянути місце події, відкрити кримінальне провадження, повідомити затриманому про підозру, процесуально правильно оформити вилучені з місця огляду об'єкти, звернувшись для цього до слідчого судді з відповідним клопотанням. Коли та як це зробити, залишається незрозумілим» [54, с. 254].

В розрізі зазначеного, вважаємо доречним зауваження В. Г. Дрозд з приводу того, що у випадках, коли кримінальне провадження закривається в разі, якщо після повідомлення особі про підозру закінчився строк досудового розслідування, фактично позбавляє потерпілих права на ефективний захист порушених прав і законних інтересів, що суперечить практиці ЄСПЛ, а отже, є підставою для прийняття ним рішень стосовно недотримання норм Конвенції про захист прав і основоположних свобод людини [37, с. 75]

В свою чергу, А. В. Реуцький зауважує, що «...підставами формування типових версій при розслідуванні злочинів у сфері виготовлення та обігу платіжних карток виступають: 1) характер вчиненого злочинного діяння; 2) спосіб злочину; 3) особа злочинця; 4) форма співучасті злочинців; 5) місцезнаходження злочинця і викраденого майна та ін.» [157, с. 16]. Ми погоджуємося з даним твердженням, але версії по нашій категорії кримінальних проваджень будуть сформовані за метою, яку перед собою ставили шахраї, та потерпілою стороною.

А вже В. В. Зарубей та О. В. Александренко до засад висування версій про конкретну особу, а так само щодо кола осіб, серед яких може знаходитися правопорушник, віднесли відомості про обставини, що вказують на зв'язок правопорушника з місцем події, об'єктом протиправного посягання та потерпілим [56, с. 145].

Отже, вважаємо за потрібне виокремити криміналістичні версії, які необхідно відпрацьовувати на початковому етапі розслідування шахрайства у сфері використання банківських електронних платежів, а саме:

– вчинено шахрайські дії, що мають на меті заволодіння фінансовими ресурсами приватних осіб;

– вчинено шахрайські дії, що мають на меті заволодіння фінансовими ресурсами юридичних осіб;

– вчинено шахрайські дії, що мають на меті заволодіння фінансовими ресурсами банківських установ;

– вчинено шахрайські дії, що мають на меті заволодіння інформацією про банківські картки, а також інших банківських відомостей;

– вчинено шахрайські дії, що мають на меті заволодіння даними про банківські реєстраційні номери та іншими ідентифікаційними відомостями клієнтів відповідного банку;

– вчинено шахрайські дії, що мають на меті заволодіння відомостями про банківські реквізити та інші банківські дані клієнтів відповідного банку.

Крім того, необхідно зазначити, що на початковому етапі розслідування уповноваженою особою повинні здійснюватись окремі заходи. Серед них, для прикладу, О. В. Добрава, виокремлює наступні: «...витребувати від органів державної влади, місцевого самоврядування, підприємств, банку, службових осіб документи, висновки експертів, акти ревізій і перевірок (відповідно до ч. 5 ст. 40, ч. 2 ст. 93 КПК України); звернутися в установленому порядку до слідчого судді з клопотанням про тимчасовий доступ до предметів і документів (ч. 1 ст. 160 КПК України), зокрема які містять охоронювану законом таємницю (про рух коштів на банківських рахунках за певний період, копії документів, на підставі яких перераховувалися кошти) та, в разі прийняття відповідного рішення, вилучити їх; призначити ревізії та фінансові перевірки суб'єктів господарювання (банків); провести (доручити проведення) СРД та НСРД; призначити необхідні експертизи; залучити спеціаліста» [35, с. 188].

З приводу документування вказаних дій доцільно також згадати про можливість складання окремих документів працівниками оперативних підрозділів Національної поліції. Зокрема, О. А. Самойленко зазначає, що

«...ініціативні рапорти співробітників оперативного підрозділу про виявлення ними кримінального правопорушення та долучені до них матеріали, у яких зафіксовано фактичні дані про протиправні діяння окремих осіб і груп, відповідальність за які передбачена КК України». Також авторка наголошує, що «...не всі заяви та повідомлення про вчинене кримінальне правопорушення спрямовують до слідчого відділу, певну їх частину, яку начальник органу (підрозділу) поліції оцінює як анонімне повідомлення або звернення громадян у значенні письмової або усної форми пропозиції (зауваження), заяви (клопотання) чи скарги¹, направляють для виконання в оперативний підрозділ. Співробітник оперативного підрозділу має законодавчо визначений проміжок часу для підтвердження викладених у них обставин шляхом здійснення оперативно-розшукових заходів в межах попередньої перевірки» [163, с. 174].

В свою чергу, О. В. Курман радить, крім відомостей, отриманих процесуальним шляхом, опрацьовувати дані, які зібрані за допомогою оперативно-розшукових заходів. Зі свого боку оперативні підрозділи правоохоронних органів, на його думку, можуть отримувати інформацію із заяв, повідомлень громадян, посадових осіб, громадських організацій, засобів масової інформації, у письмових дорученнях, постановках та вказівках уповноважених осіб, ухвалах суду, матеріалах інших правоохоронних органів, у запитах оперативних підрозділів, міжнародних правоохоронних органів і організацій інших держав, у запитах уповноважених державних органів, підприємств і організацій [108, с. 88].

Також доцільною вважаємо позицію О. А. Самойленко, яка наголошує на тому, що про результати такої перевірки поліцейські доповідають безпосередньому керівникові у формі рапорту. Авторка вказує на те, що у випадках, коли «...внаслідок перевірки отримано відомості про осіб, які вчинили кримінальні правопорушення, а також про події та факти, які можуть сприяти розкриттю та досудовому розслідуванню, то за резолюцією відповідного керівника органу або підрозділу поліції приймають рішення про

оформлення отриманої інформації з метою її передання на розгляд керівникові органу досудового розслідування та внесення до ЄРДР. Оформлюють повідомлення у формі ініціативного рапорту. Про такий рапорт ідеться також за умови, коли підстави для проведення оперативно-розшукової діяльності містяться в інших джерелах інформації про злочин, зокрема: 1) повідомленнях осіб, які затримали підозрювану особу під час вчинення або замаху на вчинення кримінального правопорушення або безпосередньо після вчинення кримінального правопорушення чи під час безперервного переслідування особи, яку підозрюють у його вчиненні; 2) заявах і повідомленнях громадян, з якими встановлено негласне співробітництво; 3) повідомленнях посадових осіб, громадських організацій; 4) публікаціях засобів масової інформації; 5) письмових дорученнях і постановках слідчого; 6) матеріалах інших правоохоронних органів; 7) запитах і повідомленнях правоохоронних органів інших держав, міжнародних правоохоронних організацій; 8) інших відомостях, отриманих унаслідок оперативно-розшукової діяльності» [163, с. 174-175].

З приводу обставин, що підлягають встановленню, то одразу звернемося до ст. 91 КПК України, в якій законодавець серед них виокремив наступні: «...1) подія кримінального правопорушення (час, місце, спосіб та інші обставини вчинення кримінального правопорушення); 2) винуватість обвинуваченого у вчиненні кримінального правопорушення, форма вини, мотив і мета вчинення кримінального правопорушення; 3) вид і розмір шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, а також розмір процесуальних витрат; 4) обставини, які впливають на ступінь тяжкості вчиненого кримінального правопорушення, характеризують особу обвинуваченого, обтяжують чи пом'якшують покарання, які виключають кримінальну відповідальність або є підставою закриття кримінального провадження; 5) обставини, що є підставою для звільнення від кримінальної відповідальності або покарання; 6) обставини, які підтверджують, що гроші, цінності та інше майно, які підлягають спеціальній конфіскації, одержані

внаслідок вчинення кримінального правопорушення та/або є доходами від такого майна, або призначалися (використовувалися) для схиляння особи до вчинення кримінального правопорушення, фінансування та/або матеріального забезпечення кримінального правопорушення чи винагороди за його вчинення, або є предметом кримінального правопорушення, у тому числі пов'язаного з їх незаконним обігом, або підшукані, виготовлені, пристосовані або використані як засоби чи знаряддя вчинення кримінального правопорушення; 7) обставини, що є підставою для застосування до юридичних осіб заходів кримінально-правового характеру» [95].

А вже К. Д. Заяць виокремив наступні відомості, які необхідно вважати типовими джерелами доказів при розслідуванні шахрайства, а саме: «...1) показання потерпілого щодо обставин вчинення злочину; 2) показання свідків із числа осіб близького оточення потерпілого щодо обставин вчинення злочину; 3) зміст листування між шахраєм і потерпілим (дані вилучених скріншотів); 4) дані щодо одночасного листування шахрая з іншими потенційними жертвами; 5) квитанції про перерахування коштів потерпілим на рахунки шахрая; 6) квитанції про зняття з рахунків готівки, що потім передавалась шахраю; 7) кредитні договори та боргові розписки, що підтверджують факт отримання коштів потерпілим для розрахунків із шахраєм; 8) виписки по рахунках, що належать шахраю, про рух коштів по його банківським карткам; 9) факт користування підслідним сторінками в соціальних мережах від імені вигаданих осіб; 10) факт впізнання потерпілим підслідного за ознаками голосу, якщо мали місце телефоні перемовини; 11) факт належності підслідному сім-карти, за допомогою якої здійснювались дзвінки потерпілому; 12) притягнення затриманого раніше до кримінальної відповідальності за вчинення аналогічних злочинів; 13) факт відсутності законних джерел прибутку у підслідного при наявності в нього значних грошових коштів, джерело отримання яких він не може пояснити» [57, с. 76].

Зі свого боку, І. О. Коваленко визначав, що шахрайства, вчинені у сфері використання банківських електронних платежів характеризуються

таким низкою специфічних ознак: «...1) використання сучасних технологій для видобутку і розповсюдження платіжної інформації та персональних даних потерпілих; 2) високий професіоналізм шахраїв, деякі з яких, можливо, мають спеціальну технічну освіту; 3) велика географія шахрайства та його наслідків (наприклад, заподіяння шкоди можливе банку або фізичній особі – власнику розрахункового рахунку, який знаходиться на території іншого регіону і навіть держави); 4) безперервний процес винаходу нових способів протиправних дій з проведенням банківських електронних платежів; 5) високий ступінь організованості учасників протиправної діяльності, що істотно розширює предмет доказування у кримінальному провадженні та інші ознаки; 6) труднощі з узагальненням матеріалів слідчої та судової практики по даному виду кримінального правопорушення» [72, с. 100].

Крім того, вказаний автор у власному дисертаційному дослідженні сформував наступну систему обставин, котрі підлягають встановленню у кримінальних провадженнях визначеної категорії, а саме: «...1) обставини, котрі характеризують вчинення шахрайства у сфері використання банківських електронних платежів (відомості про час, місце вчинення шахрайства, відомості про спосіб його вчинення, наприклад: використання ботів для спаму та потрапляння шкідливих програм до комп'ютерного забезпечення потерпілого; використання реквізитів картки, які викрадені з серверів магазинів електронної торгівлі, платіжних та розрахункових систем, з персональних комп'ютерів користувачів; відомості про сліди протиправного діяння; визначення місця отримання неправомірного доступу та інтеграції до мережі (зсередини чи ззовні) та способи вчинення неправомірного підключення (злам програм захисту даних, маніпуляції з даними, командами та інформацією, використання шахрайських програм, технічних прийомів); засоби, що використовуються при скоєнні правопорушення: це можуть бути як технічні, такі як ЕОТ, смартфони, планшети, модеми, маршрутизатори, так і програмні, такі як VPN,

браузери, графічні редактори, програми кодування інформації); 2) обставини, котрі відносяться до характеристики особи злочинця та особи потерпілого (кількість правопорушників – факт розподілу функцій серед шахраїв, завдання кожного з них); 3) причинно-наслідкові зв'язки: наявність певного зв'язку між діями винних осіб та їх результатами; з'ясування причин та умов, які сприяли вчиненню протиправного діяння; 4) обставини, котрі обтяжують, пом'якшують покарання чи взагалі виключають кримінальну відповідальність (чи наявні умови та підстави для закриття кримінального провадження); 5) кваліфікуючі ознаки стосовно розміру шкоди завданої протиправним діянням та обставини, котрі є підставою для звільнення від кримінальної відповідальності; 6) вид та розмір шкоди, завданої вчиненням шахрайства у сфері використання банківських електронних платежів»» [76, с. 93-94]. Повністю підтримуємо зазначену позицію і вважаємо за необхідне наголосити, що ретельне опрацювання та дослідження вказаних обставин забезпечить оптимальне розслідування фактів вчинення шахрайства у сфері використання банківських електронних платежів.

2.2. Взаємодія слідчих та оперативних підрозділів Національної поліції при розслідуванні досліджуваної категорії кримінальних правопорушень

Взаємодія є обов'язковою складовою для будь-якого соціального процесу. Під час розслідування кримінальних правопорушень вказана категорія не зменшує свого значення, а, навпаки, необхідність її застосування лише збільшується. Тим паче в кримінальних провадженнях за фактом вчинення шахрайства у сфері використання банківських електронних платежів. Це пояснюється наступними факторами. Наприклад, завжди виникає потреба у реалізації негласних слідчих (розшукових) дій, що одразу вказує на обов'язкове залучення спеціалістів різних підрозділів

правоохоронних органів. Крім того, реалізація окремих тактичних операцій також викликає необхідність у взаємодії не тільки працівників Національної поліції, але й інших відомств. Тому вважаємо за доречне дослідити вказане питання [46, с. 133].

Ми підтримуємо позицію С. В. Чучко з приводу того, що взаємодія є обов'язковою категорією для успішного здійснення будь-якої спільної діяльності. Автор наголошує, що не є виключенням і розслідування кримінальних правопорушень, аргументуючи це тим, що ефективність поєднання сил та засобів правоохоронних органів забезпечить найбільш швидке притягнення до відповідальності винних у вчиненні протиправного діяння. Як підсумок, дослідник вказує на те, що розслідування шахрайства при купівлі-продажу товарів через мережу Інтернет також вимагає від відповідних підрозділів Національної поліції спільних заходів та проведення процесуальних дій [192, с. 234]. З огляду на зазначене, ми також вважаємо за необхідне дослідити питання взаємодії різних підрозділів правоохоронних органів під час розслідування шахрайства у сфері використання банківських електронних платежів.

На початку аналізу означеної категорії, необхідно акцентувати увагу на те, що незмінна та оперативна взаємодія окремих правоохоронних органів зумовлює швидке розслідування шахрайства вказаного виду.

Так, гр. А. під приводом продажу товару через оголошення на Інтернет-ресурсі «ОЛХ», достовірно знаючи, що товар замовнику направлено не буде, від гр. Б. 04 липня 2020 року отримала плату за гравер в сумі 200 гривень на картку АТ КБ «ПриватБанк», а 08 липня 2020 року о 15:40 годині отримала плату за шуруповерт, перфоратор та набір по граверу в сумі 1500 гривень. Таким чином, шахрай заволодів грошовими коштами через банківські електронні платежі на загальну суму 1700 гривень, якими розпорядилась на власний розсуд, не відправивши потерпілому товар і не повернувши грошові кошти. Будучи допитаною в ході судового розгляду гр. А. повністю визнав свою вину [170]. Вказаний випадок шахрайських дій

був доведений до судового розгляду завдяки швидкій та ефективній взаємодії окремих підрозділів правоохоронних органів: слідства, оперативних підрозділів та прокуратури.

Ряд науковців вказують на те, що через обмеженість ресурсами малий бізнес може бути особливо спустошений втратою коштів від шахрайства. Автори зазначають, що такі обмеження в більшості малих організацій часто означає мінімум інвестицій для боротьби з шахрайством, що робить ці організації більш вразливими до економічних зловживань [204, с. 161]. В свою чергу, М. М. Єфімов акцентує увагу на тому, що у 2015 році «Ubiquiti Networks», компанія з комп'ютерних мереж, що базується в США, стала жертвою фішингової атаки, яка коштувала компанії 46,7 мільйонів доларів. Автор вказує, що «...зловмисник видавав себе за виконавчого директора компанії та адвоката й доручив головному бухгалтеру компанії здійснити серію переказів, щоб закрити таємне придбання. Протягом 17 днів компанія здійснила 14 банківських переказів на рахунки в Росії, Угорщині, Китаї та Польщі. Інцидент привернув увагу «Ubiquiti Networks» лише тоді, коли ФБР повідомило, що банківський рахунок компанії в Гонконзі, можливо, став жертвою шахрайства. Це дало змогу компанії припинити будь-які майбутні перекази та спробувати стягнути якомога більшу частину вкрадених 46,7 мільйонів доларів (що складало приблизно 10% готівкової позиції компанії)» [42, с. 120]. Як бачимо, в даному випадку взаємодія підрозділів правоохоронних органів різних держав дозволила забезпечити інформування про вчинення шахрайських дій в сфері використання банківських електронних платежів, а саме – фішингу.

З приводу зазначеного виду шахрайства, приведемо відомості з відкритих Інтернет-ресурсів. Наприклад, як зазначає Олена Козар «...щороку зловмисники розсилають близько 3,5 мільярда фішингових листів. Це число вражає. Ще більше вражає винахідливість фішингових атак. «Принци» з Нігерії та «нащадки» Нельсона Мандели відійшли у минуле – сучасні кіберзлочинці використовують тонкі психологічні маніпуляції та хмарні

технології. На тлі війни з росією проблема фішингових атак є особливо актуальною. Адже зловмисники не тільки отримують додатковий важіль емоційного впливу на населення, але й можуть використовувати здобуті дані для диверсійної діяльності проти України. З 2014 року кількість кібератак з території росії суттєво збільшувалась. Можна пригадати лавину повідомлень про мінування та спроби здійснити атаки на державні підприємства й об'єкти інфраструктури, що передували початку повномасштабного вторгнення. Наразі зберігається висока ймовірність як кібератак з боку росії, так і звичайних «побутових» фішингових атак від людей, що прагнуть скористатися вразливістю українців під час війни» [179]. Як бачимо, проблема фішингу на часі є досить актуальною та розповсюдженою. Для її профілактики, а у випадках учинення зазначеного виду шахрайства ефективного розслідування, необхідно максимально ефективно використовувати наявні сили та засоби.

Доречно В. Г. Дрозд відмітила стосовно самостійності слідчого, що вона полягає в його можливості, як учасника кримінального провадження, здійснювати досудове розслідування без стороннього впливу будь-яких інших фізичних чи юридичних осіб, службових осіб, представників державної влади чи місцевого самоврядування. Авторка також зауважила, що така потреба зумовлена й тим фактом, що, згідно ч. 1 ст. 40 КПК України, на слідчого покладена відповідальність за своєчасність та законність здійснення процесуальних дій. Дослідниця також акцентувала увагу на тому, що разом з тим на слідчого покладено й обов'язок своєчасно приймати процесуальні рішення, що безпосередньо впливає із засади розумних строків, яка вимагає, щоб під час кримінального провадження кожна процесуальна дія або процесуальне рішення були виконані або прийняті в розумний строк [38, с. 33].

Зі свого боку, О. С. Саїнчин виділяє окремі умови взаємодії, зокрема: «...найсуворіше дотримання законності; плановість; швидкість, активність і широке застосування науково-технічних засобів у ході розслідування;

обов'язкове залучення громадськості; правильне ставлення до оцінки доказів; знання кожним учасником взаємодії повноважень і форм діяльності органів слідства і дізнання; точне розмежування компетенції учасників взаємодії; врахування провідної ролі слідчого в процесі взаємодії; нерозголошення даних досудового слідства, а також засобів і методів, застосовуваних в ОРД; відносна самостійність органу дізнання у виборі засобів і методів, використовуваних для здійснення ОРЗ» [159, с. 267].

З приводу поняття взаємодії окремих правоохоронних органів, то, наприклад, Г. О. Душейко формулює її як «...правильне (або раціональне) поєднання та ефективне використання повноважень, методів і форм діяльності слідчого й оперативних підрозділів» [41, с. 12]. А вже інша група науковців (А. Я. Дубинський, Ю. І. Шостак) визначають її як «...засновану на законі погоджену за метою, місцем і часом діяльність незалежних один від одного в адміністративному відношенні органів, що виражається в найбільш доцільному сполученні властивих цим органам засобів і методів та спрямована при організуючій ролі слідчого на попередження, припинення, розкриття і всебічне, повне та об'єктивне розслідування злочинів, вчинення яких віднесено до компетенції слідчого» [40, с. 5-7].

Доречною вважаємо думку І. В. Кубарева з приводу того, що прийняття нового КПК змінило концепцію досудового розслідування кримінальних правопорушень шляхом розширення повноважень його суб'єктів. Науковець акцентує увагу на тому, що «...правильне поєднання й ефективне використання цих повноважень становить швидше проміжну мету взаємодії, умову результативності, ніж її сутність. Визначати ж будь-яку діяльність тільки через її проміжний результат є недостатньо обґрунтованим. У таких визначеннях залишається нерозкритим механізм взаємодії, оскільки не зрозуміло, як, за рахунок чого досягається правильне поєднання й ефективне використання методів і форм діяльності різних суб'єктів» [101, с. 183].

В свою чергу, О. В. Добрава під взаємодією під час виявлення та розслідування шахрайства з фінансовими ресурсами запропонувала «...розуміти узгоджену за метою, місцем і часом, урегульовану КПК України й відомчими (міжвідомчими) нормативно-правовими актами спільну діяльність органів, що здійснюють контроль за додержанням податкового законодавства, досудового розслідування, оперативних та інших підрозділів, яка складається із взаємопов'язаних і взаємообумовлених процесуальних заходів з пошуку і фіксації фактичних даних про злочини та осіб, які їх вчинили, які найефективніше забезпечують виконання завдань кримінального провадження силами і засобами, що є в розпорядженні суб'єктів такої взаємодії» [34, с. 89].

Вважаємо за необхідне надати авторське визначення взаємодії як криміналістичної категорії. Отже, взаємодія правоохоронних органів – це обумовлена нормативно-правовими актами та узгоджена за метою, місцем і часом діяльність відповідних органів, яка полягає в максимально раціональному поєднанні засобів та методів даних підрозділів з метою профілактики, припинення та розслідування кримінальних правопорушень.

Як і будь-яка інша діяльність, взаємодія також повинна бути заснована на певних принципах. На нашу думку, найбільш оптимальні принципи визначив О. В. Грибовський, зокрема: «...взаємна відповідальність; активне застосування сучасних методик; оптимальне використання наявних можливостей; дотримання загальних засад оперативно-розшукового та кримінального провадження; забезпечення нерозголошення даних оперативно-розшукових заходів та негласних слідчих (розшукових) дій; відповідальність» [31, с. 252].

Крім того, також необхідно зазначити, що взаємодія відбувається у відповідних формах. Наприклад, О. С. Саїнчин формулює їх як «...організаційні прийоми і методи, способи і порядок зв'язків між ними, засновані на кримінально-процесуальному законі і відомчих нормативних актах правоохоронних органів, а також передового досвіду слідчої практики,

спрямовані на забезпечення узгодженої їх діяльності і правильне сполучення властивих кожному з цих органів методів і засобів роботи» [159, с. 267]. З іншого боку, під час розслідування шахрайства у сфері використання банківських електронних платежів трапляються випадки, коли окреслюється лише загальне завдання, а також згоджуються напрями його реалізації. В той як взаємодіючі підрозділи самостійно обирають час та місце проведення відповідних заходів.

Також доречною вважаємо думку О. А. Ляша, який акцентує увагу на тому, що «...сутність взаємодії в таких аспектах: а) передусім, активна цілеспрямована діяльність суб'єктів – слідчих та працівників оперативних підрозділів, до якої можуть залучатися негласні співробітники, представники громадськості, фахівці різних галузей знань тощо; б) кожен суб'єкт цієї діяльності вживає конкретних заходів (слідчі дії, оперативно-розшукові заходи) у межах, встановлених законом повноважень; в) це узгоджені за місцем, часом і метою спільні дії двох чи більше суб'єктів, спрямовані на впровадження одержаних результатів оперативно-розшукових заходів, відомостей у кримінальне судочинство; г) у спільних планах необхідно передбачати комплекс оперативно-розшукових та інших заходів і слідчих дій у такому порядку, щоб їх проведення було несподіване для осіб, дії яких перевіряються, їхніх співучасників і мало якнайбільший ефект у закріпленні процесуальним шляхом обставин, що підлягають доказуванню; д) у процесі проведення конкретних оперативно-розшукових заходів та слідчих дій потрібно суворо дотримуватися вимог Конституції України, чинного законодавства, принципів оперативно-розшукового законодавства та кримінального судочинства – шляхом провадження відповідних слідчих дій та процесуальних рішень» [118, с. 126].

Цікавою в розрізі зазначеного вважаємо думку групи науковців (М. А. Погорецького, В. М. Хотенця), які зазначають, що «...форми взаємодії поділяються на процесуальні, які врегульовані кримінально-процесуальним законом, та організаційно-тактичні (непроцесуальні), що врегульовані

відомчими нормативними актами (наказами, інструкціями, вказівками), а також нормами службової етики та вироблені практикою. Автор зазначає, що таке розмежування має не тільки пізнавальне, але й практичне значення, оскільки дозволяє правильно визначити значення результатів взаємодії» [142, с. 179].

Зі свого боку, Д. Й. Никифорчук серед основних форм взаємодії виокремлює такі: «...здійснення самостійно оперативними підрозділами оперативно-розшукових заходів і термінове інформування слідчого про результати; виконання оперативними підрозділами оперативно-розшукових заходів і невідкладних слідчих дій за дорученням слідчого; виконання оперативними підрозділами вимог слідчого, із метою сприяти виконанню слідчих дій; виконання оперативними підрозділами доручень на проведення слідчих дій в інших районах; виконання оперативними підрозділами запитів відповідних міжнародних правоохоронних організацій та правоохоронних органів, запитів повноважних державних органів, установ та організацій щодо проведення оперативно-розшукових заходів; здійснення оперативними підрозділами розшуку злочинця згідно з дорученням слідчого; участь спеціалістів правоохоронних органів у проведенні слідчих дій; проведення експертиз в експертних установах Міністерства внутрішніх справ; застосування заходів безпеки стосовно осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві і проходять по кримінальному провадженню, що знаходиться у провадженні слідчого; проведення оперативно-розшукових заходів відносно осіб, затриманих за вчинення злочину та осіб, взятих під варту» [130, с. 151-152].

В свою чергу, С. В. Чучко вказував на те, що досліджуючи організацію взаємодії слідчих та оперативних працівників під час розслідування шахрайства при купівлі-продажу товарів через мережу Інтернет, варто враховувати наявність двох управлінських рівнів такої організації: 1) на рівні діяльності служб і підрозділів; 2) на рівні розслідування конкретного кримінального провадження. Автор визначив, що на кожному із цих рівнів

властиві свої форми організації взаємодії, та і суб'єкти – організатори взаємодії – не завжди збігаються. Тому дослідник робить висновок, що «...на першому рівні – це, насамперед, підготовка і розподіл висококваліфікованих кадрів слідчих і оперативних працівників, здатних успішно виявляти, розслідувати кримінальні правопорушення у досліджуваній сфері, вчинені з використанням різних способів, в умовах активної, у тому числі організованої, протидії з боку правопорушників і пов'язаних з ними осіб» [190, с. 204].

А вже О. П. Бойко наголошує на тому, що серед процесуальних форм взаємодії в кримінальних провадженнях необхідно виокремити такі: «...під час проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій за дорученням слідчого; при застосуванні заходів забезпечення кримінального провадження; при оголошенні в розшук підозрюваного». Серед непроцесуальних форм взаємодії автор виділив наступні: «...взаємне інформування; надання інформації при отриманні необхідних відомостей; спільний аналіз при отриманні інформації; спільне планування оперативно-розшукових заходів, а також слідчих (розшукових) дій; консультації; взаємодію у разі направлення матеріалів за результатами оперативно-розшукової діяльності; спільний аналіз причин та умов, які сприяють вчиненню кримінального правопорушення, та обговорювання оперативно-профілактичних заходів; досудове розслідування у складі слідчо-оперативних груп; проведення оперативних нарад щодо проблемних питань взаємодії; аналіз за результатами проведення спільних дій у конкретних кримінальних провадженнях; надання допомоги наявними силами й засобами; підбиття підсумків спільної діяльності з метою усунення недоліків та підвищення ефективності здійснення взаємодії у майбутньому» [14, с. 14-15]. Даний перелік заходів взаємодії вважаємо найбільш оптимальним при розслідуванні досліджуваної категорії шахрайства.

Цікавою є думка О. В. Добрової, яка оцінила стан, а також виокремила шляхи підвищення ефективності взаємодії органів досудового розслідування

з контролюючими підрозділами Національного банку України, які здійснюють планові та позапланові перевірки комерційних банків. Крім того, авторка визначила особливості взаємодії вказаних підрозділів з правоохоронними органами інших країн у рамках міжнародного співробітництва. Зокрема, О. В. Добрава акцентує увагу на тому, що у 18 % вивчених кримінальних проваджень виникала необхідність у направленні відповідних запитів з метою отримання інформації про відкриття рахунків в іноземних банках, рух коштів такими рахунками, копій первинних платіжних документів) [33, с. 10].

Розгляд анкетування працівників правоохоронних органів [Додаток А] дозволив виокремити наступні процесуальні форми взаємодії при розслідуванні шахрайства у сфері використання банківських електронних платежів:

– реалізацію доручень уповноваженої особи про проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій – 88 %;

– надання уповноваженій особі інформації, що зібрана у ході оперативно-розшукової діяльності, для вирішення питання щодо внесення даних до ЄРДР – 81 %;

– виконання оперативним підрозділом доручень слідчого щодо перевірки оперативно-розшуковим шляхом відомостей, що мають значення для встановлення наявності чи відсутності підстав для внесення відомостей до ЄРДР за оперативними матеріалами – 32 %.

Стосовно організаційних форм взаємодії, наприклад, О. В. Антонюк визначила поширеними серед них наступні: «обмін інформацією – 81 %, виконання письмових доручень – 82 %, спільне планування оперативно-розшукових заходів – 31 %, спільне використання наявних сил та засобів – 19 %» [5, с. 11].

В свою чергу, інша група науковців (В. В. Черней, В. Я. Тацій, Ю. С. Шемшученко, Ю. І. Римарпенко) виокремила серед організаційних форм взаємодії такі: «...обмін оперативною і іншою інформацією; спільне планування, узгодження за часом та місцем та здійснення оперативно-

розшукових заходів; допомога наявними силами та засобами; тимчасова передача негласних співробітників; обмін досвідом оперативно-розшукової діяльності; проведення спільних оперативно-тактичних операцій; участь керівників в нарадах та розборах проведених оперативно-заходів; спільне видання оглядів, методичних рекомендацій за результатами спільної діяльності у протидії злочинності» [124, с. 1044].

Зі свого боку, В. Д. Пчолкін та В. М. Ечкенко вирізняє наступні форми: «...ознайомлення слідчого з оперативними матеріалами в межах, передбачених відомчими нормативними актами; спільне обговорення й оцінювання даних, одержаних у результаті проведення оперативно-розшукових заходів, щодо їх достатності для внесення відомостей до ЄРДР; спільне планування слідчих (розшукових) дій і тактичних операцій, спрямованих на виявлення доказової інформації; спільна діяльність слідчих і оперативно-розшукових підрозділів на початковому та наступних етапах розслідування; створення слідчо-оперативної групи за конкретним кримінальним провадженням; взаємний обмін усною та письмовою інформацією оперативних працівників і слідчих з питань, що стосуються їхньої діяльності; спільні виїзди слідчого й оперативних працівників для проведення слідчих (розшукових) дій» [155, с. 117].

Аналіз анкетування працівників правоохоронних органів [Додаток А] дав виділити серед організаційних форм при розслідуванні шахрайства у сфері використання банківських електронних платежів, такі як:

- а) спільне чергування у складі слідчо-оперативної групи (72 %);
- б) об'єднане проведення складних процесуальних дій (обшук, слідчий експеримент) чи деяких тактичних операцій (65 %);
- в) колегіальне планування початкового етапу розслідування протиправного діяння (77 %);
- г) взаємний обмін інформацією між підрозділами Національної поліції, іншими органами влади та громадськістю в кримінальних провадженнях досліджуваної категорії (94 %);

д) колективні виїзди уповноважених осіб (слідчого, дізнавача, детектива, прокурора) та оперативних працівників для проведення СРД, НСРД (51 %);

е) консультування (58 %).

Ми підтримуємо думку М. Є. Шумила з приводу того, що на початковому етапі розслідування будь-яких кримінальних правопорушень постає необхідність у енергійному проведенні процесуальних дій для найбільш швидкого отримання відомостей про сліди вчиненого протиправного діяння та встановлення причетності до його вчинення конкретної особи. Автор наголошує, що потреба розшукової діяльності також зумовлюється протидією з боку зацікавлених осіб. Крім того, науковець вказує, що «...процесуальний закон покладає обов'язок у кожному випадку виявлення ознак злочину вжити всіх передбачених законом заходів до встановлення події злочину, осіб, винних у вчиненні злочину, та до їх покарання. Виконати даний припис – вимогу закону можливо лише в органічній взаємодії розшукових і процесуальних дій. Розшукова діяльність тісно пов'язана зі слідчими діями. Як правило, фактичні підстави обшуків, виїмок, оглядів, затримання формуються в межах розшукової діяльності. Необхідність домінуючої переваги розшукової діяльності на початковому етапі розслідування пояснюється і тим, що особа, яка вчинила злочин, має переваги перед суспільством, у тому числі перед органами кримінального переслідування» [200, с. 272-273].

А вже О. П. Трясун взагалі вказує на потребу виокремлення серед загальних положень досудового розслідування тих, що будуть регламентувати порядок взаємодії органів досудового розслідування, та радить додати в КПК України нову статтю 222-1 «Взаємодія органів досудового розслідування» [203, с. 71]. Дану тезу ми підтримуємо, адже вказане доповнення забезпечить більш ефективну взаємодію різних підрозділів правоохоронних органів.

Слід визнати досить вдалою думку М. В. Куратченка, який типовими недоліками в організації та здійсненні взаємодії правоохоронних органів при розв'язанні конфліктних слідчих ситуацій у досліджуваних вказаним автором кримінальних провадженнях формулював такі: «...несвоєчасний, із запізненням початок взаємодії; здійснення затримання, огляду, опитування підозрюваних оперативними працівниками без участі слідчого або хоча б попереднього узгодження з ним шляхів і способів одержання і перевірки доказів причетності затримуваного до протиправного діяння; припинення взаємодії (особливо оперативного супроводу розслідування) після завершення початкового етапу досудового розслідування». Також науковець засвідчував, що поміж прийнятих в практичних підрозділах заходів з усунення вище вказаних недоліків варто виокремити наступні: «...заходи щодо вдосконалення нормативної і методичної бази взаємодії зазначених вище суб'єктів; перевірки дотримання діючих наказів і інструкцій з організації взаємодії на місцях, з виїздом керівників органів і служб у підлеглі підрозділи; заслуховування слідчо-оперативних груп, що працюють по конкретних справах і матеріалах, на оперативних нарадах у керівників управлінь і відділів; вивчення проваджень прокурором у порядку нагляду» [106, с. 239-240].

Крім того, вбачаємо найбільш підходящою позицію М. М. Єфімова з приводу того, що «обмін інформацією» є найбільш важливою формою взаємодії. Автор вказує, що завдяки їй можна отримати криміналістично значиму інформацію, що «...може стосуватися: а) ознак кримінальних правопорушень проти моральності (вчинених чи тих, що готуються); б) фізичних і юридичних осіб, причетних до кримінальних правопорушень, а також потерпілих осіб; в) складу, структури, сфери діяльності та зв'язків ОГ і ЗО; г) предметів, які є предметом злочинного посягання, складають інтерес для розслідування (тварини; предмети порнографічного характеру; твори, що пропагують культ насильства та жорстокості, расову, національну чи релігійну нетерпимість і дискримінацію; документи Національного архівного

фонду; тіло (останки, прах) померлого; урна з прахом померлого); д) слідів кримінальних правопорушень проти моральності, речових доказів, які можуть сприяти з'ясуванню обставин розслідуваного кримінальних правопорушень (матеріали ДНК; вилучені відбитки слідів пальців рук) тощо» [43, с. 211].

Тому вважаємо за необхідне акцентувати увагу саме на значенні обміну інформацією як найбільш ефективної форми взаємодії в кримінальних провадженнях за фактом вчинення шахрайства у сфері використання банківських електронних платежів.

Зазначені дані можуть відображати:

а) ознаки кримінального правопорушення у сфері використання банківських електронних платежів (які вже вчинені або ще готуються);

б) характеристику членів хакерських груп та організацій (фішерів, спамерів, кардерів), які можуть бути причетні до вчинення протиправних діянь;

в) побудову (структуру) та галузь діяльності (фішинг, кардинг) злочинних груп, що задіяні у вчиненні шахрайства або інших кримінальних правопорушень.

Підводячи підсумок, зазначимо, що взаємодія є обов'язковою складовою для будь-якого соціального процесу. Надано авторське визначення взаємодії правоохоронних органів як обумовленої нормативно-правовими актами та узгоджена за метою, місцем і часом діяльності відповідних органів, яка полягає в максимально раціональному поєднанні засобів та методів даних підрозділів з метою профілактики, припинення та розслідування кримінальних правопорушень.

Розгляд анкетування працівників правоохоронних органів дозволив виокремити наступні процесуальні та організаційні форми взаємодії при розслідуванні шахрайства у сфері використання банківських електронних платежів.

2.3. Профілактична діяльність працівників правоохоронних органів щодо виявлення та усунення причин і умов шахрайства у сфері використання банківських електронних платежів

Здійснення профілактичної діяльності є одним з основних завдань правоохоронних органів. Вказане положення закріплено у різноманітних нормативно-правових актах. Зокрема, в ст. 2 Закону України «Про Національну поліцію» законодавець, визначаючи завдання поліції, зазначив таку сферу надання поліцейських послуг як «протидія злочинності» [147]. А в ст. 2 Закону України «Про Службу безпеки України» серед завдань сформульовано наступне: «попередження ... кримінальних правопорушень проти миру та безпеки людства, тероризму та інших протиправних дій» [148]. В свою чергу, в ст. 2 Закону України «Про Державне бюро розслідувань» також вказано, що «Державне бюро розслідування вирішує завдання із запобігання ... злочинів» [145]. Тобто необхідно ще раз наголосити на тому, що одним із основних завдань правоохоронних органів є здійснення профілактичних заходів щодо усунення причин та умов вчинення кримінальних правопорушень. Стосовно розслідування фактів вчинення шахрайства у сфері використання банківських електронних платежів, одразу відмітимо, що уповноважені особи також проводять окремі заходи попереджувального характеру у визначеній категорії кримінальних проваджень. Отже, вважаємо за потрібне визначити їх перелік [45, с. 209].

Одразу слід зазначити, що на часі Україна знаходиться на межі входу до Європейського Союзу та НАТО. В розрізі цього, А. М. Бабенко акцентує увагу на тому, що однією з головних проблем, що уповільнює процес євроінтеграції, залишається високий показник кримінальних правопорушень усіх видів. Автор вказує, що кримінальні правопорушення, будучи за своєю сутністю антисоціальним вчинком людини, посягають на суспільні відносини та загрожують усім сферам життєдіяльності суспільства, завдають шкоду національній безпеці, громадській безпеці та правопорядку, підривають

імідж органів державної влади та правоохоронних органів, негативно впливають на економіку країни, створюють атмосферу напруги та страху в соціумі, знижують якість життя населення тощо. Науковець зробив висновок, що існує пряма необхідність у вдосконаленні існуючої системи профілактики та запобігання кримінальним правопорушенням, а також її заходів: кримінологічних, кримінально-правових, кримінально-процесуальних, адміністративно-правових та оперативно-розшукових [7, с. 15]. Підтримуючи наведену аргументацію, зазначимо, що вважаємо за необхідне виокремити додатково криміналістичну профілактику як специфічний вид профілактичної діяльності.

Загалом, профілактика як наукова категорія розглядається у різних сферах суспільної діяльності. Так, наприклад, Н. І. Головка визначила, що «соціальна профілактика – вид соціальної роботи, спрямованої на запобігання складним життєвим обставинам сімей, дітей та молоді, аморальній, протиправній поведінці в сім'ях, серед дітей та молоді, виявлення будь-якого негативного впливу на життя і здоров'я дітей та молоді і запобігання такому впливу та поширенню соціально небезпечних хвороб серед дітей та молоді, попередження ускладнення вже існуючих проблем» [30, с. 5]. А вже С. М. Школа наголошує на тому, що «профілактика правопорушень здійснюється в рамках адміністративної діяльності поліції – підзаконної, цілеспрямованої виконавчо-розпорядчої діяльності уповноважених суб'єктів з організації та здійснення охорони публічного порядку, забезпечення публічної безпеки, запобігання адміністративним і кримінальним правопорушенням і припинення їх» [199, с. 130].

Зі свого боку, П. М. Білий та С. О. Баранов вказують на те, що попередження правопорушень являє собою сформовану систему дій на антисуспільні явища та їх причинний комплекс з метою реалізації тенденцій зниження їх рівня і масштабів. Автори роблять висновок, що при цьому попередження правопорушень розглядається як соціально-правовий процес,

знижуючий, обмежуючий, ліквідуючий протиправні явища за допомогою всієї сукупності заходів, що здійснюються державними органами і громадськими формуваннями, які спрямовані на удосконалення суспільних відносин [12, с. 7]. Підтримуючи позицію вказаних вчених, зазначимо, що дійсно профілактична діяльність – це система конкретних дій (заходів), спрямованих на усунення причин та умов протиправної діяльності.

В свою чергу, В. Куц зазначає, що загалом механізм запобігання злочинності утворюють дві складові, серед яких автор називає динамічну та статичну. Характеризуючи динамічну складову, науковець формулює тезу, про те, що вона має наступне наповнення: з одного боку, це профілактика злочинності, тобто зусилля, спрямовані на нейтралізацію суб'єктивних та об'єктивних обставин, що обумовлюють появу схильності до вчинення злочинів; а з іншого – попередження злочинності, тобто застереження осіб, схильних до вчинення злочинів, про нераціональність їх вчинення через низку соціально негативних наслідків як для суспільства, так і для них самих [113, с. 22].

А вже окрема група науковців (Ю. В. Александров, А. П. Гаврилишин, О. М. Джужа) тлумачить кримінально-правову профілактику як заходи, що здійснюються у процесі призначення покарання і його виконання. Автори вказують на те, що у такому значенні ідея профілактики протиправних діянь пронизує всю систему кримінально-правових, кримінально-процесуальних і кримінально-виконавчих інститутів. Далі вчені наголошують на тому, що «...разом з тим практика протидії злочинності свідчить, що при визначенні поняття «профілактики злочинів» потрібно виходити з економічних, соціально-політичних, моральних, психологічних, правових та інших більш широких позицій. Такий підхід дає можливість сформулювати це поняття у широкому розумінні, що включає в себе різні заходи державних органів і громадських організацій. Йдеться про те, щоб не допустити існування злочинності у майбутньому, а у найближчій перспективі – якомога більше обмежувати її прояви. Профілактика злочинності є сформованою системою

дій стосовно антисуспільних явищ та їх причинного комплексу з метою розширення тенденції зниження рівня і масштабів злочинності і знешкодження її коріння. Отже, профілактика злочинності розглядається як соціально-правовий процес, що знижує, обмежує, ліквідує явища, породжені злочинністю. У найбільш узагальненому вигляді профілактика злочинності забезпечується усією сукупністю заходів, що здійснюються державними органами і громадськими формуваннями, спрямованими на удосконалення суспільних відносин». Як підсумок, науковці сформулювали «...більш широке кримінологічне визначення профілактики злочинів, під якою розуміється особливий вид соціального управління, покликаний забезпечити безпеку правоохоронюваних цінностей, який полягає у розробці і реалізації цілеспрямованих заходів щодо виявлення і усунення причин та умов злочинності, а також здійснення профілактичного впливу на осіб, схильних до протиправної поведінки» [96]. Як бачимо, вчені в даному випадку виходили з сутності соціальної поведінки через призму вчинення протиправної діяльності та безпосередньо осіб, які її вчинюють.

Крім того, слід зазначити, що велике значення має здійснення профілактичних заходів серед неповнолітніх осіб. Це пояснюється тим, що, про що говорить окрема група авторів, «...у справах про кримінальні правопорушення, вчинені неповнолітніми, слідчі у поданнях найчастіше повністю ототожнюють умови, що сприяли вчиненню злочинів, з причинами їх скоєння. Нерідко слідчі зовсім не виявляють причини і умови злочинів, обмежуючись викладенням обставин вчинення і вини обвинуваченого та пропозицією обговорити його поведінку в трудовому колективі. Фактичне ототожнення причини злочину і його об'єктивної сторони приводить до висновку, що причиною злочину є сам злочин. Таке твердження веде до визнання неможливості усунення причин конкретного злочину, тому що дії злочинця є на момент їх розслідування подією минулого» [152, с. 8].

А вже Л. Т. Тюптя та І. Б. Іванова стверджують, що «...профілактика – це технологія соціальної роботи, що являє собою комплекс взаємопов'язаних

заходів, спрямованих на попередження соціальних проблем, соціальної дисгармонії, соціальних наслідків тиску на особистість складних умов життя, негативних умов соціалізації» [178, с. 215].

Провівши ґрунтовне дослідження сутності та поняття профілактики правопорушень, О. М. Макаренко зробив наступні висновки: «...профілактика правопорушень – це методологічно складне суспільне явище, що пояснюється таким. По-перше, профілактика правопорушень – багаторівнева система заходів, що проводяться державними, недержавними органами та установами, громадськими формуваннями та окремими громадянами для мінімізації дії або нейтралізації причин, що породжують правопорушення або сприяють їх вчиненню. По-друге, профілактика правопорушень – це особливий вид соціального управління, що має за мету зниження інтенсивності процесів детермінації правопорушень, нейтралізацію дії її причин та умов для обмеження правопорушень до соціально прийняттого рівня. По-третє, профілактика правопорушень – це різноманітна за формами діяльність, яка спрямована на пошук шляхів, засобів та інших можливостей ефективного впливу на правопорушення. По-четверте, профілактика правопорушень – це вплив держави, суспільства та їх інститутів на негативні сторони соціального буття з метою усунення, послаблення та нейтралізації причин вчинення протиправних дій та умов, що сприяли їм. По-п'яте, профілактика правопорушень – це інтегрована, багаторівнева взаємодія та взаємозалежність елементів системи, яка створена для здійснення функцій боротьби із протиправними вчинками. Формулювання основних понять, пов'язаних з профілактикою правопорушень має важливе не лише теоретичне, але й практичне значення тому, що воно сприяє встановленню реальної суті тої чи іншої діяльності, їх змісту, ефективності та можливостей» [119, с. 119]. З огляду на велику кількість наведених понять профілактики кримінальних правопорушень, вважаємо за необхідне надати власне авторське визначення даної категорії.

Ми поділяємо думку А. Ф. Волобуєва з приводу того, що «...причини

конкретного кримінального правопорушення – це ті активні фактори, які викликають у певної особи інтереси, мотиви для його вчинення. В основі злочинної мотивації як суб'єктивного психофізіологічного процесу знаходяться певні людські вади: корисливість, правовий нігілізм, егоїзм, кар'єризм, жорстокість, негативні психологічні особливості тощо. Це повністю суб'єктивна сфера, пов'язана з особливостями конкретної людини. Формування особистості злочинця – складний процес, який ще недостатньо вивчений в кримінології і викликає спори, але можна з упевненістю стверджувати, що в ньому переплітаються і взаємодіють біологічне, психологічне і соціальне. Структура будь-якої особистості, в тому числі і злочинця, складається поступово в процесі взаємодії між зовнішнім середовищем і психічною організацією індивіда, яка формуються на основі певних генетичних компонентів. Тому встановлення причин конкретного злочину полягає у вивченні особи обвинуваченого, визначенні її негативних рис, які в конкретній життєвій ситуації призвели до вчинення нею злочину. Зібрані відомості про особу обвинуваченого повинні знайти відбиття у матеріалах кримінальної справи, оскільки вони враховуються судом під час визначення виду і міри покарання» [22, с. 62-69].

А вже О. М. Джужа визначає, що предметом профілактики кримінальних правопорушень будуть наступні складові: «1) поняття профілактичної діяльності; 2) види, форми, рівні профілактичної діяльності; 3) суб'єкти і об'єкти профілактичної діяльності; 4) організаційні і правові основи профілактичної діяльності; 5) тактика і методика здійснення профілактичних заходів; 6) особливості профілактики окремих видів злочинів» [150, с. 14-15].

Зокрема, Н. А. Лугіна та І. В. Кибиш визначали, що загально-соціальні засади запобігання правопорушенням, пов'язаних із використанням криптовалюти в Україні, передбачають створення оптимальної системи виявлення осіб і фактів цих правопорушень. Автори у системі спеціально-кримінологічної профілактики правопорушень, пов'язаних з використанням

криптовалюти, виділити ранню профілактику, яка спрямована на усунення чинників, що негативно впливають на формування особи. Серед заходів, які необхідно реалізовувати під здійснення вказаної діяльності, науковці визначили наступні: ідентифікація «...майбутнього порушника у цій сфері, і запобігання переходу його на кримінально протиправний шлях; усунення чинників, які обумовлюють конкретні прояви правопорушень, пов'язаних із використанням криптовалюти; попередження повторних (рецидивних) проявів правопорушень, пов'язаних із використанням криптовалюти» [115, с. 290].

На часі в Україні існує досить багато законодавчих ініціатив стосовно профілактики різної категорії кримінальних правопорушень. Для прикладу, ще на початку 2000-их К. Л. Бугайчук запропонував прийняти базовий закон «Про основи державної системи профілактики адміністративних проступків». У визначеному нормативно-правовому акті визначалась можливість приймати відповідні закони за окремими напрямками профілактичної діяльності, а також на різних рівнях: державному, регіональному, місцевому [17, с. 16]. Підтримуючи зазначену позицію, вважаємо нагальним питанням прийняття закону, який би регулював вказані питання.

Слід зазначити, що детермінантами кожного протиправного діяння, як наголошують окремі автори, з одного боку існують особисті властивості конкретного індивіда (його потреби, погляди, інтереси, ставлення до різних соціальних цінностей і вимог, у тому числі правових), а з іншого – сукупність зовнішніх обставин, які викликають намір і рішення вчинити умисний злочин. Науковці зробили висновок, що існує взаємодія криміногенних властивостей особи, які склалися під впливом несприятливих умов її формування, із зовнішніми об'єктивними обставинами і ситуаціями [111, с. 105]. А вже інша група авторів (О. М. Джужа, Я. Ю. Кондратьєв, О. Г. Кулик, П. П. Михайленко) акцентують увагу на тому, що соціальна природа злочинності проявляється також у конкретному змісті дій, що її складають, які мають соціальне значення, оскільки вони

порушують кримінально-правові норми, що входять до системи регуляторів людської поведінки в суспільстві, і спричиняють йому шкоду. Вказані науковці підсумували, що злочинність виникає із специфічних актів: «...соціально значимої поведінки людей, яка являє собою порушення кримінально-правових заборон, що встановлені державою згідно із соціально-економічними, політичними, ідеологічними та іншими потребами й інтересами панівного класу» [151, с. 5].

В свою чергу, О. А. Борідько та А. М. Гаркуша вказали, що «...діяльність слідчого при розслідуванні кримінальної справи має суворо цілеспрямований характер. Він повинен встановити дії осіб і недоліки, що мають місце в роботі установ, підприємств, які сприяли вчиненню злочину. Цим і повинно обумовлюватись найменування акта, в якому відображаються рішення слідчого про усунення вказаних обставин. Тому не є правильним називати процесуальний акт, за допомогою якого слідчий реагує на причини і умови, що сприяли вчиненню злочину, «Подання про недоліки в роботі установи (підприємства, організації)» або «Подання про невиконання обов'язків (конкретною особою)» [15, с. 71]. Ми підтримуємо позицію науковців, які під попередженням кримінальних правопорушень визначають сукупність державних та суспільних мір, направлених на усунення або нейтралізацію причин та умов, які сприяють вчиненню протиправних діянь [151, с. 18]. Як бачимо, автори виразили профілактику через систему державних та суспільних мір для протидії кримінальним правопорушенням.

В той же час, окремі науковці (О. М. Джужа, Я. Ю. Кондратьєв, О. Г. Кулик, П. П. Михайленко) зазначають, що на індивідуальному рівні аналізується конкретному протиправному діянню – «елементарна частинка» злочинності. Автори визнають, що і на цьому рівні зберігають свою дію всі фактори, зв'язки та відношення, характерні для філософського і соціологічного рівнів причин злочинності. Дослідники визначили, що «...тільки тепер вони конкретизуються і переходять у психологічну форму, пояснюючи цілі й мотиви поведінки конкретної людини – злочинця.

Причини індивідуального злочину визначаються як неузгодженість поведінки особистості з соціальним середовищем, в основі якої лежать негативні риси, що сформувалися у конкретної людини під впливом певних факторів. При цьому підкреслюється можливість переорієнтації і виправлення такого суб'єкта» [97, с. 21]. Зі свого боку, (Л. О. Махова, А. О. Виприцький), підбиваючи підсумки свого дослідження визначила наступні ознаки, які характерні профілактиці правопорушень у громадських місцях, а саме: «...як спеціальний різновид правоохоронної діяльності, врегульований нормами адміністративного права; за спеціальними уповноваженими суб'єктами, що здійснюють профілактичну діяльність; за змістом – здійснення комплексних заходів, щодо виявлення та усунення факторів, причини та умов скоєння правопорушень; за місцем проведення – громадські місця; за метою – зменшенням кількості правопорушень» [122, с. 147].

Отже, профілактика кримінальних правопорушень – це система конкретних дій (заходів), які здійснюють уповноважені особи правоохоронних органів (дізнавачі, слідчі, прокурори та інші), що мають на меті усунення причин та умов вчинення протиправних діянь конкретної категорії.

Наступне, що необхідно розглянути та визначити, це конкретні заходи, які необхідно здійснювати уповноваженим особам правоохоронних органів при розслідуванні шахрайства у сфері використання банківських електронних платежів.

Слід зазначити, що основним органом, який повинен здійснювати та безпосередньо проводить профілактичну роботу, є Департамент кіберполіції Національної поліції України. Визначимо, що «Кіберполіція (Департамент кіберполіції Національної поліції України) – міжрегіональний територіальний орган Національної поліції України, який входить до структури кримінальної поліції Національної поліції та відповідно до законодавства України забезпечує реалізацію державної політики у сфері

боротьби з кіберзлочинністю, організовує та здійснює відповідно до законодавства оперативно-розшукову діяльність. Спеціалізується на попередженні, виявленні, припиненні та розкритті кримінальних правопорушень, механізмів підготовки, вчинення або приховування яких передбачає використання електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), телекомунікаційних та комп'ютерних Інтернет-мереж і систем» [64].

Серед основних завданнями Кіберполіції є наступні: «...1. Реалізація державної політики у сфері протидії кіберзлочинності. 2. Завчасне інформування населення про появу новітніх кіберзлочинів. 3. Впровадження програмних засобів для систематизації та аналізу інформації про кіберінциденти, кіберзагрози та кіберзлочини. 4. Реагування на запити закордонних партнерів, що надходять каналами Національної цілодобової мережі контактних пунктів. 5. Участь у підвищенні кваліфікації працівників поліції щодо застосування комп'ютерних технологій у протидії злочинності. 6. Участь у міжнародних операціях та співпраця в режимі реального часу. Забезпечення діяльності мережі контактних пунктів між 90 країнами світу. 7. Протидія кіберзлочинам» [65].

Крім визначених завдань, також перед Департаментом кіберполіції Національної поліції України існують завдання протидії наступним протиправним діянням: «...скімінг (шимінг) – незаконне копіювання вмісту треків магнітної смуги (чипів) банківських карток; кеш-трапінг – викрадення готівки з банкомата шляхом встановлення на шатер банкомату спеціальної утримувальної накладки; кардінг – незаконні фінансові операції з використанням платіжної картки або її реквізитів, що не ініційовані або не підтверджені її власником; несанкціоноване списання коштів з банківських рахунків за допомогою систем дистанційного банківського обслуговування. У сфері електронної комерції та господарської діяльності: фішинг – виманювання у користувачів Інтернету їх логінів та паролів до електронних гаманців, сервісів онлайн аукціонів, переказування або обміну валюти тощо; онлайн-шахрайство – заволодіння коштами громадян через інтернет-

аукціони, інтернет-магазини, сайти та телекомунікаційні засоби зв'язку. У сфері інтелектуальної власності: піратство – незаконне розповсюдження інтелектуальної власності в Інтернеті; кардшарінг – надання незаконного доступу до перегляду супутникового та кабельного TV. У сфері інформаційної безпеки: соціальна інженерія – технологія управління людьми в Інтернет-просторі; шкідливе програмне забезпечення – створення та розповсюдження вірусів і шкідливого програмного забезпечення; протиправний контент – контент, який пропагує екстремізм, тероризм, наркоманію, порнографію, культ жорстокості і насильства; рефайлінг – незаконна підміна телефонного трафіку» [64].

Серед обов'язків працівників вказаного підрозділу окрема група авторів (М. М. Єфімов, Н. В. Павлова, С. В. Чучко) визначили розслідування правопорушень проти конфіденційності, цілісності та доступності комп'ютерних даних і систем, а також правопорушень, які вчиняються за допомогою комп'ютерних технологій. Науковці вказали, що «...шахрайство, передбачене ч. 3 ст. 190 КК України, та заволодіння коштами громадян через Інтернет-аукціони, Інтернет-магазини, сайти та телекомунікаційні засоби зв'язку. Тобто взаємодія з даним підрозділом є поширеною під час розслідування шахрайства при купівлі-продажу товарів через мережу Інтернет. Вона може полягати як в просто передачі матеріалів про вчинене діяння від підрозділу районного рівня Національної поліції України в Департамент Кіберполіції, так і повний супровід діяльності працівників вказаного підрозділу» [44, с. 134].

З огляду на визначені завдання, а також на основі нашого дослідження, вважаємо за необхідне опрацювати питання профілактики такого виду шахрайства у сфері використання банківських електронних платежів як фішинг.

Кіберполіція на своєму офіційному сайті визначає наступні правила кібергігієни, які значно мінімізують ризики постраждати від протиправних дій хакерів, а саме:

– уважно перевіряти URL–адресу сайту, на якому збираєтесь розраховуватись банківською карткою;

– використовувати лише ліцензійні програми, які систематично та своєчасно оновлювати;

– здійснювати регулярне резервне копіювання відомостей та, за можливості, зберігати їх на зовнішніх носіях інформації;

– перевіряти підозрілі сайти або номери телефону на сайті Кіберполіції;

– нікому не повідомляти пароль чи іншу персональну інформацію, а також використовувати складний пароль;

– не переходити за сумнівними посиланнями, навіть у випадках отримання листа від друга, адже необхідно пам'ятати, що хакери могли отримати доступ і до його акаунтів [202].

Крім того, працівники Кіберполіції наводять перелік ознак, які вказують на те, що комп'ютер був інфікований шпигунським програмним забезпеченням, зокрема:

– уповільнення роботи комп'ютера;

– сильний шум або нагрівання пристрою при роботі;

– спливаючі вікна чи реклама;

– нетипові програми чи додатки, які Ви не встановлювали;

– неможливість доступу до операційної системи;

– нетипова або самовільна робота курсору чи клавіатури [202].

Також фахівці радять при виявленні вищенаведених ознак діяти наступним чином: зафіксувати підозрілі факти роботи комп'ютера (фото, відео); вимкнути Інтернет, але не вимикати комп'ютер без дозволу фахівців; звернутись до експертів за допомогою. В тих випадках, коли розумієш, як діяти без фахівця або володієш певними знаннями можна провести наступні дії: завантажити комп'ютер у безпечному режимі; перевірити систему антивірусними сканерами; змінити чи оновити операційну систему [202].

Прикладом здійснення фішингової атаки є наступна ситуація. Гр. А., володіючи навиками у сфері використання програмного забезпечення,

програмування та соціальної інженерії, за допомогою всесвітньої комп'ютерної мережі Інтернет, доступ до якої надавався ПП «Інсталтелеком», за допомогою персонального ноутбука взимку 2018 року придбав у невстановленого користувача мережі Інтернет шкідливе програмне забезпечення, типу «хробак» «Arkei.exe», модифікований Win32/AutoEun.Spy.Agent.T. Призначення вказаного програмного забезпечення дозволяє несанкціоноване втручання в роботу комп'ютерів та здійснення збору й викрадення персональної інформації, яка знаходиться і обробляється в комп'ютері (паролі, логіни, куки, данні по електронних гаманцях, файли з інформацією). Налаштувавши на власному комп'ютері, вказаний програмний засіб, гр. А. завантажив його на файл-обмінники ресурсів «GitHub» <https://github.com> та «Яндекс.Диск» <https://disk.yandex.ua>. Посилання на завантаження шкідливого програмного забезпечення «Arkei.exe» останній розмістив у соціальній мережі «Вконтакте» <https://vk.com>. В подальшому, взимку 2018 року зловмисник здійснив реєстрацію облікового запису в месенджері «Telegram» на номер свого мобільного телефону. Також, вказане шкідливе програмне забезпечення було налаштоване таким чином, що автоматично перенаправляло на сервер з IP адресою валідні відомості до входу в облікові записи користувачів соціальних мереж [171]. Як бачимо, дійсно можливість вчинення досліджуваної категорії протиправних діянь є досить великою.

В свою чергу, С. В. Самойлов обґрунтовує позицію про те, що ефективність профілактики шахрайств, учинених із використанням мережі «Інтернет», можна значно підвищити лише за комплексного підходу до означеної проблеми із залученням не лише можливостей правоохоронних органів, а й інших суб'єктів впливу. Профілактичні заходи автор класифікував наступним чином: заходи, що використовуються державою на законодавчому рівні (розробка, апробація та прийняття законів та підзаконних актів, які врегульовують відносини в мережі «Інтернет» та сприяють створенню таких умов, за яких вчинення аналізованих шахрайств

буде унеможливлено або вкрай ускладнено); заходи, що застосовуються постачальниками послуг (у межах їх власної ініціативи); заходи, що використовуються правоохоронними органами (заходи роз'яснювального та запобіжного характеру); заходи, що застосовуються користувачами мережі (активна позиція пересічного користувача мережі «Інтернет», що полягає у: правомірній поведінці безпосередньо в мережі; відстоюванні своїх прав та законних інтересів через установлені законодавством механізми); заходи, що використовуються спільними зусиллями різних суб'єктів [165, с. 11-12]. Тобто дослідник виокремлює різні рівні профілактичних заходів.

На нашу думку, серед профілактичних заходів, які необхідно здійснювати уповноваженим особам правоохоронних органів при розслідуванні шахрайства у сфері використання банківських електронних платежів, повинні бути наступні:

- повідомлення громадянам через засоби масової інформації про юридичну відповідальність за шахрайську діяльність в сфері використання банківських електронних платежів;
- використання протоколів безпеки, таких як криптографічні функції та системи аутентифікації користувачів;
- виявлення осіб, схильних до антисуспільної поведінки в сфері комп'ютерної діяльності (хакери, фішери) та подальша їх постановка на облік у підрозділах Кіберполіції;
- використання протоколів перевірки ідентичності для перевірки точності введених відомостей та запобігання підміні особи;
- інформування населення через засоби масової інформації, месенджери та соціальні мережі про випадки вчинення шахрайських дій у сфері використання банківських електронних платежів (фішинг, кардинг, сніфферінг);
- використання технологій фіксації транзакцій, таких як блокчейн, які дозволяють записувати всі відомості;
- попередження повторних (рецидивних) проявів шахрайства досліджуваного виду шляхом максимально повного викриття усіх осіб,

здіяних у вчиненні конкретного протиправного діяння з подальшим внесенням їх у відповідний облік.

Констатуючи вищенаведене, зазначимо, що здійснення профілактичної діяльності є одним з основних завдань правоохоронних органів. Визначено, що профілактика кримінальних правопорушень – це система конкретних дій (заходів), які здійснюють уповноважені особи правоохоронних органів (дознавачі, слідчі, прокурори та інші), що мають на меті усунення причин та умов вчинення протиправних діянь конкретної категорії. Виокремлено профілактичні заходи, які необхідно здійснювати уповноваженим особам правоохоронних органів при розслідуванні шахрайства у сфері використання банківських електронних платежів.

Висновки до розділу 2

Під час опрацювання питань планування та організації розслідування шахрайства досліджуваного виду нами було зроблено наступні висновки:

1. На базі розгляду матеріалів кримінальних проваджень було встановлено, що початкові відомості, які були приводом для внесення даних в ЄРДР за фактом учинення шахрайства у сфері банківських електронних платежів, отриманні уповноваженими особами з наступних джерел: а) заяви, листи та повідомлення, що надійшли від громадян, які є потерпілими від шахрайських дій – 66 %; б) звернення працівників установ, підприємств та організацій – 21 %; в) матеріали, отримані під час проведення НСРД та розшукових заходів – 9 %; г) заяви, листи та повідомлення від громадян, які отримали інформацію про вчинене правопорушення або стали його свідками – 2 %; д) матеріали проваджень, виділені з інших кримінальних справ – 2 %.

2. Виокремлено криміналістичні версії, які необхідно відпрацьовувати на початковому етапі розслідування шахрайства у сфері використання

банківських електронних платежів, а саме: вчинено шахрайські дії, що мають на меті заволодіння фінансовими ресурсами приватних осіб; вчинено шахрайські дії, що мають на меті заволодіння фінансовими ресурсами юридичних осіб; вчинено шахрайські дії, що мають на меті заволодіння фінансовими ресурсами банківських установ; вчинено шахрайські дії, що мають на меті заволодіння інформацією про банківські картки, а також інших банківських відомостей; вчинено шахрайські дії, що мають на меті заволодіння даними про банківські реєстраційні номери та іншими ідентифікаційними відомостями клієнтів відповідного банку; вчинено шахрайські дії, що мають на меті заволодіння відомостями про банківські реквізити та інші банківські дані клієнтів відповідного банку.

3. Сформульовано поняття взаємодії правоохоронних органів як обумовленої нормативно-правовими актами та узгодженої за метою, місцем і часом діяльності відповідних органів, яка полягає в максимально раціональному поєднанні засобів та методів даних підрозділів з метою профілактики, припинення та розслідування кримінальних правопорушень. Вирізнено завдання, що стоять перед правоохоронними органами на початковому етапі розслідування.

4. Встановлено основні процесуальні та організаційні форми взаємодії уповноваженої особи з працівниками оперативних підрозділів. Наприклад, серед *процесуальних* форм виокремлено наступні: реалізація доручень уповноваженої особи про проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій – 88 %; надання уповноваженій особі інформації, що зібрана у ході оперативно-розшукової діяльності, для вирішення питання щодо внесення даних до ЄРДР – 81 %; виконання оперативним підрозділом доручень слідчого щодо перевірки оперативно-розшуковим шляхом відомостей, що мають значення для встановлення наявності чи відсутності підстав для внесення відомостей до ЄРДР за оперативними матеріалами – 32 %.

5. Серед *організаційних* форм автор вирізнув такі як: а) спільне чергування у складі слідчо-оперативної групи (72 %); б) об'єднане

проведення складних процесуальних дій (обшук, слідчий експеримент) чи деяких тактичних операцій (65 %); в) колегіальне планування початкового етапу розслідування протиправного діяння (77 %); г) взаємний обмін інформацією між підрозділами Національної поліції, іншими органами влади та громадськістю в кримінальних провадженнях досліджуваної категорії (94 %); д) колективні виїзди уповноважених осіб (слідчого, дізнавача, детектива, прокурора) та оперативних працівників для проведення СРД, НСРД (51 %); е) консультування (58 %).

6. Виокремлено додатково криміналістичну профілактику як специфічний вид профілактичної діяльності. На основі узагальнення наукових поглядів дослідників (Ю. В. Александров, А. Ф. Волобуєв, А. П. Гаврилишин, О. М. Джужа, О. М. Макаренко, П. В. Мельник) надано авторське визначення профілактики кримінальних правопорушень як системи конкретних дій (заходів), які здійснюють уповноважені особи правоохоронних органів (дізнавачі, слідчі, прокурори та інші), що мають на меті усунення причин та умов вчинення протиправних діянь конкретної категорії.

7. Наведено правила кібергігієни, які значно мінімізують ризики постраждати від протиправних дій хакерів, а саме: уважно перевіряти URL-адресу сайту, на якому збираєтесь розраховуватись банківською карткою; використовувати лише ліцензійні програми, які систематично та своєчасно оновлювати; здійснювати регулярне резервне копіювання відомостей та, за можливості, зберігати їх на зовнішніх носіях інформації; перевіряти підозрілі сайти або номери телефону на сайті Кіберполіції; нікому не повідомляти пароль чи іншу персональну інформацію, а також використовувати складний пароль; не переходити за сумнівними посиланнями, навіть у випадках отримання листа від друга, адже необхідно пам'ятати, що хакери могли отримати доступ і до його акаунтів.

8. Виокремлено профілактичні заходи, які необхідно здійснювати уповноваженим особам правоохоронних органів при розслідуванні досліджуваної категорії протиправних діянь.

РОЗДІЛ 3

КОМПЛЕКСИ ТАКТИЧНИХ ОПЕРАЦІЙ ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ ШАХРАЙСТВА У СФЕРІ ВИКОРИСТАННЯ БАНКІВСЬКИХ ЕЛЕКТРОННИХ ПЛАТЕЖІВ

3.1. Тактичні операції стосовно збирання початкових відомостей про обставини події та виявлення ознак шахрайства

На часі в криміналістиці існує така наукова категорія як «тактичні операції». З іншого боку, в загальній теорії методики розслідування кримінальних правопорушень вказаний інструмент майже не зустрічається. В свою чергу, ми вважаємо його найбільш оптимальним для кримінальних проваджень щодо випадків вчинення шахрайства у сфері використання банківських електронних платежів. Оскільки визначені діяння після внесення відомостей в ЄРДР одразу потребують швидкого проведення відповідних НСРД та інших процесуальних заходів. Адже шахраї в досліджуваній категорії кримінальних проваджень мають високий інтелектуальний розвиток та комп'ютерну грамотність. Тому будь-яке зволікання в процесі реалізації вказаних дій може призвести до знищення важливої доказової інформації (віртуальної, матеріальної чи ідеальної). В той час, як реалізація відповідних тактичних операцій максимально убезпечить працівників правоохоронних органів від зазначених негативних наслідків [49, с. 134].

Дане твердження підтримують і працівники правоохоронних органів. Для прикладу, аналіз опитування респондентів [Додаток А] дозволив зробити висновок, що 89 % з них висловились за комплексне проведення СРД, НСРД, процесуальних дій та оперативно-розшукових заходів при розслідуванні шахрайства у сфері використання банківських електронних платежів; лише 7 % стверджують, що зазначені дії можна проводити розрізнено; 4 %

зауважили на потребі комплексного проведення вказаних дій тільки на початковому етапі розслідування. В той же час, більшість опитаних осіб вказали на доцільність проведення СРД, НСРД, процесуальних дій та оперативно-розшукових заходів у чіткій послідовності – 91% респондентів; 8 % – проти наведеної послідовності; 1 % – не відповіли на поставлене запитання.

Загалом, стосовно значення тактичних операцій в структурі методики розслідування вважаємо за доречне привести думку Р. Л. Степанюка, який зазначав, що дана категорія повинна розглядатись як комплекс слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій та інших заходів, спрямованих на виконання проміжного завдання розслідування у певній слідчій ситуації. Автор вказував, що типові тактичні операції являють собою визначені на підставі узагальнення слідчої практики алгоритми дій слідчого, спрямовані на вирішення проміжних завдань, що виникають на певних етапах розслідування у типових слідчих ситуаціях. Науковець зробив висновок, що для формування окремих методик розслідування злочинів, вчинених у бюджетній сфері України, найбільше значення має диференціація типових тактичних операцій стосовно рівнів методик (універсальні, загальні й окремі тактичні операції) і проміжних завдань розслідування, у зв'язку з чим можуть бути диференційовані загальні тактичні операції, які конкретизуються в методиках розслідування нижчого рівня [172, с. 31]. Тобто Р. Л. Степанюк вказав на те, що вирішення завдань розслідування потребує побудови та реалізації відповідних тактичних операцій, з чим ми погоджуємося.

Зі свого боку, О. П. Кузьменко наголошує на тому, що завдання, які ставляться перед слідчими, оперативними працівниками, експертами, прокурорами та іншими представниками правоохоронних органів, а також суддями у зв'язку із зростанням професіоналізму правопорушників, їх організованості та технічної оснащеності, кількості зброї, що безконтрольно розповсюджується територією України, постійно ускладнюються. Автор

робить висновок, що «...саме тому для виконання завдання із швидкого, повного та неупередженого розслідування потрібен системний підхід, який забезпечується у тому числі, й засобами криміналістичної тактики й методики. Серед таких засобів особливого значення набувають різноманітні тактико-криміналістичні комплекси, у тому числі, тактичні (криміналістичні) операції». Науковець вважає, що необхідність у проведенні тактичної операції у практичній діяльності виникає насамперед тоді, коли перед уповноваженою особою постає певне виокремлене завдання розслідування, а окреме, ізольоване застосування слідчих (розшукових) дій або інших процесуальних дій для його виконання є недостатньо ефективним, пов'язане з додатковими витратами часу, технічних засобів та матеріальних ресурсів. Тобто дослідник вказує, що саме для вирішення окремих тактичних завдань досудового розслідування необхідне впровадження в практичну діяльність окремих тактичних комплексів – тактичних операцій [102, с. 120-121]. Як бачимо, О. П. Кузьменко вважає тактичні операції засобом реалізації окремих тактичних завдань.

В той же час, В. Ю. Шепітько з приводу формулювання поняття «тактична комбінація» акцентує увагу на тому, що викликає заперечення факт того, що вона охоплює поєднання слідчих (розшукових) дій. Автор вказує на те, що недоцільно об'єднувати в одному понятті дві самостійні категорії – «поєднання тактичних прийомів» (система прийомів) і «поєднання слідчих (або інших) дій» (тактична операція). Вчений зазначає, що поєднання тактичних прийомів і слідчих (розшукових) дій мають різну мету і не є рівнозначними. Як висновок, В. Ю. Шепітько вказує на те, що в етимологічному сенсі термін «комбінація» тотожний терміну «система прийомів для досягнення чого-небудь». З огляду на що науковець робить наступний висновок: тактична комбінація можлива лише в межах однієї слідчої (розшукової) дії і не припускає поєднання з тактичними прийомами іншої процесуальної дії [198, с. 195]. Ми повністю поділяємо вказану думку, тому в дослідженні будемо користуватися лише поняттям «тактична

операція».

З приводу визначення поняття тактичного завдання ми повністю підтримуємо позицію О. П. Кузьменка, який його формулює як конкретну, обумовлену слідчою ситуацією короткострокову мету у кримінальному провадженні, сутність якої є отримати доказову інформацію про обставини, які підлягають встановленню у кримінальному провадженні, а також за необхідності, змінити слідчу ситуацію на сприятливу, для вирішення якого реалізується тактична операція [102, с. 124].

Стосовно самого формулювання досліджуваної криміналістичної категорії (тактична операція), то, наприклад, окрема група науковців (П. Д. Біленчук, В. І. Перкін) зазначають, що «...тактична операція – це комплекс слідчих дій, оперативно-розшукових, організаційно-технічних та інших заходів, спрямованих на досягнення конкретної мети в ході розслідування злочинів» [11, с. 16]. В свою чергу, В. О. Коновалова вказала, що тактична операція завжди являє собою об'єднання декількох різноманітних за своїм призначенням слідчих і оперативно-розшукових дій, підпорядкованих виконанню поставленої задачі [85, с. 284].

Зі свого боку, М. В. Салтевський вважає, що «...це засіб діяльності слідчого, що використовується для вирішення тактичних завдань, які виникають при розкритті, розслідуванні і попередженні злочинів» [160, с. 79]. Тобто вказані науковці по-різному розглядали вказане поняття. Перша група визначала його як комплекс певних процесуальних дій, а М. В. Салтевський визначав тактичну операцію як засіб вирішення тактичних завдань.

А вже В. О. Князєв виокремлює наступні ознаки тактичних операцій: 1) сукупність слідчих (розшукових) дій; 2) програмно-цільовий характер дій; 3) узгодженість дій; 4) комплексність дій; 5) широке використання слідчих заходів; 6) детермінованість слідчої ситуації [67, с. 9]. Як бачимо, знову на перший план виходить сукупність певних процесуальних дій.

Зі свого боку, С. М. Шевчук наголошував на тому, що «...після

прийняття рішення про проведення певної тактичної операції відбувається побудова моделі цієї операції і створення програми її реалізації. До програми має бути включено системний перелік методичних рекомендацій та конкретних дій щодо вибору засобів розв'язання сформульованих тактичних завдань, визначення послідовності їх застосування, з урахуванням часу, місця і початку операції. Поряд із цим до загальної моделі програми тактичної операції можуть входити моделі дій кожного з її учасників або моделі здійснення тієї чи іншої слідчої дії, що входить до складу тактичної операції» [196]. Як бачимо, автор наголошує на варіативності можливих напрямів реалізації тактичних операцій в залежності від її учасників чи особливостей проведення комплексу відповідних слідчих (розшукових) дій.

Найбільш оптимальним, на нашу думку, є визначення надане С. Ф. Здоровко. Автор сформулював його наступним чином: «...тактична операція – це система однойменних або різнойменних, процесуальних або непроцесуальних дій і заходів (слідчих, оперативно-розшукових, організаційних), які спрямовані на вирішення проміжного завдання розслідування, об'єднані єдиним планом і єдиним задумом, характеризуються вибірковістю і ситуаційною обумовленістю та виконуються правомочними посадовими особами під керівництвом слідчого» [60, с. 22].

А вже С. С. Чернявський зазначав, що «Тактична операція є комплексом слідчих дій, а також оперативно-розшукових й інших заходів, що пов'язані метою вирішення тактичного завдання розслідування та здійснюються за єдиним планом» [186, с. 19].

Зі свого боку, К. О. Чередник, провівши аналіз наявних наукових думок, дійшла висновку, що «...більшість науковців та практиків, говорячи про тактичну операцію, покладають у її зміст певні структурні елементи, що здебільшого є схожими. До таких слід віднести: провадження комплексу однойменних або різнойменних процесуальних або непроцесуальних дій (СРД, НСРД, заходів забезпечення кримінального провадження, ревізійних

дій, оперативно-розшукових та організаційних заходів тощо); об'єднаність єдиним планом і єдиним задумом; єдине керівництво слідчого над проведенням; виконання окремих проміжних завдань, підлеглих загальним цілям розслідування; вирішення задач у певній слідчій ситуації» [184, с. 328]. Вказані ознаки найбільш точно відображають сутність тактичних операцій і в справах про вчинення шахрайства у сфері використання банківських електронних платежів.

З огляду на приведені визначення, спробуємо сформулювати власне бачення вказаного поняття. Так, тактична операція – це сукупність слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій та інших процесуальних заходів, що вирішують конкретне тактичне завдання, яке має безпосереднє значення для ефективного здійснення певного кримінального провадження.

Стосовно класифікації тактичних операцій, ми вважаємо найбільш точною, яку приводить С. Ф. Здоровко, зокрема: «...1) залежно від виду злочину; 2) залежно від проміжних завдань розслідування злочинів; 3) залежно від характеру елементів структури тактичної операції: однорідні або різнорідні (дві і більше однотипних слідчих дій; комплекс різнопланових слідчих дій; комплекс слідчих дій і оперативно-розшукових заходів; комплекс слідчих дій і заходів організаційного порядку; система оперативно-розшукових заходів; комплекс оперативно-розшукових і організаційних заходів); 4) залежно від рівня складності тактичної операції (прості і складні); 5) залежно від часового періоду дії тактичної операції (одномоментні і такі, що мають певну протяжність у часі); 6) залежно від етапу розслідування злочину (тактичні операції, проведені на початковому, наступному або заключному етапі розслідування); 7) залежно від характеру спрямованості операції (пізнавальні тактичні операції, пошукові і розшукові, такі, що виконують організаційні функції); 8) залежно від осіб, що здійснюють взаємодію при проведенні тактичної операції (тактичні операції, проведені слідчим; тактичні операції, проведені СОГ (або слідчою бригадою);

оперативно-тактичні операції, проведені під керівництвом слідчого, та ін.)» [60, с. 7].

Ми підтримуємо позицію С. С. Кузьменка, який виділяє відповідні задачі, пов'язані зі збиранням відомостей під час розслідування шахрайства, пов'язаного з інвестуванням коштів у будівництво об'єктів нерухомості. Зокрема, автор визначає серед них наступні: «...1) обставини, що передували вчиненню шахрайства; 2) місця, де здійснювалися шахрайські дії; 3) час вчинення шахрайських дій та тривалість їх у часі; 4) способи шахрайських дій щодо заволодіння обманним шляхом грошима інвесторів; 5) кількість епізодів злочинної діяльності та наявність в діях злочинців ознак інших супутніх злочинів; 6) кількість потерпілих-інвесторів, які постраждали внаслідок дій шахраїв; 7) компанію забудовника; 8) осіб, які брали участь у вчиненні шахрайства, їх кількість та роль кожного; 9) осіб, які можуть надати криміналістично-значиму інформацію про обставини вчинення шахрайства та осіб, які до цього причетні; 10) збирання іншої інформації щодо події та джерел криміналістично значимої інформації» [103, с. 54]. На основі вказаної позиції, ми також вирішили виокремити відповідні завдання, які можуть постати перед уповноваженими особами під час розслідування шахрайства у сфері використання банківських електронних платежів, зокрема:

З огляду на приведену позицію також спробуємо визначити завдання, які необхідно вирішити в ході реалізації тактичних операцій стосовно збирання початкових відомостей про обставини події та виявлення ознак шахрайства у сфері використання банківських електронних платежів. Серед них були виокремлені наступні:

- 1) умови, які передували вчиненню шахрайських дій;
- 2) конкретна електронно-обчислювальна техніка, за допомогою якої реалізувалися шахрайські дії;
- 3) кількість фактів протиправної діяльності;
- 4) час вчинення шахрайства, а також тривалість вказаних дій;
- 5) кількість потерпілих, які постраждали внаслідок дій шахраїв;

- б) способи шахрайських дій (фішинг, кардинг, сніферинг);
- 7) учасники вчинення шахрайства, їх кількість та роль кожного;
- 8) особи, які можуть надати криміналістично-значиму інформацію про обставини вчинення шахрайства та осіб, які до цього причетні;
- 9) збір інших даних стосовно події та джерел криміналістично значимої інформації.

Для вирішення вказаних завдань як раз і використовуються відповідні тактичні операції. Зокрема, В. М. Шевчук сформував достатньо великий їх перелік: «...1) «Встановлення характеру події злочину»; 2) «Встановлення місця і часу вчинення злочину»; 3) «Встановлення способу вчинення злочину»; 4) «Встановлення предмету злочинного посягання»; 5) «Встановлення мотивів вчинення злочину»; 6) «Встановлення особи злочинця»; 7) «Встановлення особи потерпілого (жертви)»; 8) «Встановлення провокуючої поведінки жертви»; 9) «Перевірка зв'язків потерпілого»; 10) «Встановлення співучасників злочину»; 11) «Затримання злочинця на місці злочину»; 12) «Розшук особи, яка зникла з місця події і переховується від слідства»; 13) «Перевірка алібі підозрюваного»; 14) «Встановлення свідків»; 15) «Перевірка обмови»; 16) «Перевірка самообмови»; 17) «Нейтралізація протидії розслідуванню з боку зацікавлених осіб»; 18) «Вивчення особи підозрюваного»; 19) «Усунення негативного впливу з боку підозрюваного»; 20) «Захист доказів»; 21) «Захист потерпілих»; 22) «Захист свідків» тощо. До того ж, вчений акцентує увагу, що типові тактичні операції мають розроблятися відповідно до специфіки розслідування окремих видів (підвидів) злочинів, стадій кримінального провадження, слідчих ситуацій, тактичних завдань, розглядатись як невід'ємні складові видових чи підвидових криміналістичних методик розслідування злочинів» [195, с. 138]. Серед вказаних тактичних операцій деякі можуть вирішувати визначені завдання.

Зі свого боку, С. С. Чернявський визначив наступний підхід стосовно класифікації тактичних операцій в кримінальних провадженнях за фактом

вчинення шахрайства у сфері фінансових ресурсів: «...за спрямуванням тактичних завдань розслідування (типові й реальні); за метою (пошукові та пізнавальні); за характером структурних елементів (однорідні та різнорідні); залежно від складності (прості та складні); залежно від часового періоду дії (одномоментні й довготривалі); залежно від етапу розслідування (початкові, наступного й завершального етапів); за суб'єктом проведення (слідчі, оперативні, комплексні)» [186, с. 19].

В свою чергу, К. О. Чередник вказує на те, що вирішення вказаних завдань у комплексі слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій, оперативно-розшукових заходів та інших заходів складає тактичну операцію. Авторка акцентує увагу на тому, що у випадках потреби виконати проміжне завдання у конкретній ситуації, досягнення якого можливе тільки у комплексі заходів, можна спланувати наступні тактичні операції: «Пошук документів», «Вилучення документів», «Огляд документів», «Дослідження документів», «Аналіз та використання інформації, отриманої з документів», «Збереження документів» тощо [184, с. 328].

З метою вирішення поставлених завдань у справах щодо шахрайств з фінансовими ресурсами О. В. Курман серед тактичних операцій виокремив наступні: «Документ», «Співучасники», «Позичальник», «Кредитор», «Розшук злочинця, що переховується», «Забезпечення відшкодування матеріальних збитків». З приводу окремих з них автор вказував, наприклад, щодо тактичної операції «Документ», що це універсальна тактична операція, яка посідає важливе місце в ієрархії тактичних операцій початкового етапу розслідування шахрайства з фінансовими ресурсами. Науковець наголошував, що першочерговість і невідкладність проведення саме такої тактичної операції обумовлена тим, що з моменту початку розслідування існує велика вірогідність знищення або приховування документів, які використовувалися при вчиненні шахрайства з фінансовими ресурсами. А стосовно тактичної операції «Співучасники» О. В. Курман вказував на те, що

вона проводиться в слідчій ситуації, коли є інформація про те, що кілька осіб (які представляють різні підприємства і вступили у злочинну змову) незаконно одержали фінансові ресурси або використали їх не за цільовим призначенням. Серед заходів необхідних для ефективного забезпечення її реалізації дослідник визначив наступні: виїмку (обшук) у посадових осіб за місцем роботи і проживання, огляд документів, допит керівника підприємства, допит головного бухгалтера, допит засновників, очну ставку, зустрічну перевірку, призначення ревізії фінансово-господарської діяльності. А в тактичній операції «Розшук злочинця, що переховується» автором були виокремлені наступні дії: оперативно-розшукові заходи, спрямовані на встановлення місця перебування злочинця, допит, обшук [107, с. 12-13]. Як бачимо, тактичні операції визначаються також з вирішення конкретних завдань розслідування.

Зі свого боку, О. Л. Мусієнко вказує на те, що під час розслідування шахрайства повинні реалізовуватись наступні тактичні операції: «Затримання шахрая на місці злочину», «Встановлення кола жертв шахрайського посягання», «Встановлення способів вчинення шахрайства», «Встановлення особи шахрая», «Документ», «Визначення розміру матеріальних збитків» [129, с. 139].

Для прикладу, К. О. Чередник серед заходів, за допомогою яких вирішуються завдання тактичних операцій, спрямованих на встановлення ознак організованості, виокремлює наступні: «...допити свідків, потерпілих, співучасників; пред'явлення для впізнання предметів, документів, осіб; проведення НСРД, спрямованих на спостереження за особою, річчю або місцем, зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж та електронних інформаційних систем (спостерігання за членами групи, які знаходяться на волі та прослуховування їхніх розмов); виконання спеціального завдання щодо участі в ЗУ особи, яка на конфіденційній основі співпрацює з органами досудового розслідування (впровадження в групу); контроль за вчиненням злочину; тимчасовий доступ до речей та документів

та провадження одночасних обшуків; огляд вилучених предметів та документів; призначення судових експертиз (почеркознавчої, технічної експертизи документів, комп'ютерної техніки та програмних продуктів, економічної, судово-психологічної тощо); проведення ОРЗ, спрямованих на отримання інформації про співучасників та осіб, які могли сприяти вчиненню злочину; ОРЗ, спрямовані на встановлення місцезнаходження осіб, які переховуються від слідства та суду; проведення СРД, ОРЗ, спрямованих на розшук активів та накладення на них арешту тощо» [183, с. 141].

А вже О. А. Самойленко, ведучи мову про тактичну операцію «Організація затримання та/або отримання свідчень злочинця, що діє в кіберпросторі», виділяє наступний комплекс процесуальних дій, що передують фізичному затриманню особи правопорушника: «...1) здійснення за дорученням слідчого оперативним підрозділом заходів оперативного (ініціативного) пошуку з метою встановлення місцеперебування особи; 2) попереднє опитування особи, яку підозрюють; 3) погодження клопотання про застосування запобіжного заходу щодо цієї особи, затримання; 4) повідомлення про підозру й допит підозрюваного». Авторка вказує, що головною умовою ефективної реалізації вказаної тактичної операції локально на початковому етапі розслідування є персоналізація відомостей про особу шахрая шляхом здійснення попередньої перевірки інформації, отриманої з гласного джерела або в повному обсязі здійснення тактичної операції «Забезпечення процесу збирання доказів». Дослідниця доречно відмічає, що вказана тактична операція передбачає розв'язання й іншого супутнього тактичного завдання розслідування – визначення зайнятої підозрюваним у кримінальному провадженні позиції. Тому О. А. Самойленко робить правильний висновок, що «...оскільки зі ставленням підозрюваного до розслідування з криміналістичних позицій корегується слідча ситуація наступного етапу розслідування кримінального провадження, то проведення опитування та/або допитування підозрюваної особи, реєстрація в ЄРДР інформації щодо висунення першої законної та обґрунтованої підозри

резюмують ступінь розв'язання тактичних завдань початкового етапу розслідування конкретного кримінального провадження» [163, с. 277-278].

Зокрема, окрема група науковців (С. С. Чернявський, А. П. Запотоцький) вказали на те, що під час досудового розслідування злочинів можуть здійснюватися наступні процесуальні дії: «...допит свідків, пред'явлення речей для впізнання, обшук, огляд, експертизи, аудіо-, відеоконтроль особи, накладення арешту на кореспонденцію, огляд і виїмка кореспонденції, зняття інформації з транспортних, телекомунікаційних мереж, зняття інформації з електронних інформаційних систем, обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи, спостереження за особою, місцем або річчю, аудіо-, відеоконтроль місця, тимчасове вилучення речей та документів, накладення арешту на майно тощо» [187, с. 218].

З приводу діяльності ОГ та ЗО вважаємо доречною думку К. О. Чередник, яка наголошує на тому, що «...специфіка шахрайств, вчинених ЗГ в тому, що організатори злочинної діяльності намагаються використовувати об'єктивну обстановку, що склалася на ринку нерухомості, та пристосовувати її під себе. Пристосування до умов відбувається через: встановлення корупційних зв'язків з органами державної влади та правоохоронними органами; здійснення підробки документів та їх викрадення; входження у змову з особами, які супроводжують угоди щодо нерухомості; здійснення впливу на потерпілих, свідків та інших учасників групи; пристосування умов місця для створення враження законної діяльності тощо. Всі ці аспекти слідчий повинен враховувати при плануванні тактичних операцій, пов'язаних із вилученням та дослідженням документальних джерел доказів» [185, с. 159].

В свою чергу, С. С. Кузьменко акцентує увагу, що «...безумовно, розслідування здійснюється при гострому дефіциті інформації щодо багатьох елементів криміналістичної характеристики. Тому в таких випадках доцільними є організація і проведення тактичної операції «Збирання

інформації щодо події та джерел криміналістично значимої інформації», призначення якої полягає у забезпеченні цілеспрямованої уваги і дій слідчого на збиранні інформації про елементи структури злочину і розробку для досягнення цієї мети оптимальних засобів і умов. Відповідно до цього збирання інформації має проводитися як процесуальними (слідчі (розшукові) та процесуальні дії), так і непроцесуальними способами, з використанням усіх можливих оперативно-розшукових заходів та організаційних дій» [104, с. 100].

А вже О. Л. Мусієнко з приводу тактичної операції «Затримання шахрая (групи шахраїв) на місці злочину» акцентує увагу на тому, що зазначена операція передбачає провадження за єдиним планом ряду слідчих дій, оперативно-розшукових та організаційних заходів. Зокрема, авторка серед них виокремила наступні: «...1) оперативне спостереження за поведінкою шахраїв (в момент вчинення шахрайства, на шляху слідування з матеріальними цінностями, отриманими в результаті шахрайства, у ході їхньої реалізації тощо); 2) виявлення свідків (очевидців) та відібрання в них пояснень; 3) припинення злочинної діяльності (зупинка транспорту, осіб; припинення продажу, підробки, знищення документів; фіксація факту передачі грошей тощо); 4) слідчий огляд транспорту, місця реалізації, місць вчинення шахрайських дій; документів, грошових знаків, пакувального матеріалу, матеріальних цінностей (з вилученням документів, грошей); 5) затримання шахраїв; 6) обшук підозрюваних; 7) допит підозрюваних». Також дослідниця робить висновки, що залежно від наявних у розпорядженні уповноваженої особи відомостей висувається більш обґрунтована версія про конкретний спосіб (і окремі його елементи) вчинення шахрайства, що видозмінює та індивідуалізує комплекс рекомендованих слідчих (розшукових) дій та інших заходів. Крім того, О. Л. Мусієнко вказує на те, що особливого значення в цьому аспекті набувають оперативно-розшукові відомості, виявлені до початку та під час здійснення досліджуваної тактичної операції [129, с. 139-142].

Отже, обов'язковими тактичними операціями початкового етапу розслідування шахрайства у сфері використання банківських електронних платежів будуть наступні:

- «Збір відомостей стосовно події шахрайства та джерел криміналістично вагомої інформації»;
- «Встановлення потерпілих від шахрайського посягання»;
- «Соціальний статус потерпілого»;
- «Встановлення способів вчинення шахрайських дій»;
- «Встановлення особи шахрая»;
- «Електронно-обчислювальна техніка»;
- «Документ»;
- «Визначення розміру матеріальних збитків».

Розглянемо деякі з них. Отже, здійснення тактичної операції «Збір відомостей стосовно події та джерел криміналістично вагомої інформації» передбачає наступні процесуальні дії та заходи: допити усіх наявних на конкретний момент розслідування потерпілих від шахрайських дій, а також порівняння їх показань; огляд місця події (місця, в яких здійснювалися шахрайські операції); тимчасовий доступ до речей та документів, які містять відомості стосовно обставин та події вчинення протиправного діяння; здійснення ОРЗ, направлених на виявлення осіб, яким відома криміналістично-значима інформація про подію шахрайства, а також її учасників; допити свідків (осіб, яким відома інформація про обставини шахрайських дій з банківськими електронними платежами); одночасні допити потерпілих, свідків та підозрюваних;

Також важливу роль відіграє тактична операція «Соціальний статус потерпілого». Стосовно визначеного комплексу дій, доречною вважаємо думку В. О. Коновалової (за позицією авторки маємо назву «Соціальний статус жертви»), яка визначила наступний перелік організаційних заходів, а саме: направлення запитів, отримання характеристик та довідок. Дослідниця відмітила, що в розрізі цього варто застосовувати метод незалежних

характеристик, який полягає в отриманні відомостей про особу з різних, незалежних один від одного джерел. Адже, як відмічає В. О. Коновалова, самостійні характеристики зумовлюють різноманітні відомості, що дозволяє в результаті їх аналізу створити найбільш повне уявлення про особу в плані оцінок з боку осіб, із якими досліджувана особа перебувала в тих або інших стосунках [84, с. 18]. Планування та реалізація вказаної тактичної операції певною мірою заважає наявності того, що момент звернення потерпілих із заявою про вчинені шахрайські дії дещо віддалений від часу заволодіння грошовими активами жертви.

Стосовно тактичної операції «Визначення розміру матеріальних збитків» на наш погляд, найбільш повно визначила комплекс СРД та інших заходів О. Л. Мусієнко, серед яких були виокремлені наступні: «...1) допит потерпілих; 2) допит свідків; 3) виїмка товарно-матеріальних цінностей; 4) виїмка документів бухгалтерської та складської звітності; 5) слідчий огляд документів; 6) слідчий огляд предметів; 7) отримання консультацій у оцінювачів або спеціалістів-товарознавців; 8) призначення судово-товарознавчої експертизи» [129, с. 140]. Реалізація вказаної тактичної операції у визначеному комплексі дій є досить вагомим, адже досліджуваний вид шахрайства в певних випадках не обмежується статтею 190 КК України.

В свою чергу, С. С. Кузьменко вказує на необхідність проведення комплексу заходів, які будуть спрямовані на встановлення ознак шахрайства. Автор наголошує, що для вирішення конкретних завдань тактичної операції «встановлення ознак шахрайства» варто реалізувати такі заходи як: 1) провести ретельний аналіз дій з підготовки до вчинення шахрайства та з'ясувати момент і обставини виникнення злочинного умислу, його спрямованість. З цією метою проводяться оперативно-розшукові заходи, спрямовані на встановлення свідків, які можуть надати інформацію про обставини підготовки та всіх причетних до цього осіб, допити, одночасні допити, пред'явлення для впізнання, тимчасовий доступ до речей та документів, які використовувалися для отримання дозволів на будівництво,

для укладання договору та ін.; 2) встановити обставини та умови укладання договору, характер та можливість виконання заявлених зобов'язань між сторонами, залучені до цього процесу особи, порядок розрахунків. З цією метою проводиться допит потерпілих із докладним описанням часу, місця, обставин укладання договору, його змісту, характеру заявлених обіцянок, сприйняття потерпілим всього, що відбувалося. Необхідну інформацію можна отримати у ході аналізу змістовної частини документів, що використовувалися при укладанні договорів, а також шляхом направлення запитів й одержання офіційних довідок тощо; 3) зібрати дані про компанію-забудовника та аналіз його діяльності на предмет законності. З цією метою призначається ряд ревізій фінансово-господарської діяльності компанії-забудовника на предмет перевірки законності проведення будівельних робіт, цільового використання наданих грошових коштів тощо. Крім того, вивчаються установчі, реєстраційні документи, документи фінансово-облікової звітності та ін., проводяться допити потерпілих, свідків, підозрюваних, одночасні допити між ними. В деяких випадках доцільно включити до тактичної операції НСРД; 4) з'ясувати причини невиконання заявлених зобов'язань. Встановлюється у ході допитів, одночасних допитів, співставлення змісту ряду документів, проведення експертиз тощо [103, с. 56].

Підводячи підсумки, зазначимо, що здійснення визначених тактичних операцій допоможе визначити інформаційну сутність події та характер її обставин, виявити джерела криміналістично значимої інформації, на підставі чого виокремити ознаки, що вказують на протиправність діяння та його відношення до шахрайства у сфері використання банківських електронних платежів.

3.2. Особливості проведення тактичної операції «Електронно-обчислювальна техніка»

Тактичні операції мають важливе значення для розслідування будь-яких правопорушень. В кримінальних провадженнях за фактом вчинення шахрайства у сфері використання банківських електронних платежів вказана криміналістична категорія також відіграє значну роль. Особливо така тактична операція як «Електронно-обчислювальна техніка», яка може забезпечити належне виявлення та вилучення як безпосередньо технічних засобів, так і відомостей та програмного забезпечення шляхом яких вчинювалися різноманітні протиправні дії. Адже в досліджуваній категорії кримінальних проваджень саме вказана сукупність слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій та інших процесуальних заходів має найбільше значення на початковому етапі розслідування [52, с. 103].

Починаючи розгляд визначеного питання, звернемося до думки Р. Л. Степанюка, який зазначав, що окремі проміжні завдання є настільки складними і специфічними, що вимагають організації цілого комплексу дій, що вміщує в себе слідчі (розшукові) дії, оперативно-розшукові, організаційні та інші заходи, що в сукупності складають тактичну операцію. Автор вказує, що завданням особи, яка проводить дослідження, при побудові окремої методики розслідування є визначення типового кола таких проміжних завдань і розроблення відповідних рекомендацій щодо організації і проведення типових комплексів дій [173, с. 204]. Повністю підтримуючи наведену позицію, зазначимо, що тактична операція «Електронно-обчислювальна техніка» вирішує конкретне тактичне завдання якраз по виявленню та вилученню вказаних об'єктів з усіма можливими додатковими джерелами інформації.

В свою чергу, окрема група науковців (А. В. Лагутін, Г. А. Матусовський) вказували, що тактичну операцію необхідно відносити

до категорій криміналістичної методики, назвавши її криміналістичною операцією [114, с. 15; 121, с. 149-151]. З приводу зазначеного, відмітимо, що потреба в тому, щоб окремі положення криміналістичної тактики на практиці реалізувалися через методику розслідування, набуваючи тих характерних властивостей, що відбивають їх адаптацію до обставин і завдань протидію певному виду кримінальних правопорушень, є беззаперечною. Адже тільки в розрізі реалізації конкретних кримінальних проваджень стане зрозумілим, чи є ефективними ті чи інші засоби криміналістичної тактики. В той же час, не можна заперечувати необхідність проведення конкретних досліджень по тактиці проведення окремих слідчих (розшукових) дій, застосуванню деяких тактичних прийомів, виокремленню загальних тактичних операцій.

Зі свого боку, В. М. Шевчук доречно вказує на те, що тактичні операції мають бути максимально «прив'язані» не тільки до тактичних завдань, що постають перед уповноваженою особою, а й виходити із типових слідчих ситуацій. Автор робить висновок, що саме слідча ситуація зумовлює постановку того чи іншого тактичного завдання, а останнє визначає засоби його вирішення [194, с. 138]. Дане твердження також заслуговує на те, щоб визнати його вірним. Адже дійсно лише в певній ситуації можливе виникнення конкретного тактичного завдання, яке потребує вирішення завдяки реалізації тактичної операції.

Загалом, Н. В. Павлова акцентує увагу на тому, що ознаки шахрайства відсутні, якщо особа заздалегідь мала намір виконати зобов'язання відповідно до угоди, але потім, внаслідок певних обставин, що не залежали від її волі, виконати їх не вдалося. Вчена робить висновок, що для визначення наявності чи відсутності ознак шахрайства, необхідно точно знати, «...який був намір у особи під час заволодіння чужим майном чи правом на нього. Тільки у такому разі можна правильно розмежувати цивільно-правовий делікт від шахрайства» [136, с. 76].

Стосовно тактичної операції «Документ» Р. Л. Степанюк зазначає, що її зміст полягає передусім у комплексі заходів, спрямованих на забезпечення

збереження документів, в яких відображено важливі для справи дані, а також дослідженні цих документів та використанні у доказуванні. Автор робить висновок, що тому у спеціальних методиках дана тактична операція може мати різні варіанти: пошук документів, збереження документів, дослідження документів, використання документів у доказуванні [173, с. 207]. В даному розрізі, тактична операція «Електронно-обчислювальна техніка» також орієнтована на вказані дії тільки відповідно по технічним засобам та інформації, яка на них знаходиться.

Отже, однією з першочергових та обов'язкових слідчих (розшукових) дій у визначеній тактичній операції буде обшук, а також такий процесуальний захід як тимчасовий доступ до речей і документів. З цього приводу, Д. А. Птушкін акцентує увагу на тому, що нерідко особи, у володінні яких знаходяться речі та документи, не зацікавлені у наданні до них доступу. За відомостями, які отримав вказаний автор в ході власного дослідження, «...у 12 % випадків такі особи відмовлялися особі, яка зверталася із ухвалою про тимчасовий доступ до речей та документів. У випадку відмови особи, у володінні якої знаходяться речі та документи, видати останні, слідчий змушений переривати процес і звертатися знову до слідчого судді із клопотанням про проведення обшуку. За таких обставин втрачається час, і поки слідчий отримає нову ухвалу, докази можуть бути знищені» [154, с. 121]. Тому ми вважаємо за доречне внести зміни до КПК України, які б давали право уповноваженій особі у ситуаціях, коли особа, у власності якої знаходиться комп'ютерна техніка, не погодилася виконувати ухвалу слідчого судді про тимчасовий доступ до неї, відразу проводити обшук.

Загалом відносно обсягу знань уповноважених осіб В. В. Гвоздюк зазначає, що кримінальне процесуальне законодавство України охоплює ті законодавчі акти, які регулюють проведення кримінального провадження й безпосередньо його стосуються. Автор зауважує, що уповноважена особа на проведення досудового розслідування зобов'язана володіти положеннями цих правових актів. Крім того, науковець відмічає, що своєю чергою ті

законодавчі акти, до яких слідчий може звертатися під час розслідування конкретного кримінального правопорушення, але які не належать до кримінального процесуального законодавства (наприклад, Конвенція про міжнародну торгівлю видами дикої фауни і флори, що перебувають під загрозою зникнення, Господарський кодекс України, Закон України «Про акціонерні товариства»), уповноважена особа фізично не може охопити масив такої інформації, що має надавати законні підстави звернутися до відповідних знавців в іншій галузі права (міжнародного, екологічного, господарського, корпоративного, земельного тощо). Як висновок, дослідник акцентує увагу на тому, що така можливість, яку буде передбачати законодавство, забезпечить передусім якісне виконання завдань кримінального провадження, зокрема щодо забезпечення повного та швидкого розслідування (ст. 2 КПК України) [24, с. 181].

Як зазначає Н. В. Павлова, «...основною метою обшуку є виявлення та вилучення різноманітних записів, документів (перелік вказаний вище), печаток та штампів, офіційних бланків, а також засобів їх виготовлення. Крім того, в ході обшуку можуть вилучатися документи фінансово-облікової звітності, чеки та інші платіжні документи, що підтверджують факт здійснення розрахунків між забудовником та інвестором; інвестиційні та інші договори, рішення, дозволи відповідних органів або їх копії; заяви у різні інстанції із проханням вирішити питання, що стосуються будівельної діяльності; матеріали перевірок та акти попередніх ревізій; чорнові записи, блокноти, записні книжки, фотографії, фотоальбоми із демонстраційним матеріалом; рекламна продукція компанії-збудовника; аудіо- та відеозаписи тощо. До того ж, під час обшуку необхідно вилучати і вільні зразки почерку, підпису та роздрукованих текстів, коли існує необхідність у їх подальшому експертному дослідженні» [136, с. 115].

В свою чергу, І. О. Коваленко наголошує на тому, що важливим заходом при проведенні обшуку до потрапляння в приміщення є відключення такого приміщення від електромережі. Автор вказує, що таким чином вказана

дія з боку правоохоронних органів, які проводитимуть обшук, унеможливило швидке знищення інформації, яка знаходиться на електронних носіях. Адже шахраї за допомогою мікрохвильової печі можуть знищити будь-який електронний носій за лічені секунди [75, с. 118-119].

А вже І. М. Попова зазначає, що у випадках, коли планується вилучення документів, значення яких уповноважена особа самостійно визначити не може, для участі в цій процесуальній дії слід запрошувати фахівця відповідного профілю (бухгалтера, податківця, фахівця в галузі комп'ютерних технологій, експерта в галузі будівництва тощо). Вчена вказує, що здебільшого робота з документами потребує комплексного застосування криміналістичних засобів та економічних методів із залученням фахівців різного профілю [144, с. 84].

Зі свого боку, С. В. Князев вказував на те, що матеріальна інформація відображається також на предметах: готівкові кошти; будівельні матеріали; комп'ютерне обладнання; безпосередньо самі будівлі (житло) [66, с. 25]. В розрізі зазначеного, вважаємо найбільш докладним твердження І. О. Коваленка, який зазначив, що особливу увагу на підготовчій стадії обшуку «...доцільно приділити питанням підготовки комп'ютерної техніки, яка використовується для зчитування і видалення комп'ютерної інформації. Для вирішення цього питання хотілося б запропонувати комплект науково-технічних засобів, до складу якого включити: Note Book (повинен бути оснащений максимальним набором контактів (1xLPT (EPP / ECP), 1xCOM, 1xPS / 2, 1xFIR (інфрачервоний порт), 1xMonitor port, 4xUSB 2.0, 1xFireWire, 1xRJ45 (LAN), 1xRJ11 (факс / модем), 1xTV-out (S-video), 1xVideo-in, 1x аудіо вихід, 1x вхід для мікрофона, 1xS / PDIF-out, мережевий роз'єм і т.д.) з можливістю підключення якнайбільшої кількості комп'ютерних засобів (хардварного обладнання (зовнішніх модемів), PCMCIA BIOS-ом і DOS-ом (мережева карта), миша і клавіатура, принтер і сканер, зовнішній привід, медіа-фото, флеш-драйв тощо); спеціальні програмні засоби (наприклад, програмне забезпечення Vagon

International, яке дозволяє створювати точні дублікати або образи жорстких дисків; Gen Tree - проводить складні контекстні пошуки і вивчення графічних і інших об'єктів, система Pook - забезпечує зняття і стиснення копії (образу) змісту досліджуваного носія для подальшого компактного зберігання і прямого доступу до даних досліджуваного носія і т.п.) для всебічного дослідження і аналізу інформації на місці проведення слідчої дії; кабелі, шнури, перехідники для підключення до ЕОМ (електронно-обчислюванні машини) додаткових пристроїв; набір носіїв інформації: жорсткий диск (вінчестер) з великою місткістю інформації, компакт-диски, флешкарти; набір електромонтажних інструментів; набір вимірювальних приладів; технічна бібліотека в електронному вигляді (може бути корисною для пошуку інформації, щодо якої у фахівця виникають певні сумніви). На відміну від інших, цей набір спеціалізованих засобів повинен постійно модернізуватися, поповнюватися новими програмами та даними, а технічні засоби – оновлюватися» [75, с. 119].

Також вважаємо досить актуальною думку К. О. Чаплинського, який зазначив, що «...зростання організованої злочинності, зрощування її з державним апаратом, підвищення технічної оснащеності членів ЗУ, ускладнення зв'язку між ними, використання різноманітних, особливо витончених способів учинення й приховання злочинів, застосування сучасного зв'язку, новітньої вогнепальної зброї та інші негативні чинники, безумовно, ускладнюють і без того непросту діяльність правоохоронних органів. Злочинці не можуть обійтися без надійної організаційно-технічної бази, що робить їх менш вразливими для правоохоронних органів, більш мобільними в одержанні необхідної для організованої злочинної діяльності інформації, що слід враховувати під час підготовки та проведення обшуків» [181, с. 141]. І дійсно, кількість організованих груп, які вчинюють шахрайства у сфері використання банківських електронних платежів досить велика.

В свою чергу, І. О. Коваленко вказує на необхідність залучення до

обшуку у випадках його проведення в установі, організації або на підприємстві, де використовувалися кілька комп'ютерів, групи різнопрофільних спеціалістів. Серед них дослідник виокремлює наступних: «...спеціаліста-криміналіста і фахівця в області інформаційних (комп'ютерних) технологій. У разі необхідності може знадобитися і допомога більш вузьких фахівців – системного інженера, системного аналітика, фахівця-бухгалтера і ін.» [68, с. 386]. А вже М. Й. Кулик вказує, що під час проведення обшуків значну допомогу уповноваженій особі може надати відповідний спеціаліст. Автор зазначає, що «...така допомога полягає у: а) застосуванні пошукових приладів; б) виконанні доручень, що вимагають спеціальних знань і навичок (технік-будівельник, слюсар); в) наданні консультацій з питань дотримання правил безпеки; г) наданні рекомендацій щодо перевірки місць можливого зберігання предметів, що відшукуються; г) наданні порад щодо вилучення знайдених предметів і порядку поводження з ними» [105, с. 187]. Також окрема група вчених (В. М. Бутузов, В. Д. Гавловський, Л. П. Скалозуб) зазначає, що при огляді одного комп'ютера, що знаходиться у власності конкретної особи, уповноважена особа може обмежитися залученням до участі в процесуальній дії фахівця-криміналіста, що має спеціальні знання у комп'ютерно-технічній сфері [132]. Як бачимо, вказані науковці однозначно визначають залучення відповідних спеціалістів при проведенні обшуків в досліджуваній категорії кримінальних проваджень.

Крім того, І. О. Коваленко відмічає окремі особливості, пов'язані з підтриманням активності уповноваженої особи під час проведення обшуку з метою виявлення та вилучення електронних носіїв і інформації на них, зокрема: «...організаційно-тактичні зусилля слідчого (розстановка учасників пошуку, координація дій пошукових груп і ін.); своєчасне реагування на будь-які зміни в поведінці присутніх під час обшуку осіб (наприклад, спроби вимикання електроенергії, пересування обшукуваних, відволікання уваги учасників слідчо-оперативної групи гучними вигуками, знищення документів

і т.п.); при виникненні проблемної ситуації зміна тактичних прийомів обшуку, застосування заходів безпеки для учасників слідчої дії, а також способів збереження доказової інформації; обговорення з фахівцем ходу і напрямків обстеження об'єктів (вибір місця початку пошуку, визначення прийомів (методів) пошуку, фіксація окремих дій фахівця за допомогою фото або відеозйомки і т.п.)» [75, с. 119].

З приводу можливої конфліктності ситуації під час проведення обшуку доречною вбачаємо позицію О. Б. Комарницької, яка акцентує увагу на тому, що «...останнім часом конфліктність ситуації під час проведення обшуку пов'язана із залученням захисника до проведення цієї дії згідно з положенням ч. 1 ст. 236 КПК України. Це відбувається тому, що особа, житло якої обшукується, незалежно від того є вона у процесуальному статусі підозрюваного чи свідка, вимагає забезпечення їй права на захист. Безумовне забезпечення безстатусній особі права на захист вимагає зупинення розпочатої слідчої (розшукової) дії. У такій ситуації, враховуючи інтереси слідства, видається доцільним не зупиняти розпочату слідчу (розшукову) дію, а вжити заходів для забезпечення присутності захисника, а не забезпечення його участі. Специфічність й складність положення ч. 1 ст. 236 КПК полягає у його подвійній взаємовиключній правовій природі: примусовість слідчої (розшукової) дії та принцип забезпечення права на захист. На сьогодні мають місце випадки, коли присутні під час обшуку захисники відмовляються виконувати законні вимоги слідчого, мотивуючи це тим, що вони здійснюють реалізацію їхнього обов'язку шляхом надання правових консультацій особі, яка їх запросила, через це вони здійснюють телефонні дзвінки, оглядають вилучені слідчим прокурором речові докази тощо. Як наслідок суперечливого за призначенням положення ч. 1 ст. 236 КПК, знижується, а в деяких випадках не досягається не тільки мета обшуку, а й відбувається недотримання права на захист, штучне створення умов для протистояння сторін захисту й обвинувачення, що не сприяє встановленню дійсних обставин кримінального правопорушення» [, с. 124].

Отже, необхідно визначити перелік заходів, які потрібно здійснювати під час проведення тактичної операції «Електронно-обчислювальна техніка» при розслідуванні шахрайства у сфері використання банківських електронних платежів. Таким чином, серед них виокремлено наступні:

- НСРД, спрямовані на встановлення наявності відповідної ЕОТ в певному приміщенні, а також на забезпеченні збереження на ній інформації, що розкриває причетність окремих осіб до вчинення шахрайських дій (спостереження за об'єктом, прослуховування телефонних переговорів, огляд кореспонденції, зняття інформації з транспортних та електронних систем);

- огляд місця події (місця, де здійснювались шахрайські дії у сфері використання банківських електронних платежів);

- тимчасовий доступ до речей та документів з подальшим тимчасовим вилученням вказаного майна (ЕОТ, телефонів, флеш-накопичувачів);

- обшук, в ході якого можуть бути вилучені ЕОТ та інші предмети та документи, що мають значення для кримінального провадження;

- допит підозрюваних, виявлених на місці вчинення шахрайських дій;

- здійснення оперативно-розшукових заходів, спрямованих на встановлення осіб, яким відома криміналістично-значима інформація про подію шахрайства та його учасників;

- проведення одночасних допитів між потерпілими, свідками, підозрюваними у різних модифікаціях;

- призначення комп'ютерно-технічної та інших видів експертиз;

- аналіз експертних висновків, а також їх порівняння з іншою доказовою інформацією.

Розглянемо окремі з них. Стосовно НСРД, спрямовані на встановлення наявності відповідної ЕОТ в певному приміщенні, а також на забезпеченні збереження на ній інформації, що розкриває причетність окремих осіб до вчинення шахрайських дій, зазначимо наступне. Їх проведення є специфічною ознакою кримінальних проваджень визначеного виду, оскільки без них не можна ефективно та повно зібрати інформацію для проведення

наступних процесуальних дій та заходів.

Зі свого боку, Д. В. Безруков акцентує увагу на тому, що «...використання такої інформації в процесі оперативних заходів або слідчих дій дозволяє не лише підвищити якість оперативно-розшукової діяльності та кримінального процесу, але у багатьох випадках воно є єдиним способом досягнення мети кримінального провадження. Мережні інформаційні технології створюють передумови як для суттєвої зміни способів здійснення «традиційних» злочинів, так і для появи нових видів злочинної діяльності, які обумовлюють проведення звичайних та специфічних ОРЗ» [9, с. 131].

А вже І. О. Коваленко вказує, що реалізація НСРД відповідно до процесуального порядку є неодмінною умовою того, щоб їх результати здійснення суд вбачав допустимими. Автор також вважає, що важливим є вилучення в установі зв'язку під час огляду затриманої кореспонденції, речей та документів, які мають значення для певного кримінального провадження [76, с. 162]. Підтримуючи позицію вищенаведених дослідників, зазначимо, що вважаємо необхідним проведення НСРД, спрямованих на встановлення наявності відповідної ЕОТ в певному приміщенні, а також на забезпеченні збереження на ній інформації, що розкриває причетність окремих осіб до вчинення шахрайських дій. Серед процесуальних дій визначеної категорії найбільш доречними, на нашу думку, є наступні: спостереження за об'єктом, прослуховування телефонних переговорів, огляд кореспонденції, зняття інформації з транспортних та електронних систем.

З приводу наступних трьох заходів (огляд місця події та речей, тимчасовий доступ до речей та документів з подальшим тимчасовим вилученням вказаного майна, обшук), вважаємо, що їх необхідно розглядати в сукупності, адже проведення вказаних процесуальних дій залежить від конкретної ситуації, що виникла в кримінальному провадженні.

З приводу тимчасового доступу до речей і документів звернемося до ч.1 ст. 159 КПК України, де зазначено, що вказаний захід «...полягає у наданні стороні кримінального провадження особою, у володінні якої

знаходяться такі речі і документи, можливості ознайомитися з ними, зробити їх копії та вилучити їх (здійснити їх виїмку). Тимчасовий доступ до електронних інформаційних систем, комп'ютерних систем або їх частин, мобільних терміналів систем зв'язку здійснюється шляхом зняття копії інформації, що міститься в таких електронних інформаційних системах, комп'ютерних системах або їх частинах, мобільних терміналах систем зв'язку, без їх вилучення» [95]. Одразу зазначимо, що визначений захід потребує того, щоб шахрай з самого початку співпрацював з правоохоронцями, адже в інших випадках його ефективність буде низькою.

Якщо особа добровільно йде на контакт, то можна провести тимчасове вилучення майна. Відповідно до ч. 1 ст. 167 КПК України – це «...фактичне позбавлення підозрюваного або осіб, у володінні яких перебуває зазначене у частині другій цієї статті майно, можливості володіти, користуватися та розпоряджатися певним майном до вирішення питання про арешт майна або його повернення, або його спеціальну конфіскацію в порядку, встановленому законом... Тимчасово вилученим може бути майно у вигляді речей, документів, грошей тощо, щодо яких є достатні підстави вважати, що вони: 1) підшукані, виготовлені, пристосовані чи використані як засоби чи знаряддя вчинення кримінального правопорушення та (або) зберегли на собі його сліди; 2) призначалися (використовувалися) для схиляння особи до вчинення кримінального правопорушення, фінансування та/або матеріального забезпечення кримінального правопорушення або винагороди за його вчинення; 3) є предметом кримінального правопорушення, у тому числі пов'язаного з їх незаконним обігом; 4) одержані внаслідок вчинення кримінального правопорушення та/або є доходами від них, а також майно, в яке їх було повністю або частково перетворено» [95].

Стосовно огляду речей, зазначимо, що, наприклад, В. І. Пазиніч серед них виділяв наступні: «...приміщення, автотранспорт та інші місця, де здійснювалося зберігання, клонування мобільних телефонів, виробництво інших радіоелектронних пристроїв, підробка документів; предмети, пов'язані

зі вчиненням злочинів у сфері мобільних телекомунікацій: мобільний телефон злочинця, інші радіоелектронні пристрої, засоби комп'ютерної техніки злочинця і оператора мобільного зв'язку, паперові носії інформації» [139, с. 28].

А вже В. М. Варцаба вказує на те, що специфіка огляду ЕОТ «...передбачає такі підстави: 1) комп'ютерна інформація є специфічним об'єктом пошуку; 2) обстеження ЕОТ та носіїв інформації може набувати самостійного значення; 3) не завжди наявна можливість у вилученні ЕОТ, окремих їх комплектуючих, щоб за допомогою інших дій зафіксувати і дослідити інформацію; 4) обстеження ЕОТ і її носіїв завжди передбачає необхідність запрошення відповідного спеціаліста (у галузі комп'ютерних технологій, комп'ютерних систем тощо); 5) ЕОТ набуває все більшого поширення, й існують різноманітні програми захисту та екстреного знищення інформації» [19, с. 76].

Зі свого боку, О. А. Самойленко зазначає, що починаючи огляд уповноваженій особі разом зі спеціалістом рекомендовано спочатку здійснити зовнішній огляд ЕОТ з метою встановлення наступних обставин: «...склад ЕОТ: наявність системного блоку, монітора, клавіатури, принтера, модему, безперебійного джерела живлення та інших периферійних пристроїв. Якщо це ноутбук – визначення його розмірів. Одночасно встановлюється: тип корпусу, матеріал, з якого він виготовлений, його колір, номер ЕОТ, марка, назви, серія, номер, країна виробник, форма, колір ЕОТ» [164, с. 53].

В свою чергу, С. В. Чучко наголошує на тому, що «...використання спеціальних знань при розслідуванні шахрайств при купівлі-продажу товарів через мережу Інтернет є важливим аспектом на початковому етапі кримінального провадження. Серед основних форм використання спеціальних знань виокремлено наступні: а) безпосереднє використання уповноваженою особою спеціальних знань під час проведення окремих слідчих (розшукових), негласних слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій; б) призначення судових експертиз; в) залучення

спеціаліста до проведення окремих процесуальних дій. Залучення відповідних спеціалістів для проведення окремих слідчих (розшукових) дій забезпечує максимальну ефективність їх проведення. Зокрема, огляд вебсторінки, на якій розміщено повідомлення про товари, які особа пропонує купити, з проведенням подальшого експертного дослідження у сфері телекомунікації, по-перше, надає змогу вивчити зміст інформації стосовно діяльності шахраїв і характеру пропонованої продукції; по-друге, зафіксувати IP-адресу комп'ютерного обладнання, з якого здійснювалось управління вебсайтом; по-третє, визначити Інтернет-провайдера, який надавав доступ до вебсайту» [189, с. 239].

Досить вірно Т. В. Коршикова зазначила, що «...у разі наявності обов'язково зазначаються індивідуальні ознаки ЕОТ, наприклад, наявність певного малюнку чи начіпки на корпусі, особливий колір, наявність підсвітлювачів на корпусі, неординарний корпус, наявність подряпин, гарантійних наліпок чи інших ознак на корпусі; б) наявність, кількість і розташування роз'ємів й портів на корпусі для під'єднання зовнішніх пристроїв, а також наявність і види вмонтованих пристроїв, мережевих плат та пристроїв, наприклад, дисководу для гнучких дисків, дисководу для компакт-дисків, відеоплат тощо; в) встановлення та визначення інших пристроїв, які у подальшому також будуть підлягати огляду з подальшим проведенням їх огляду. Такими пристроями можуть бути: принтер, багатофункціональний пристрій, сканер; зовнішні фізичні носії пам'яті HDD, SSD; – дискові носії – CD, DVD, Blue-Ray-диски, дискети; USB диски; – флеш-карти пам'яті (SD, micro SD тощо)» [88, с. 154-155].

Ми вважаємо, що тимчасовий доступ до речей та документів з подальшим тимчасовим вилученням вказаного майна та огляд речей (ЕОТ, телефони) повинні бути направлені на вирішення наступних завдань:

- встановлення переліку потрібних електронних пристроїв та додатків і програмного забезпечення;
- забезпечення доступу до банківських акаунтів, які можливо були

використані для проведення платежів;

– аналіз платіжних процесів, щоб виявити потенційні приховані платежі;

– аналіз відомостей з пристроїв, до яких було надано доступ.

Однією з найважливіших умов підготовчого етапу проведення обшуку безпосередньо на місці ймовірного вчинення шахрайства з використанням ЕОТ окрема група авторів (Ю. Ю. Орлов, О. М. Стрільців, О. С. Тарасенко, О. А. Федоренко) сформулювала такі заходи: «...одержання інформації про предмети, які підлягають виявленню: ЕОТ (стаціонарний комп'ютер, ноутбук, сервер тощо); програмне забезпечення та носії інформації, які необхідно вилучати; особу (осіб), підозрюваної у вчиненні шахрайства, її (їх) професійних навичок з володіння комп'ютерною технікою з урахуванням засобів вчинення кримінального правопорушення і способів подолання інформаційного захисту, можливих дій зі знищення інформації та приховування слідів кримінального правопорушення; видів електронної інформації; запрошення спеціалістів – експертів комп'ютерно-технічного відділу Експертної служби МВС України чи працівників підрозділу кіберполіції НП України; запрошення понятих, при цьому для вказаних цілей бажано запросити в якості понятих осіб, які розуміються на комп'ютерній техніці; підготовка відповідних пристроїв і комп'ютерних засобів, які будуть використовуватися для зчитування та збереження вилученої з ЕОТ інформації; проведення інструктажу членів СОГ (при цьому особливу увагу варто приділити їхнім діям під час обшуку) та інших учасників обшуку (суворе дотримання встановлених правил поведінки з комп'ютерною технікою і носіями інформації, технічно грамотне проведення пошуку доказів, потрібної інформації)» [36, с. 16–17].

В свою чергу, В. І. Пазиніч встановив, що специфіка обшуку обумовлюється характером об'єктів, на встановлення яких спрямована пізнавальна діяльність: 1) апаратно-технічні засоби (мобільний телефон, скануючи технічні пристрої, монітори мобільного зв'язку, засоби

комп'ютерної техніки); 2) комп'ютерна інформація, яка має відношення до протиправних діянь, що розслідуються; 3) паперові носії. Автор навів і обґрунтував ряд специфічних тактичних рекомендацій щодо проведення обшуку та виїмки, які корелюються з підставою аналізу технічних особливостей телекомунікаційних сервісів систем мобільного зв'язку [140, с. 11-12].

Зі свого боку, Т. В. Коршикова зазначила, що на підготовчому етапі проведення обшуку потрібно визначити: «...1) кількість об'єктів, де буде здійснюватись обшук, та їх точну адресу. Наприклад, проведене анкетування працівників НП засвідчує, що порушення вчинення шахрайства з використанням ЕОТ не обмежується одним об'єктом. Особи можуть здійснювати шахрайські дії з використанням ЕОТ з різних об'єктів; 2) точне розташування приміщень, де буде здійснюватись така слідча (розшукова) дія, як обшук; 3) усвідомлювати, які предмети підлягають обшуку; 4) шляхи підходу і способи проникнення до приміщення, що підлягають обшуку; 5) яка кількість осіб, які проживають (працюють) у приміщенні; 6) наявність у будинку чи на подвір'ї собаки та інших тварин; 7) забезпечення цілісності та охорони місця проведення обшуку» [86, с. 521].

В ст. 168 КПК України вказано, що тимчасове вилучення майна може здійснюватися також під час обшуку, огляду. «Тимчасове вилучення електронних інформаційних систем, комп'ютерних систем або їх частин, мобільних терміналів систем зв'язку для вивчення фізичних властивостей, які мають значення для кримінального провадження, здійснюється лише у разі, якщо вони безпосередньо зазначені в ухвалі суду. Забороняється тимчасове вилучення електронних інформаційних систем, комп'ютерних систем або їх частин, мобільних терміналів систем зв'язку, крім випадків, коли їх надання разом з інформацією, що на них міститься, є необхідною умовою проведення експертного дослідження, або якщо такі об'єкти отримані в результаті вчинення кримінального правопорушення чи є засобом або знаряддям його вчинення, а також якщо доступ до них обмежується їх

власником, володільцем або утримувачем чи пов'язаний з подоланням системи логічного захисту. У разі необхідності слідчий чи прокурор виготовляє за допомогою технічних, програмно-технічних засобів, апаратно-програмних комплексів копії інформації, що міститься в інформаційних (автоматизованих) системах, електронних комунікаційних системах, інформаційно-комунікаційних системах, комп'ютерних системах, їх невід'ємних частинах. Копіювання такої інформації здійснюється із залученням спеціаліста. На вимогу володільця особа, яка здійснює тимчасове вилучення комп'ютерних систем або їх частин, залишає йому копії інформації з таких комп'ютерних систем або їх частин (за наявності технічної можливості здійснення копіювання) з використанням матеріальних носіїв володільця комп'ютерних систем або їх частин. Копії інформації з комп'ютерних систем або їх частин, які вилучаються, виготовляються з використанням технічних засобів, програмно-технічних засобів, апаратно-програмних комплексів володільця із залученням спеціаліста» [95].

А вже К. О. Чередник вказує на те, що здатність шахраїв психологічно маніпулювати діями та подіями знаходить своє відображення й під час обшуку. Зокрема, авторка наголошує на тому, що шахраї можуть навмисно змінювати вираз обличчя, імітувати схвильовану поведінку не під час наближення до схованок, а, навпаки – під час знаходження пошукової групи на великій відстані від схованки (14 % випадків). Дослідниця робить висновок, що слідчий повинен обов'язково враховувати психологічні здібності та артистизм шахраїв [182, с. 12].

В свою чергу, М. Й. Кулік пропонує під час проведення обшуку вилучати комп'ютерну техніку та електронні носії інформації у формі «обшуку-огляду». Автор наголошує, що під час цього слід детально фіксувати не лише факт вилучення конкретного об'єкта, а й детально описувати, фотографувати його місцезнаходження у взаємозв'язку з іншими виявленими на місці обшуку предметами. Також науковець зазначає, що варто вживати заходів щодо збереження виявлених джерел доказів. Та все ж

дослідник вказує, що для проведення вказаних дій рекомендується залучення відповідного фахівця, але й сама уповноважена особа має володіти мінімумом знань для розуміння роботи комп'ютера та збереження електронної інформації [105, с. 185].

Фахівці з Центру експертиз з приводу тактики проведення обшуку надають наступні рекомендації: «Відразу після прибуття на місце, де буде здійснюватись обшук, необхідно вжити заходів щодо забезпечення збереження інформації на цих носіях інформації, для чого: не дозволяти, кому б то не було з осіб, що працюють в цей час або що знаходяться в приміщенні по інших причинах, торкатися до ЕОТ, а також користуватися телефоном (у разі екстреної і гострої необхідності можна дозволити користуватися телефоном, проте тільки під контролем); не дозволяти, кому б то не було вимикати електропостачання ЕОТ; не дозволяти нікому і не проводити самому ніяких маніпуляцій з ЕОТ, якщо їх результат заздалегідь невідомий; визначити, чи сполучені ЕОТ, що знаходяться в приміщенні (будівлі, комплексі будівель), що оглядається, в локальну обчислювальну мережу. Разом з тим треба мати на увазі, що сервером може бути не один, а декілька комп'ютерів, розташованих до того ж у різних приміщеннях; встановити, чи є з'єднання ЕОТ з іншим устаткуванням, зокрема поза приміщенням, де здійснюється обшук; визначити, яка операційна система завантажена, які прикладні програми запущені та які дані введені в ЕОТ» [83]. Як бачимо, тактика обшуку відрізняється від тактики тимчасового доступу до речей та документів. Шахрай не бажає видавати інформацію, тому необхідно максимально повно підготуватись до проведення обшуку, а безпосередньо під час його здійснення буде уважним та послідовним.

Відносно такого заходу як отримання консультацій спеціалістів, а також опрацювання нормативно-правових актів та спеціальної літератури окрема група науковців (О. В. Батюк, Р. І. Благута, О. М. Гумін) вказує на важливу роль спеціаліста під час розслідування шахрайств, що вчиняються з використанням ЕОТ, що проявляється у наданні уповноваженій особі

консультацій. Зокрема, дослідники предметом консультації з спеціалістом у галузі комп'ютерних технологій визначають наступні теми: «...а) визначення способу та механізму використання ЕОТ під час вчинення шахрайства; б) з'ясування ступеня належності того чи іншого предмета, який належить до ЕОТ, в механізмі вчинення шахрайства; в) способи використання ЕОТ у механізмі вчинення шахрайства; г) порядок збереження вилучених ЕОТ; д) можливість використання певного виду технічних засобів для вчинення шахрайства. Предметом консультації з спеціалістом у галузі фінансово-кредитних операцій може бути: а) з'ясування виду реквізиту і ступеня належності того чи іншого документа до фінансово-кредитної операції; б) механізм руху документів і фіксація їх у кредитних установах; в) порядок збереження документів та умови їх отримання; г) можливість використання технічних засобів для одержання чи виготовлення документів» [123].

Стосовно допиту підозрюваних, ми поділяємо думку О. Л. Мусієнко, який зазначає, що під час його проведення потрібно встановити наступні питання: «...1) за яких обставин вчинено обман; 2) які способи застосовувалися (конкретні прийоми, операції, дії з підготовки, заволодіння майном тощо; 3) які ще злочини ним було вчинено; 4) хто і з якого часу брав участь у злочинній діяльності, яка роль кожного учасника обманних дій; 5) протягом якого періоду вчинявся злочин; 6) яка загальна сума матеріальних цінностей або грошових коштів утворилася в результаті вчиненого шахрайства; 7) який існував порядок розподілу грошових коштів у членів ОЗГ; 8) як оформлялися конкретні первинні бухгалтерські документи, який порядок відвантаження матеріальних цінностей; 9) чи є в них цінності, здобуті злочинним шляхом» [127, с. 215].

З приводу призначення та проведення експертиз, для початку звернемось до дослідження О. І. Котляревського та Д. М. Киценка, які наголошують на тому, що за загальними правилами, більшу частину даних, що зберігаються й обробляються комп'ютером, завжди можна скопіювати на переносні носії інформації – гнучкі магнітні дискети. Автори вказують, що у

випадках, коли спеціаліст не має можливості продивитися дискети чи CD-ROM (лазерні) диски та інші магнітні носії на місці, їх необхідно вилучити для подальшого дослідження з дотриманням процесуальних норм. З приводу комп'ютера (комп'ютерів), що знаходився у працюючому режимі, дослідники зазначають, що на магнітний носій слід скопіювати програми і файли даних, які зберігаються на його віртуальному диску або в оперативній пам'яті. А також переписати інформацію на жорсткий диск персонального комп'ютера слідчої-оперативної групи, або ж скопіювати інформацію на CD-диск за допомогою CD-ROMа. Реалізація обшуків проводиться в присутності понятих, що розписуються на роздруківках інформації, виготовлених у ході слідчої дії та протоколі процесуального заходу. Крім того, науковці акцентують увагу на тому, що варто запрошувати понятих з осіб, що володіють хоча б мінімальними знаннями у сфері комп'ютерних технологій. Адже особи, що запрошена як понятий і не розуміє змісту виконуваних правоохоронцями дій, дослідники показують, що вона може не переконати суд у визнанні тих чи інших обставин доказами [90, с. 56-59].

А вже В. І. Пазиніч обґрунтовує доцільність проведення експертизи предмету кримінального правопорушення до початку кримінального провадження для встановлення ознак даного протиправного діяння. Крім того, автор виділяє групи об'єктів судової комп'ютерно-технічної експертизи у досліджуваній категорії справ: «...а) засоби апаратно-технічної підтримки мереж мобільного зв'язку; базові станції та їх обслуговуюче устаткування; комутатори та устаткування; технічна документація до вказаного устаткування; 2) засоби інформаційної підтримки (програми); дані, що забезпечують роботу програм; технічна документація до зазначених інформаційних засобів підтримки); 3) дані користувача (електронна інформація бази оператора, договір про підключення та надання послуг мобільного зв'язку)» [140, с. 12].

В свою чергу, Д. А. Птушкін вказує, що шахраї нерідко використовують комп'ютерну техніку для підготовки проектів різних

підроблених документів, зберігання відео- або фотофайлів, ведення переговорів в мережі Інтернет і електронною поштою, відвідування соціальних мереж. Автор зазначає, що в пам'яті комп'ютера можуть бути адреси потенційних жертв, графічні зразки бланків тощо. Крім того, дослідник акцентує увагу, що на флеш-карті мобільного телефону також може зберігатися значна кількість інформації про контакти, зв'язки. Науковець робить висновок, що визначена інформація, безсумнівно, становить інтерес для правоохоронних органів та спрямовує їх діяльність у вірному напрямку [138, с. 135].

Зі свого боку, А. В. Реуцький запропонував наступні об'єкти експертного дослідження при розслідуванні протиправних діянь у сфері виготовлення та обігу платіжних карток: документи – сліпи, платіжні картки, гроші, цінні папери тощо; комп'ютерна техніка, у тому числі банкомати, POS-термінали, енкодери, автоматизовані торговельні термінали, ноутбуки, комунікатори, електронні записні книжки й перекладачі; різні типи друкувальних пристроїв – принтери, термопринтери, ембосери, імпринтери; різноманітні машинні носії інформації – дискети, диски, магнітні стрічки (мікročипи) платіжних карток тощо; (д) комп'ютерна інформація – програми, файли та ін.; речові докази – цифрові засоби електрозв'язку, пристрої радіозв'язку, сліди та їх копії, зразки, приєднані до кримінальної справи та ін. [158, с. 237].

Також ми підтримуємо думку І. О. Коваленка, який зазначає, що «Судова комп'ютерно-технічна експертиза призначається у випадках, коли необхідно отримати фактичні дані для розслідування кіберзлочинів з використанням електронно-обчислюваної техніки, якими являються факти вчинення шахрайства в сфері банківських електронних платежів, для створення доказової бази в кримінальних провадженнях. При проведенні апаратно-комп'ютерна експертиза експерту необхідно зупинитися на таких моментах: виявити відношення досліджуваної техніки до апаратних комп'ютерних засобів; визначити тип, марку або модель даного пристрою;

встановити технічні характеристики і параметри досліджуваного технічного засобу; визначити первинну конфігурацію і характеристики даного пристрою, а також дізнатись, чи були змінені його функціональні властивості, у порівнянні з первісною конфігурацією; провести зовнішній огляд техніки на предмет фізичного втручання у його конфігурацію; встановити, чи є даний технічний засіб накопичувачем інформації, та чи відкритий доступ до такої інформації. Дослідження саме програмного забезпечення, встановленого на техніці потенційного зловмисника, являє собою програмно-комп'ютерна експертиза» [73, с. 263-264].

Також автор зазначає, що «Завданням програмно-комп'ютерної експертизи є встановлення наявності певних видів програм, що сприяють вчиненню шахрайських операцій у сфері банківських електронних платежів. Ними можуть бути програми, призначені для віддаленого доступу до інформації та керування комп'ютером, наприклад: AnyDesk, Supremo Remote Desktop, TeamViewer, RemotePC тощо. Важливою являється наявність програм, призначених для анонімного та зашифрованого спілкування в мережі інтернет, таких як Jabber, Telegram, WhatsApp та ін. Як правило, зловмисники можуть використовувати графічні редактори для підробки документів, наприклад Adobe Photoshop, Corel Draw, тощо, тому експерт повинен ідентифікувати їх наявність та встановити історію застосування таких додатків, відновити файли, створені за допомогою цих програм, і, таким чином, виявити важливі сліди вчинення злочину, що можуть стати важливими доказами в кримінальному провадженні. Не менш вагомою знахідкою можуть бути програми для віддаленого керування банківськими рахунками – інтернет-банкінг, які зловмисники зазвичай використовують на смартфонах та планшетах. За виявлення вищезазначеного програмного забезпечення експерту потрібно встановити або відновити log-файли використання цих програм, що дозволить виявити ланцюг операцій та послідовність дій шахрая» [69, с. 264].

Підсумовуючи вищенаведене, зробимо наступні висновки: серед

судових експертиз, які необхідно призначати в кримінальних провадженнях досліджуваної категорії, слід виокремити такі як комп'ютерно-технічна та програмно-комп'ютерна експертизи. Для найбільш ефективного їх проведення під час реалізації відповідних заходів (огляд місця події та речей, тимчасовий доступ до речей та документів з подальшим тимчасовим вилученням вказаного майна, обшук) належить вилучити відповідні об'єкти.

Висновки до розділу 3

Під час дослідження тактичних операцій під час розслідування шахрайства у сфері використання банківських електронних платежів та особливостей їх реалізації слід зробити такі висновки:

1. Акцентовано увагу на тому, що через те, що шахраї мають високий інтелектуальний розвиток та комп'ютерну грамотність, потрібно одразу після внесення відомостей в ЄРДР швидко здійснювати відповідні НСРД та інші процесуальні заходи.

2. На підставі аналізу праць окремих дослідників (С. Ф. Здоровка, М. В. Салтевського, Р. Л. Степанюка, С. С. Чернявського, С. М. Шевчука) сформульовано власне бачення визначення тактичної операції як сукупності слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій та інших процесуальних заходів, що вирішують конкретне тактичне завдання, яке має безпосереднє значення для ефективного здійснення певного кримінального провадження.

3. Визначено завдання, які необхідно вирішити в ході реалізації тактичних операцій стосовно збирання початкових відомостей про обставини події та виявлення ознак шахрайства у сфері використання банківських електронних платежів, зокрема: 1) умови, які передували вчиненню шахрайських дій; 2) конкретна електронно-обчислювальна техніка, за допомогою якої реалізувалися шахрайські дії; 3) кількість фактів протиправної діяльності; 4) час вчинення шахрайства, а також тривалість

вказаних дій; 5) кількість потерпілих, які постраждали внаслідок дій шахраїв; 6) способи шахрайських дій (фішинг, кардинг, сніферинг); 7) учасники вчинення шахрайства, їх кількість та роль кожного; 8) особи, які можуть надати криміналістично-значиму інформацію про обставини вчинення шахрайства та осіб, які до цього причетні; 9) збір інших даних стосовно події та джерел криміналістично значимої інформації.

4. Встановлено обов'язкові тактичні операції початкового етапу розслідування досліджуваного протиправного діяння, а також з'ясовано порядок дій працівників правоохоронних органів по окремим з них.

5. Наголошено на тому, що тактична операція «Електронно-обчислювальна техніка» забезпечує належне виявлення та вилучення як безпосередньо технічних засобів, так і відомостей та програмного забезпечення за допомогою яких вчинювалися різноманітні протиправні дії.

6. Акцентовано на обов'язковості проведення відповідних НСРД. Визначено, що вказане є специфічною ознакою кримінальних проваджень досліджуваного виду, оскільки без них не можна ефективно та повно зібрати інформацію для проведення наступних процесуальних дій та заходів.

7. З'ясовано, що тимчасовий доступ до речей та документів з подальшим тимчасовим вилученням вказаного майна та огляд речей (комп'ютери, планшети, телефони) повинні бути направлені на вирішення наступних завдань: встановлення переліку потрібних електронних пристроїв та додатків і програмного забезпечення; забезпечення доступу до банківських акаунтів, які можливо були використані для проведення платежів; аналіз платіжних процесів, щоб виявити потенційні приховані платежі; аналіз відомостей з пристроїв, до яких було надано доступ.

8. Зазначено, що тактика обшуку відрізняється від тактики тимчасового доступу до речей та документів. Наголошено на тому, що шахрай не бажає видавати інформацію, тому необхідно максимально повно підготуватись до проведення обшуку, а безпосередньо під час його

здійснення буде уважним та послідовним.

9. Серед судових експертиз, які необхідно призначати в кримінальних провадженнях досліджуваної категорії, слід виокремити такі як комп'ютерно-технічна та програмно-комп'ютерна експертизи. Для найбільш ефективного їх проведення під час реалізації відповідних заходів (огляд місця події та речей, тимчасовий доступ до речей та документів з подальшим тимчасовим вилученням вказаного майна, обшук) належить вилучити відповідні об'єкти.

ВИСНОВКИ

У дисертації наведено теоретичне узагальнення та нове вирішення наукового завдання, що виявляється в розробленні теоретичних і практичних засад методики розслідування шахрайства у сфері використання банківських електронних платежів, а також формулювання науково обґрунтованих пропозицій і практичних рекомендацій щодо їх розвитку й удосконалення з урахуванням досвіду зарубіжних країн. В результаті дослідження сформовано низку теоретичних положень, висновків і практичних рекомендацій, основними з яких є такі.

1. На підставі узагальнення теоретичних поглядів учених визначено стан наукової розробленості проблеми розслідування шахрайства у сфері використання банківських електронних платежів. З'ясовано, що з-поміж значної кількості наукових розробок, що окреслюють питання, пов'язані з детермінацією, протидією й запобіганням економічній злочинності у банківській сфері, більшість виконано в межах цивільно-правового, адміністративно-правового, кримінально-правового та кримінологічного напрямів. Водночас використано знання з кримінального процесу, психології, оперативно-розшукової діяльності та ін. Виходячи з цього, доведено, що протидія шахрайства має комплексну та міждисциплінарну природу. Узагальнено низку наукових досліджень як криміналістичної спрямованості стосовно розробки окремих методик розслідування протиправних діянь у визначеній сфері, так і інших галузей права.

2. Охарактеризовано криміналістичну характеристику як складову методики розслідування шахрайства у сфері використання банківських електронних платежів. Сформовано авторську структуру окремої методики, зокрема, до стандартної структури методики розслідування шахрайства у сфері використання банківських електронних платежів, що складається з криміналістичної характеристики, особливостей початкового і подальшого

етапів розслідування та використання спеціальних знань, додано окремими складовими такі елементи, як: а) профілактична діяльність уповноважених осіб; б) взаємодія підрозділів правоохоронних органів; в) реалізація заходів відповідних тактичних операцій.

Наголошено на теоретичних передумовах формування криміналістичної характеристики шахрайства. Сформульовано поняття криміналістичної характеристики, зміст її структурних елементів та місце в системі криміналістичної методики розслідування кримінальних правопорушень.

Криміналістична характеристика шахрайств у сфері використання банківських електронних платежів є системою опису криміналістично значущих ознак цих кримінальних правопорушень, що відображають закономірні зв'язки між ними та мають важливе організаційне і тактичне значення під час попередження, розкриття, розслідування та профілактики цього виду суспільно небезпечних діянь. У структурі криміналістичної характеристики шахрайства виокремлено такі складові: спосіб шахрайства, обстановку кримінального правопорушення, слідову картину, особу злочинця (шахрая), особу потерпілого (віктимогенні їхні групи).

3. Надано характеристику основних елементів криміналістичної характеристики шахрайства у сфері використання банківських електронних платежів. З'ясовано типові способи підготовки, учинення й приховування шахрайства, що пов'язані між собою єдиними мотивом і метою. З точки зору способу дій шахрайство віднесено до повноструктурних кримінальних правопорушень, оскільки в наявності є усі наведені елементи.

Виокремлено підготовчі дії до учинення шахрайства: підбір і підготовка електронно-обчислювальної техніки (ноутбук, комп'ютер, планшет) – 88%; розробка програмного забезпечення, необхідного для здійснення окремих видів шахрайських дій (фішинг, кардінг), – 81%; вибір об'єкта злочинного посягання – 100%; визначення кола осіб, стосовно яких будуть учинені шахрайські дії – 92%. Доведено, що найбільш

розповсюдженими способами шахрайства є фішинг і кардінг. Відомості щодо способів учинення шахрайств виступають найбільш інформативним джерелом у кримінальному провадженні.

Визначено слідову картину та обстановку шахрайства. З'ясовано, що, крім матеріальних та ідеальних слідів, визначеній категорії шахрайств притаманна така група, як віртуальні сліди (електронні, комп'ютерні). Обстановка здійснення шахрайських дій визначається умовами часу і місця, що переважно є «розмитими» й охоплюють значну кількість об'єктів, котрі можуть виступати місцями події.

З'ясовано й узагальнено криміналістично значущі типологічні ознаки особи злочинця (шахрая), на підставі чого сформовано ймовірний «портрет» особи шахрая. Особи, які здійснюють шахрайства у банківській сфері, здебільшого характеризуються винахідливістю, високим інтелектом і комунікабельністю. Володіють прийомами психологічного впливу, вміють швидко переконувати і схилити до здійснення певних дій. Здебільшого такі шахрайства вчинюють особи чоловічої статі, віком 20-40 років, які мають вищу освіту, працюють у сфері підприємницької діяльності або комп'ютерних технологій.

Виокремлено віктимологічні групи потерпілих. Характеристика особи потерпілого дозволяє визначити основні поведінкові детермінанти.

4. З'ясовано особливості криміналістичного аналізу первісної інформації та окреслення основних напрямів розслідування шахрайства у кримінальному провадженні. Визначено особливості планування розслідування шахрайства та висунення слідчих версій. Планування розслідування шахрайства має важливе значення для забезпечення високого рівня організації роботи слідчого.

Виокремлено криміналістичні версії, що висуваються на початковому етапі розслідування, зокрема, вчинено шахрайські дії, що спрямовані на заволодіння: а) фінансовими ресурсами юридичних або приватних осіб; б) фінансовими ресурсами банківських установ; в) інформацією про

банківські картки або іншими банківськими відомостями; г) даними про банківські реєстраційні номери та іншими ідентифікаційними відомостями клієнтів відповідного банку; д) відомостями про банківські реквізити та інші банківські дані клієнтів відповідного банку та ін.

Вчасне висунення версій дозволяє слідчому визначити правильний напрям розслідування шахрайства, необхідний перелік подальших СРД, НСРД, оперативно-розшукових заходів та їх комплекс у вигляді тактичних операцій.

5. Охарактеризовано напрями взаємодії слідчих та оперативних підрозділів Національної поліції при розслідуванні досліджуваної категорії шахрайства. Специфіка учинення шахрайства у сфері використання банківських електронних платежів обумовлює наявність відповідної взаємодії слідчих не тільки з працівниками оперативних підрозділів, але і з державними підприємствами, установами і організаціями, органами місцевого самоврядування, у тому числі з банківськими установами, з питань проведення операцій за рахунками конкретної юридичної або фізичної особи.

Запропоновано авторське визначення взаємодії правоохоронних органів та охарактеризовано найбільш оптимальні форми такої взаємодії, що здійснюється як у процесуальній, так і непроцесуальній формах. Акцентовано увагу на значенні такої форми взаємодії, як обмін інформацією. Зазначені відомості можуть відображати: а) ознаки шахрайства у сфері використання банківських електронних платежів (котре вже вчинене або знаходиться у стадії готування); б) характеристику членів хакерських груп та організацій (фішерів, спамерів, кардерів), які можуть бути причетні до учинення шахрайських дій; в) побудову (структуру) та галузь діяльності (фішинг, кардинг) злочинних груп, що задіяні у вчиненні шахрайства або інших кримінальних правопорушень.

6. Запропоновано перелік заходів профілактичної діяльності працівників правоохоронних органів щодо виявлення й усунення причин та умов шахрайства, зокрема: 1) повідомлення громадян через ЗМІ про

юридичну відповідальність за шахрайську діяльність у сфері використання банківських електронних платежів; 2) використання протоколів безпеки, таких як криптографічні функції та системи автентифікації користувачів; 3) виявлення осіб, схильних до антисуспільної поведінки у сфері комп'ютерної діяльності (хакерів, фішерів) та подальша постановка їх на облік у підрозділах кіберполіції; 4) використання протоколів перевірки ідентичності для перевірки точності введених відомостей та запобігання підміні особи; 5) інформування населення через ЗМІ, месенджери та соціальні мережі про випадки шахрайства у сфері використання банківських електронних платежів (як-от: фішинг, кардинг, сніфферінг); 6) використання технологій фіксації транзакцій, таких як блокчейн, що дозволяють записувати всі відомості; 7) попередження рецидивних проявів шахрайства шляхом максимально повного викриття усіх осіб, задіяних у вчиненні конкретних протиправних дій, з подальшим внесенням їх до відповідного обліку та ін.

З'ясовано специфіку профілактичної діяльності уповноважених осіб у кримінальних провадженнях за фактами шахрайства. Для підвищення ефективності профілактики шахрайств необхідно внести певні зміни до Кримінального процесуального кодексу України шляхом визначення обов'язку органу дізнання і слідчих виявляти причини й умови, що сприяли учиненню кримінальних правопорушень. Зосереджено увагу на використанні міжнародного досвіду протидії шахрайствам.

7. Виокремлено тактичні операції стосовно збирання початкових відомостей про обставини події та виявлення ознак шахрайства у сфері використання банківських електронних платежів, зокрема: «Збирання відомостей стосовно події шахрайства та джерел криміналістично вагомої інформації», «Встановлення потерпілих від шахрайського посягання», «Встановлення способів учинення шахрайських дій», «Встановлення особи шахрая», «Електронно-обчислювальна техніка», «Документ», «Визначення розміру матеріальних збитків». З урахуванням правоохоронної практики надано

перелік процесуальних дій, необхідних для ефективного здійснення наведених тактичних операцій.

8. Визначено перелік заходів під час проведення тактичної операції «Електронно-обчислювальна техніка», а саме: 1) НСРД, спрямовані на встановлення наявності відповідної електронно-обчислювальної техніки у певному приміщенні, а також на забезпечення збереження на ній інформації, що доводить причетність окремих осіб до шахрайських дій (спостереження за об'єктом, прослуховування телефонних переговорів, огляд кореспонденції, зняття інформації з транспортних та електронних систем); 2) огляд місця події (місця, де здійснювались шахрайські дії) і речей (електронно-обчислювальної техніки, флешнакопичувачів); 3) тимчасовий доступ до речей і документів із подальшим тимчасовим вилученням вказаного майна; 4) обшук, у ході якого можуть бути вилучені електронно-обчислювальна техніка та інші предмети і документи, що мають значення для кримінального провадження; 5) отримання консультацій спеціалістів та опрацювання нормативно-правових актів і спеціальної літератури; 6) допит підозрюваних, встановлених на місці здійснення шахрайських дій; 7) проведення оперативно-розшукових заходів, спрямованих на встановлення осіб, яким відома криміналістично значуща інформація про подію шахрайства та його учасників; 8) проведення одночасних допитів між підозрюваними, потерпілими та свідками; 9) призначення комп'ютерно-технічної та інших видів експертиз; 10) аналіз експертних висновків, а також їх порівняння з іншою доказовою інформацією, що міститься у матеріалах кримінального провадження.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Авдєєва Г. К., Стороженко С. В. Електронні сліди: поняття та види. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка*. 2017. № 1 (77). С. 168–174.
2. Алауханов Е. Кримінологія : учебник. Алматы, 2008. 429 с. (Республіка Казахстан)
3. Александров Ю. В., Гель А. П., Семаков Г. С. Кримінологія : Курс лекцій. Київ : МАУП, 2002. 296 с.
4. Аленін Ю. П. Про структуру методики розслідування злочинів. *Юридична освіта і правова держава (до 150-річчя юридичного ін-ту ОДУ)*: Зб. наук. праць. Одеса : Астропринт. 1997. С. 244–250.
5. Антонюк О. В. Розслідування хуліганства, вчиненого із застосуванням вогнепальної або холодної зброї чи іншого предмета, спеціально пристосованого або заздалегідь заготовленого для нанесення тілесних ушкоджень : автореф. дис. на здоб. наук. ст. к.ю.н.. Дніпро, 2017. 20 с.
6. Астахова О. О. Значення обстановки вчинення злочину як ознаки об'єктивної сторони злочину. *Юридична наука*. № 7. 2015. С. 91–98.
7. Бабенко А. М. Тактико-психологічні, кримінально-процесуальні, адміністративно-правові та оперативно-розшукові заходи профілактики і запобігання кримінальним правопорушенням. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2021. № 1. С. 14–22.
8. Бедь В. В. Юридична психологія : навчальний посібник. Київ : «Каравелла»; Львів : «Новий світ-2000», «Магнолі плюс», 2003. 376 с.
9. Безруков Д. В. Використання оперативно-технічних засобів щодо протидії злочинам проти власності підрозділам карного розшуку : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Донецький юридичний інститут МВС України. Кривий Ріг, 2015. 230 с.

10. Берназ В. Д. До питання поняття обстановки скоєння крадіжок соціалістичного майна на морському транспорті. *Криміналістика та судова експертиза*. Вип. 31. 1985. С. 44–47.

11. Біленчук П. Д., Перкін В. І. Тактичні прийоми, тактичні комбінації та тактичні операції в розслідуванні злочинів : навч. посібник. Київ, 1996. 32 с.

12. Білий П. М., Баранов С. О. Основи профілактики злочинів на транспорті : навчальний посібник. Київ : УКРІНФОРМ, 2001. 196 с.

13. Білоусов А. С. Криміналістичний аналіз об'єктів комп'ютерних злочинів : автореф. дис. ... на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: 12.00.09. Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Київ, 2008. 20 с.

14. Бойко О. П. Взаємодія слідчих з підрозділами карного розшуку на досудовому провадженні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ : Дніпро, 2018. 20 с.

15. Борідько О. А., Гаркуша А. М. Сутність сучасної концепції профілактики злочинів органами внутрішніх справ. *Актуальні проблеми розбудови кримінально-процесуального судочинства України* : Зб-к наук. статей. Херсон: Мрія, 2003. С. 173–175.

16. Брич Л. Місце вчинення злочину і його значення у розмежуванні складів злочинів та відмежуванні їх від складів інших правопорушень. *Вісник Львівського університету*. Серія юрид. 2011. Вип. 52. С. 267–280.

17. Бугайчук К. Л. Адміністративні проступки: сутність та організаційно-правові заходи їх профілактики : автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.07 «Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право». Харків, 2002. 20 с.

18. Бурданова В. С., Быков В. М. Виктимологические аспекты криминалистики : учебное пособие. Ташкент. 1981. 80 с. (Республіка Узбекистан)

19. Варцаба В. М. Розслідування злочинів, що вчиняються організованими злочинними групами (тактико-психологічні основи) : монографія / за наук. ред. В. Ю. Шепітька. Харків : Ериф, 2004. 111 с.

20. Вискарка Т. В. Криміналістична характеристика як елемент методики розслідування шахрайства у сфері використання банківських електронних платежів. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2021. Випуск 2. Том 2. С. 105–110.

21. Волобуєв А. Ф. Криміналістична характеристика розкрадань майна у сфері підприємницької діяльності. *Вісник Університету внутрішніх справ*. Вип. 2. Харків. 1997. С. 26–37.

22. Волобуєв А. Ф. Профілактична діяльність при розслідуванні злочинів у сфері підприємництва. *Вісник Університету внутрішніх справ*. № 12. Ч. 1. 2000. С. 62–69.

23. Галаган В. І. Використання слідчим інформації на початковому етапі розслідування : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 1992. 20 с.

24. Гвоздюк В. В. Тактика проведення слідчих (розшукових) дій з урахуванням практики європейського суду з прав людини : дис. ... доктора філософії за спеціальністю – 081 Право / Національна академія внутрішніх справ. Київ, 2021. 294 с.

25. Герасимов О. В. Кримінологічна характеристика та аналіз злочинів у банківській сфері. *Вісник ХНУ імені В. Н. Каразіна. Серія: «Право»*. 2017. Вип. 24. С. 203–207.

26. Герасимов О. В. Протидія злочинності у банківській сфері : автореф. дис. ... к-та юр. наук : 12.00.08. Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна. Харків, 2019. 18 с.

27. Головкін С. В. Криміналістична характеристика шахрайства відносно власності особи та її використання на початковому етапі розслідування: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Харківський національний університет внутрішніх справ. Харків, 2008. 18 с.

28. Головкін С. В. Криміналістична характеристика шахрайства відносно власності особи та її використання на початковому етапі розслідування : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Харківський національний університет внутрішніх справ : Харків, 2008. 216 с.

29. Головкін С. В. Особливості тактики обшуку при розслідуванні шахрайств. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ*. 2008. Спеціальний випуск № 1. Частина 2. С. 157–166.

30. Головка Н. І. Соціальна профілактика правопорушень : навч. посіб. Київ : ДП «Видавничий дім «Персонал», 2017. 174 с.

31. Грибовський О. В. Взаємодія оперативних і слідчих підрозділів під час виявлення, припинення та розслідування неправомірної вигоди. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. № 1. 2015. С. 246–254.

32. Динту В. А. Обстановка злочину як елемент криміналістичної характеристики злочинів : автореф. дис... канд. юрид. наук : спец. 12.00.09. Одеса : Університет «Одеська юридична академія», 2014. 20 с.

33. Добрава О. В. Криміналістична характеристика та розслідування шахрайства з фінансовими ресурсами : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. ПрАТ «ВНЗ «Міжрегіон. акад. упр. Персоналом». Київ, 2020. 20 с.

34. Добрава О. В. Організація взаємодії слідчих зі співробітниками оперативних підрозділів та іншими суб'єктами при розслідуванні шахрайства з фінансовими ресурсами. *Актуальні питання правової теорії та юридичної практики* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Одеса, 10-11 серп. 2018 р.). Одеса : ГО «Причорноморська фундація права», 2018. С. 86–90.

35. Добрава О. В. Початковий етап розслідування кримінальних проваджень про шахрайства з фінансовими ресурсами. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія «Право». 2018. Вип. 50. Т. 4. С. 184–189.

36. Доказування у справах про злочини, вчинені шляхом незаконних операцій з використанням електронно-обчислювальної техніки : метод. рек. / Нац. акад. внутр. справ. Київ, 2020. 60 с.

37. Дрозд В. Г. Окремі питання регламентації строків досудового розслідування з моменту повідомлення особі про підозру в контексті законодавчих змін. *Актуальні проблеми сучасної науки в дослідженнях молодих учених*. Харків, 2018. С. 74–78.

38. Дрозд В. Г. Правове регулювання досудового розслідування: проблеми теорії та практики: монографія. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2018. 448 с.

39. Дрозд В. Г. Сутність досудового розслідування як стадії кримінального провадження. *Наука і правоохоронна діяльність*. 2017. № 3 (37). С. 185–190.

40. Дубинский А. Я., Шостак Ю. І. Організація і діяльність слідчо-оперативної групи. Київ, 1981. 49 с.

41. Душейко Г. О. Організаційно-тактичні основи реалізації оперативно-розшукової інформації в стадії порушення кримінальної справи: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук. Харків, 2001. 19 с.

42. Єфімов М. М. Криміналістичний аналіз окремих сучасних видів шахрайства: проблемні питання. *Збірник наукових праць «Науковий вісник публічного та приватного права»*. 2021. Випуск 5. С. 116–121.

43. Єфімов М. М. Методика розслідування кримінальних правопорушень проти моральності: наукові та праксеологічні основи: монографія. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2020. 392 с.

44. Єфімов М. М., Павлова Н. В., Чучко С. В. Методика розслідування шахрайств, пов'язаних із купівлею-продажем товарів через мережу Інтернет: теоретичні та праксеологічні засади: монографія. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2022. 200 с.

45. Жилін А. Е. Актуальні питання реалізації профілактичних заходів працівниками правоохоронних органів при розслідуванні шахрайства у сфері використання банківських електронних платежів. *Юридична наука*. 2020. № 2. Том 2. С. 209–215.

46. Жилін А. Е. Взаємодія різних підрозділів правоохоронних органів

при розслідуванні шахрайства у сфері використання банківських електронних платежів: актуальні питання. *KELM*. 2023. № 3. С. 119–123.

47. Жилін А. Е. Криміналістична характеристика шахрайства у сфері використання банківських електронних платежів: формулювання дефініції. *Актуальні проблеми взаємодії правової науки та практики її застосування* : матер. Міжнарод. наук.-практ. конф. (м. Київ, 16–17 берез. 2022 р.). Київ: Науково-дослідний інститут публічного права, 2022. С. 18–20.

48. Жилін А. Е. Наукові диспути стосовно визначення криміналістичної характеристики шахрайства у сфері використання банківських електронних платежів. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2022. Випуск 6. С. 122–127.

49. Жилін А. Е. Наукові диспути стосовно тактичних операцій щодо збирання початкових відомостей про обставини події та виявлення ознак шахрайства у сфері використання банківських електронних платежів. *Вісник Львівського торговельно-економічного університету. Юридичні науки*. 2023. № 13. С. 134–138.

50. Жилін А. Е. Наукова полеміка відносно опису ознак та властивостей окремих елементів криміналістичної характеристики шахрайства у сфері використання банківських електронних платежів. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2023. Випуск 1. С. 89–94.

51. Жилін А. Е. Особливості криміналістичного аналізу первісної інформації та визначення основних напрямів розслідування шахрайства у сфері використання банківських електронних платежів. *Перспективні напрямки розвитку юридичної науки у 21-му сторіччі* : матер. Міжнарод. наук.-практ. конф. (м. Київ, 14–15 черв. 2022 р.). Київ: Науково-дослідний інститут публічного права, 2022. С. 21–23.

52. Жилін А. Е. Особливості реалізації тактичної операції «електронно-обчислювальна техніка» під час розслідування шахрайства у сфері використання банківських електронних платежів. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2023. Випуск 2. С. 103–108.

53. Журавель В. А. Допит потерпілого при віктимній поведінці. *Криміналістика та судова експертиза*. Вип. 26. 1983. С. 46–51.

54. Журавель В. А. Початок досудового розслідування : деякі процесуальні та організаційно-тактичні проблеми. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка*. 2015. № 1. С. 251–258.

55. Зав'ялов С. М. Спосіб вчинення злочину: сучасні проблеми вивчення та використання у боротьбі зі злочинністю : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Національна академія внутрішніх справ України. Київ, 2005. 20 с.

56. Зарубей В. В., Александренко О. В. Особливості версійного процесу та планування розслідування квартирних крадіжок, вчинених іноземцями. *Юридична наука*. 2012. № 1. С. 143–149.

57. Заяць К. Д. Методика розслідування шахрайств : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Харківський нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2020. 196 с.

58. Заяць К. Особливості сучасних форм вчинення шахрайств та їх криміналістичне значення. *Підприємництво, господарство і право*. № 11. 2017. С. 207–210.

59. Звіт Національної поліції України про результати роботи у 2021 році URL : https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/17-civik-2018/zvit2021/Zvit_NPU_2021_.pdf (дата звернення –11.10.2022)

60. Здоровко С. Ф. Тактичні операції при розслідуванні вбивств, що вчиняються організованими групами і злочинними організаціями : дис... канд. юрид. наук. 12.00.09 / Національна юридична академія України ім. Ярослава Мудрого. Харків, 2002. 210 с.

61. Зелінський А. Ф. Кримінологія : навчальний посібник. Київ : Рубікон, 2000. 240 с.

62. Ильченко Ю. И. Тактические приемы исследования обстановки места происшествия : автореф. дис. канд. юрид. наук. Алма-Ата, 1966.

18 с. (Республіка Казахстан)

63. Карпов Н. С. Криміналістична характеристика торгівлі людьми. *Університетські наукові записки*. 2005. № 3 (15). С. 268–273.

64. Кіберполіція України : Вікіпедія. URL : https://uk.wikipedia.org/wiki/Кіберполіція_України (дата звернення – 18.07.2022)

65. Кіберполіція. Кібербезпека України. URL : https://wiki.legalaid.gov.ua/index.php/Кіберполіція._Кібербезпека_України (дата звернення – 18.07.2022)

66. Князев С. В. Виявлення та перевірка оперативної інформації при протидії злочинам, що вчиняються на ринку житла. *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)*. 2014. № 1 (32). С. 22–26.

67. Князев В. А. Проблеми тактичних операцій у методиці розслідування розкрадань державного чи громадського майна : автореф. дис... канд. юрид. наук. Харків, 1986. 16 с.

68. Коваленко І. О. Деякі аспекти проведення обшуку при розслідуванні шахрайства у сфері використання банківських електронних платежів. *Правове життя сучасної України : у 3 т. : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 15 трав. 2020 р.) / відп. ред. М. Р. Аракелян*. Одеса : Гельветика, 2020. Т. 3. С. 385–387

69. Коваленко І. О. Деякі аспекти проведення огляду місця події при розслідуванні шахрайства у сфері використання банківських електронних платежів. *Актуальні проблеми забезпечення публічного порядку та безпеки в сучасних умовах: вітчизняний та міжнародний досвід: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Дніпро, 25 жовт. 2019 р.)*. Дніпро : Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ, 2019. С. 123–125.

70. Коваленко І. О. До питання криміналістичної характеристики шахрайства в сфері банківських електронних платежів. *Актуальні проблеми експертного забезпечення досудового розслідування: матеріали наук.-практ.*

семінару (м. Дніпро, 29 трав. 2020 р.). Дніпро: ДДУВС, 2020. С. 77–79.

71. Коваленко І. О. Криміналістичний аналіз шахрайства у сфері банківських електронних платежів. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2020. № 5 (34). С. 137–140.

72. Коваленко І. О. Обставини, що підлягають встановленню під час розслідування шахрайства у сфері використання банківських електронних платежів. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2021. № 1 (36). С. 98–101.

73. Коваленко І. О. Окремі види експертиз як обов'язкові слідчі (розшукові) дії під час розслідування шахрайства у сфері банківських електронних платежів. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. № 12. С. 262–266.

74. Коваленко І. О. Окремі питання визначення обставин, що підлягають встановленню при розслідуванні шахрайства у сфері використання банківських електронних платежів. *Актуальні проблеми криміналістики та судової експертизи: матеріали наук.-практ. семінару* (м. Дніпро, 28 трав. 2021 р.). Дніпро: ДДУВС, 2021. С. 145–147.

75. Коваленко І. О. Організаційно-практичне забезпечення проведення обшуку при розслідуванні шахрайства у сфері використання банківських електронних платежів. *Науковий журнал «Visegrad Journal on Human Rights» («Пан'європейський університет» Словацької Республіки)*. 2019. № 6. С. 117–122.

76. Коваленко І. О. Розслідування шахрайства у сфері використання банківських електронних платежів : дис. ... докт. філософії за спеціальністю – 081 Право / Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ. Дніпро, 2022. 234 с.

77. Коваленко І. О. Сутність та система криміналістичної характеристики шахрайства у сфері використання банківських електронних платежів. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ: Науковий журнал*. 2022. № 3. С. 363–368.

78. Коваленко Л. П. Інформаційне право України: проблеми

становлення та розвитку : автореф. дис. ... докт. юр. наук. Харків, 2014. 32 с.

79. Коваленко Л. П. Щодо поняття та особливостей правових відносин в інформаційному праві. *Актуальні питання розвитку адміністративного права та правоохоронної діяльності* : зб. тез доп. наук.-практ. Інтернет-конференції (15-30 травня 2013 р.). Луганськ : Вид-во ЛДУВС , 2013. С. 76–83.

80. Колесніченко О. Н. Загальні положення методики розслідування окремих видів злочинів : лекція. Харків, 1976. 32 с.

81. Комарницька О. Б. Окремі питання обшуку житла стороною обвинувачення. *Часопис цивільного і кримінального судочинства*. 2016. № 4 (31). С. 118–129.

82. Комаров М. Ю. Метод та засоби захисту інформації від кібервпливів в комп'ютерних системах та мережах об'єктів критичної інфраструктури : дис. ... канд. техн. наук за спеціальністю 05.13.05 – «Комп'ютерні системи та компоненти» / Інститут проблем моделювання в енергетиці ім. Г. Є. Пухова НАН України. Київ, 2021. 171 с.

83. Комп'ютерно-технічна експертиза. *Центр експертиз. Офіційний вебсайт*. URL : <https://expertise.kiev.ua/uk/kompyuterno-technichna-ekspertiza/> (дата звернення – 22.10.2022)

84. Коновалова В. О. Правова психологія : навч. посібник. Харків : Консум, 1997. 160 с.

85. Коновалова В. О. Вбивство : мистецтво розслідування : монографія. Харків : Факт, 2001. 344 с.

86. Коршикова Т. В. Особливості підготовчого етапу проведення обшуку при розслідуванні шахрайств, що вчиняються з використанням електронно-обчислювальної техніки. *Актуальні проблеми кримінального права, процесу та криміналістики та оперативно-розшукової діяльності* : тези доп. IV Всеукр. наук.-практ. конф. (Хмельницький, 26 лют. 2021 р.). Нац. акад. Держ. прикордон. служби. Хмельницький : Вид-во НАДПСУ, 2021. С. 520–522.

87. Коршикова Т. В. Особливості слідової картини шахрайств, що вчиняються в мережі Інтернет. *Молодий вчений*. 2016. № 1 (28). Ч. 2. С. 51–54.

88. Коршикова Т. В. Розслідування шахрайств, учинених з використанням електронно-обчислювальної техніки: дис. ... доктора філософії: 081 – Право / Національна академія внутрішніх справ. Київ, 2021. 255 с.

89. Коршикова Т. В. Способи вчинення шахрайств із використанням електронно-обчислювальної техніки як елемент їх криміналістичної характеристики. *Visegrad journal on human rights*. 2020. № 4. С. 129–135.

90. Котляревський О. І., Киценко Д. М. Комп'ютерна інформація як речовий доказ у кримінальній справі. *Інформаційні технології та захист інформації*: зб. наук. праць. Запоріжжя, 1998. Вип. 2. 128 с.

91. Кравченко О. В. Психологічні особливості шахрайства: автореф. дис. ... канд. психол. наук: спец. 19.00.06. Нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2005. 21 с.

92. Криміналістика: підручник: у 2 т. Т. 2 / А. Ф. Волобуєв та ін.; за заг. ред. А. Ф. Волобуєва, Р. Л. Степанюка, В. О. Малярової; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2018. 312 с.

93. Криміналістика: підручник. 2-ге вид., перероб. і допов. / В. В. Пясковський та ін. Харків: Право, 2020. 752 с.

94. Криміналістика: підручник для студ. вищих навч. закладів / К. О. Чаплинський та ін. Дніпропетровськ: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ; Ліра ЛТД, 2016. 380 с.

95. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 р. № 4651-VIII URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення – 29.08.2022)

96. Кримінологія і профілактика злочинів: курс лекцій у 2-х кн. Особлива частина / Александров Ю. В та ін. Київ: Національна академія внутрішніх справ України, 2000. 201 с.

97. Кримінологія : підручник для студентів вищих навч. закладів. О. М. Джужа та ін.; За заг. ред. О. М. Джужи. Київ : Юрінком Інтер, 2002. 352 с.

98. Кримінологія : Загальна та Особлива частини : підручник. 2-ге вид. перероб. і доп. / І. М. Даньшин та ін.; за заг. ред. В. В. Голіни. Харків : Право, 2009. 288 с.

99. Кришевич О. В. Кримінально-правова характеристика предмета шахрайства. *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)*. 2011. № 24. С. 183–191.

100. Кришевич О. В. Шахрайство у сфері обігу банківських платіжних карток: кримінально-правовий аспект. *Актуальні проблеми кримінального права: матеріали X Всеукр. наук.-теоретичної конф.* (Київ, 22 листоп. 2019 р.). Присвячено пам'яті професора П. П. Михайленка. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2021. С. 81–84.

101. Кубарев І. В. Поняття взаємодії слідчого та оперативних підрозділів при розслідуванні злочинів. *Наук. вісн. Дніпропетров. держ. ун-ту внутр. справ*. 2010. № 2. С. 181–185.

102. Кузьменко О. П. Початковий етап розслідування масових заворушень : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Київ, 2017. 225 с.

103. Кузьменко С. С. К вопросу тактических операций в процессе расследования мошенничества, связанного с вложением инвестиций в строительство объектов недвижимости. *Право и политика*. 2017. № 3. С. 53–58. (Киргизька Республіка)

104. Кузьменко С. С. Розслідування шахрайства, пов'язаного з інвестуванням коштів у будівництво об'єктів нерухомості : дисер. на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук (доктора філософії) за спеціальністю 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність (081 – Право). Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна». Дніпропетровський

державний університет внутрішніх справ, Київ, 2019. 249 с.

105. Кулик М. Й. Особливості проведення обшуку (при розслідуванні привласнення, розтрати майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем). *Митна справа*. 2015. № 2 (98). С. 183–188.

106. Куратченко М. В. Особливості взаємодії слідчих та оперативних підрозділів при розслідуванні сутенерства та втягнення особи в заняття проституцією. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2017. № 2. С. 234–241.

107. Курман О. В. Методика розслідування шахрайства з фінансовими ресурсами : автореф. дис. ... к-та юр. наук : 12.00.09. Національна юридична академія України імені Ярослава Мудрого. Харків, 2002. 16 с.

108. Курман О. В. Методика розслідування шахрайства з фінансовими ресурсами : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Національна юридична академія України ім. Ярослава Мудрого. Харків, 2002. 227 с.

109. Курман О. В. Особливості криміналістичної характеристики шахрайства з фінансовими ресурсами. *Вісник Запорізького юридичного інституту*. 2002. № 1. С. 195–201.

110. Курман О. В. Способи вчинення шахрайства з фінансовими ресурсами. *Проблеми законності* : Респ. міжвідом. наук. зб. / Відп. ред. В. Я. Тацій. Харків : Нац. юрид. акад. України, 2001. Вип. 47. С. 181–186.

111. Курс кримінології : Загальна частина : підручник. У 2 кн. / За заг. ред. О. М. Джужи. Кн. 1. Київ : Юрінком Інтер, 2001. 352 с.

112. Курс сучасної української кримінології : теорія і практика : у 3 кн. Київ : Видавничий Дім «Ін Юре», 2007. Кн. 1 : Теоретичні засади та історія української кримінологічної науки. 2007. 424 с.

113. Куц В. Механізм запобігання злочинності: теоретичний аспект. *Науковий часопис Національної академії прокуратури України*. 2018. № 4. С. 20–27.

114. Лагутін А. В. Тактичні операції під час розслідування злочинів. *Криміналістика та судова експертиза*. Вип. 20. 1980. С. 14–21.

115. Лугіна Н. А., Кибиш І. В. Запобігання кримінальним правопорушенням, пов'язаним із використанням криптовалюти. *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство»*. 2022. № 4. С. 287–292.

116. Лужецька О. Р. Особа злочинця як елемент криміналістичної характеристики вимагання, пов'язаного із застосуванням насильства над потерпілим. *Науковий вісник Національного університету Державної податкової служби України (економіка, право)*. 2013. № 4. С. 196–201.

117. Лук'янчиков Б. Є., Лук'янчиков Є. Д., Петряєв С. Ю. Криміналістика : Навчальний посібник для студ. юрид. спец. вищ. навч. закл. в двох частинах. Частина II : Криміналістична тактика. Методика розслідування. Київ : Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського. 2017. 474 с.

118. Ляш А. О. Проблеми взаємодії слідчого з оперативними підрозділами органів внутрішніх справ у сучасних умовах. *Використання сучасних досягнень науки і практики у підвищенні ефективності боротьби зі злочинністю* : матеріали наук.-практ. конф.. Київ: Національна академія внутрішніх справ України, 2000. С. 123–127.

119. Макаренко О. М. Щодо з'ясування терміну «профілактика правопорушень» та суміжних з ним понять. *Право і безпека*. 2004. № 3. Ч. 1. С. 118–120.

120. Малярова В. О. Криміналістична методика : питання співвідношення криміналістичної характеристики з іншими. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2015. Серія Право. Випуск 35. Частина I. Том 3. С. 111–113.

121. Матусовський Г. А. Економічні злочини : криміналістичний аналіз. Харків : Консум, 1999. 358 с.

122. Махова Л. О., Виприцький А. О. Профілактика адміністративних правопорушень у громадських місцях: поняття та види. *Право і суспільство*. 2019. № 2. С. 142–147.

123. Методика розслідування окремих видів злочинів, підслідних органам внутрішніх справ : навч. посіб. / Батюк О. В. та ін. ; за заг. ред. Є. В. Пряхіна. Львів : ЛьвДУВС, 2011. 324 с.

124. Міжнародна поліцейська енциклопедія : у 8 т. / [Відп. ред. : В. В. Черней, В. Я. Тацій, Ю. С. Шемшученко, Ю. І. Римарпенко]. Київ : Атіка, 2003. Т. 8 : Інформаційно-аналітична, освітня та наукова діяльність, психологічні засади поліцейської служби, міжнародне співробітництво. 2010. 1132 с.

125. Мойсик В. Р. Проблеми кримінальної відповідальності за шахрайство з фінансовими ресурсами : автореф. дис. ... к-та юр. наук : 12.00.09. Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Київ, 2002. 17 с.

126. Мусієнко О. Л. Допит свідків при розслідуванні шахрайства. *Проблеми законності* : Респ. міжвідом. наук. зб. / Відп. ред. В. Я. Тацій. Харків : НЮАУ, 2007. Вип. 91. С. 156–161.

127. Мусієнко О. Л. Особливості допиту обвинувачених під час розслідування шахрайства. *Право обвинуваченого на кваліфікований захист та його забезпечення* : Матеріали міжнар. наук.-практ. семінару, 1–2 груд. 2005 р.; Харків. / Редкол.: В. В. Сташис та ін. Харків; Київ : ЦНТ Гопак, 2006. С. 214–216.

128. Мусієнко О. Л. Сутність шахрайства, його види та форми. *Актуальні проблеми держави та права* : Зб. наук. праць. Одеса : Астропрінт, 1998. Вип. 5. С. 90–96.

129. Мусієнко О. Л. Теоретичні засади розслідування шахрайства в сучасних умовах : монографія / за ред. проф. В. Ю. Шепітька. Харків : Право, 2009. 168 с.

130. Никифорчук Д. Й. Проблемні питання взаємодії в розкритті злочинів. *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)*: Науково-практичний журнал. № 5. 2002. С. 151–154.

131. Овечкін В. О. Розслідування злочинів, прихованих

інсценуванням : навч. посібник. Харків : Юрид. ін-т, 1979. 86 с.

132. Організаційно-правові та тактичні основи протидії злочинності у сфері високих інформаційних технологій : навч. посіб. В. М. Бутузов та ін. Київ : Нац. акад. СБУ України, 2011. 404 с.

133. Охрімчук Т. В. Криміналістична характеристика шахрайства з фінансовими ресурсами та основні напрями розслідування : автореф. дис. ... к-та юр. наук : 12.00.09. Національна академія внутрішніх справ. Київ, 2011. 16 с.

134. Охрімчук Т. В. Криміналістична характеристика шахрайства з фінансовими ресурсами. *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)* : Науково-практичний журнал. 2010. № 23. С. 369–374.

135. Охрімчук Т. В. Способи вчинення шахрайства з фінансовими ресурсами. *Правова держава : історія, сучасність та перспективи формування в Україні* : III Всеукраїнська наук.-практ. конф., 23 квітня 2010 року : матеріали. Запоріжжя : Юридичний ін-т ДДУВС, 2010. Ч. II. С. 94–96.

136. Павлова Н. В. Особливості розслідування шахрайства, пов'язаного з відчуженням приватного житла: дис... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Дніпропетровський держ. ун-т внутрішніх справ. Дніпропетровськ, 2007. 223 с.

137. Павлова Н. В. Розслідування шахрайства при укладанні цивільно-правових угод щодо відчуження житла : монографія. Дніпропетровськ: Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ, 2008. 176 с.

138. Павлова Н. В., Птушкін Д. А., Чаплинський К. О. Теоретичні засади методики розслідування шахрайства, пов'язаного з відчуженням об'єктів нерухомого майна громадян : монографія. Херсон : Видавничий дім «Гельветика», 2019. 196 с.

139. Пазиніч В. І. Особливості порушення кримінальної справи і початкового етапу розслідування злочинів, які пов'язані з втручанням в роботу мереж мобільного зв'язку. *Науковий вісник Іменем закону*. 2007. № 2. С. 27–29.

140. Пазиніч В. І. Правові та організаційні засади розслідування злочинів у сфері мобільних телекомунікацій України : автореф. дис... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київський нац. ун-т внутр. справ. Київ, 2009. 20 с.

141. Піцик Ю. М. Аналіз особистості кіберзлочинця, який вчиняє злочини проти власності у кіберпросторі. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. 2017. № 26. С. 105–107.

142. Погорецький М. А., Хотенець В. М. Процесуальні і організаційно-тактичні форми взаємодії органів дізнання і досудового слідства. *Право і безпека*. 2002. № 1. С. 178–183.

143. Попов К. Л. Соціально-психологічні орієнтири у віктимологічному дослідженні жертви шахрайства. *Наукові праці Національного авіаційного університету*. Серія: Юрид. вісник «Повітряне і космічне право»: зб. наук. пр. Київ : НАУ, 2015. № 1 (34). С. 164–169.

144. Попова І. М. Розслідування шахрайств, пов'язаних із залученням коштів громадян на будівництво житла : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Нац. акад. внутр. справ: Київ, 2011. 250 с.

145. Про Державне бюро розслідувань : Закон України від 2016 р № 6. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/794-19#Text> (дата звернення – 12.09.2022)

146. Про затвердження Порядку ведення єдиного обліку в органах (підрозділах) поліції заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення та інші події : наказ МВС України від 08.02.2019 р. № 100 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0223-19#Text> (дата звернення – 29.08.2022)

147. Про Національну поліцію : Закон України від 02 липня 2015 р. № 580-VIII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text> (дата звернення – 12.09.2022)

148. Про Службу безпеки України : Закон України від 25 березня 1992 р. № 2229-XII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-12#Text> (дата звернення – 12.09.2022)

149. Прокооров І. І. Загальний стан трасології. *Криміналістична експертиза*. 1968. Вип. 6. С. 5–12.

150. Профілактика злочинів : підручник. Київ : Атіка, 2010. 967 с.

151. Профілактика правопорушень (кримінологічні та експертно-криміналістичні аспекти) : монографія / П. В. Мельник та ін. Ірпінь : Національний університет ДПС України, 2011. 170 с.

152. Профілактична діяльність слідчого при розслідуванні злочинів : Лекція для всіх форм навчання / Укл. А. Ф. Волобуєв. Харків : Національний університет внутрішніх справ, 2003. 23 с.

153. Птушкін Д. А. Організаційні заходи та визначення напрямів розслідування шахрайств, учинених щодо об'єктів нерухомого майна громадян, відповідно до типових слідчих ситуацій. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2015. № 3 (9). С. 151–154.

154. Птушкін Д. А. Розслідування шахрайства, вчиненого щодо об'єктів нерухомого майна громадян : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Дніпр. держ. ун-т. внутр. справ. Дніпро, 2018. 240 с.

155. Пчолкін В. Д., Ечкенко В. М. Поняття, сутність та завдання взаємодії оперативних підрозділів ОВС. *Вісник Луганськ. акад. внутр. справ ім. 10-річчя незалежності України* : спецвипуск. 2004. Вип. 3, ч. I. С. 109–121.

156. Резнікова О. І. Проблеми використання віктимологічних даних у криміналістичній характеристиці злочинів. *Питання боротьби зі злочинністю*. 2014. Вип. 27. С. 288–294.

157. Реуцький А. В. Методика розслідування злочинів у сфері виготовлення та обігу платіжних карток : автореф. дис. ... к-та юр. наук : 12.00.09 / Національна юридична академія України імені Ярослава Мудрого. Харків, 2009. 19 с.

158. Реуцький А. В. Особливості призначення та проведення судових експертиз при розслідуванні злочинів у сфері виготовлення й обігу платіжних карток. *Теорія і практика судової експертизи і криміналістики* :

Зб. наук.-практ. матеріалів / Ред. кол. : М. Л. Цимбал, В. Ю. Шепітько, Л. М. Головченко та ін. ; М-во юстиції України; Харк. НДІСЕ ім. засл. проф. М. С. Бокаріуса; Акад. прав. наук України; Нац. юрид. акад. України імені Ярослава Мудрого. Харків : Право, 2007. Вип. 7. С. 234–239.

159. Саїнчин О. С. Криміналістичні умови розкриття умисних вбивств. *Правова держава*. Одеса : ОНУ. 2008. № 10. С. 267–273.

160. Салтевський М. В. Криміналістика : підручник : У 2 ч. Харків : Консум, 2001. Ч. 2. 248 с.

161. Салтевський М. В., Лукашевич В. Г., Глібко В. М. Навчально-довідковий посібник з криміналістики. Київ : ВІПОЛ, 1994. 180 с.

162. Самойленко О. А. Інформаційний продукт як предмет посягання при вчиненні злочинів із використанням обстановки кіберпростору. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського*. 2018. Т. 29 (68). № 4. С. 165–169.

163. Самойленко О. А. Основи методики розслідування злочинів, вчинених у кіберпросторі : монографія / за заг. ред. А. Ф. Волобуєва. Одеса : ТЕС, 2020. 372 с.

164. Самойленко О. А. Протидія кіберзлочинам : криміналістичний аспект : навч.-метод. посіб. Одеса, 2020. 133 с.

165. Самойлов С. В. Розслідування шахрайств, учинених із використанням мережі «Інтернет» : автореф. дис. ... к-та юр. наук : 12.00.09. Донецький юридичний інститут. Донецьк, 2014. 18 с.

166. Севідов О. А. Криміналістична класифікація суб'єктів кіберзлочинів та їх особливості. *Актуальні питання розслідування кіберзлочинів* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Харків, 10 груд. 2013 р.) / МВС України, Харк. нац. ун-т внутр. справ. Харків : ХНУВС, 2013. С. 164–169.

167. Сенаторов М. В. Потерпілий від злочину в кримінальному праві : монографія / За науковою редакцією доктора юридичних наук, професора, академіка Академії правових наук України В. І. Борисова. Харків : Право,

2006. 208 с.

168. Сенаторов М. В. Потерпілий від злочину в кримінальному праві : автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.08. Нац. юрид. акад. України. Харків, 2005. 20 с.

169. Сіренко О. В. Визначення обстановки вчинення злочинів в криміналістиці. URL : http://www.rusnauka.com/28_NII_2012/Pravo/11_118104.doc.htm (дата звернення – 12.10.2022)

170. Справа № 337/4176/20. Архів Хортицького районного суду м. Запоріжжя, 2021 р.

171. Справа № 674/1782/19. Архів Дунаєвецького районного суду Хмельницької обл., 2019 р.

172. Степанюк Р. Л. Теоретичні засади методики розслідування злочинів, вчинених у бюджетній сфері України : автореф. дис. на здоб. наук. ст. доктор юрид. наук зі спец. 12.00.09. Харківський національний університет внутрішніх справ: Харків, 2012. 40 с.

173. Степанюк Р. Л. Типові тактичні операції в методиці розслідування злочинів, вчинених у бюджетній сфері. *Право і безпека*. 2012. № 1. С. 204–208.

174. Радянська криміналістика. Методика розслідування окремих видів злочинів / В. К. Лисиченко та інші; під ред. В. К. Лисиченко. Київ, 1988. 405 с.

175. Тарасова О. В. Об'єкт шахрайства, вчиненого шляхом незаконних операцій з використанням електронно-обчислювальної техніки. *Право і суспільство*. 2013. № 1. С. 106–111.

176. Тіщенко В. В. Концептуальні основи розслідування корисливо-насильницьких злочинів : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.09. Національна юридична академія України імені Ярослава Мудрого. Харків, 2003. 34 с.

177. Тіщенко В. В. Корисливо-насильницькі злочини :

криміналістичний аналіз : монографія. Одеса : «Юридична література», 2002. 186 с.

178. Тюття Л. Т., Іванова І. Б. Соціальна робота (теорія і практика). Київ : Університет «Україна», 2004. 407 с.

179. Фішинг під час війни – як розпізнати та що робити. URL : [https://kunsht.com.ua/fishing-pid-chas-vijni-yak-rozpiznati-ta-shho-robiti/#:~:text](https://kunsht.com.ua/fishing-pid-chas-vijni-yak-rozpiznati-ta-shho-robiti/#:~:text=(дата звернення – 22.09.2022)) (дата звернення – 22.09.2022)

180. Хамига Ю. Я. Фінансове шахрайство: критерії ідентифікації та напрями мінімізації : дис. ... доктора філософії: Спеціальність 072 – Фінанси, банківська справа та страхування; Галузь знань 07 – Управління та адміністрування / Західноукраїнський національний університет. Тернопіль, 2020. 308 с.

181. Чаплинський К. О. Організація і тактика слідчих дій при розслідуванні злочинів, учинених організованими злочинними угрупованнями : монограф. Дніпропетровськ : Юрид. акад. Мін-ва внутр. справ, 2004. 192 с.

182. Чередник К. О. Розслідування шахрайства на ринку нерухомості, вчиненого злочинними угрупованнями : автореф. дисер. на здоб. наук. ст. канд. юр. наук за спец. 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність. Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна» : Київ, 2019. 23 с.

183. Чередник К. О. Розслідування шахрайства на ринку нерухомості, вчиненого злочинними угрупованнями : дис. на здобуття наук. ступеня к-та юр. наук : 12.00.09 / Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна». Київ, 2019. 268 с.

184. Чередник К. О. Тактичні операції, спрямовані на вилучення та дослідження документальних джерел інформації про ознаки шахрайства на ринку нерухомості, вчиненого злочинними угрупованнями. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2018. № 1. Том 2. С. 327–330.

185. Чередник К. О. Щодо моделі побудови комплексів тактичних

операцій при розслідуванні шахрайства на ринку нерухомості. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ* : Науковий журнал. 2018. № 3. С. 155–159.

186. Чернявський С. С. Теоретичні та практичні основи методики розслідування фінансового шахрайства : автореф. дис. ... доктора юр. наук : 12.00.09. Національна академія внутрішніх справ. Київ, 2010. 36 с.

187. Чернявський С. С., Запотоцький А. П. Методика розслідування злочинів у сфері будівництва: досвід інших країн. *Сучасні тенденції розвитку криміналістики та кримінального процесу*. Харків, 2017. С. 218–220.

188. Черняхівський Б. В. Особливості проведення слідчого огляду під час розслідування несанкціонованого втручання в роботу комп'ютерів, автоматизованих систем, комп'ютерних мереж чи мереж електрозв'язку. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2020. № 2. С. 58–68.

189. Чучко С. В. Використання спеціальних знань при розслідуванні шахрайств при купівлі-продажу товарів через мережу Інтернет. *Право і суспільство*. 2021. № 2. С. 234–240.

190. Чучко С. В. До питання взаємодії слідчих та оперативних підрозділів при розслідуванні шахрайства за фактом купівлі-продажу товарів через мережу Інтернет. *Актуальні проблеми кримінально-правового, кримінально-процесуального та криміналістичного забезпечення безпеки України та світу* : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (27 лист. 2020 р., м. Дніпро). Дніпро : Дніпр. держ. ун-т внутр. справ, 2020. С. 202–205.

191. Чучко С. В. Обставини, що підлягають встановленню при розслідуванні шахрайства, пов'язаного із торгівлею через мережу Інтернет. *Кібербезпека в Україні: правові та організаційні питання* : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (26 лист. 2020 р., м. Одеса). Одеса : Одеський державний університет внутрішніх справ, 2020. С. 95–96.

192. Чучко С. В. Особливості взаємодії правоохоронних органів у розслідуванні шахрайства в купівлі-продажу товарів через мережу Інтернет. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. № 12. С. 267–272.

193. Чучко С. В. Розслідування шахрайства при купівлі-продажу товарів через мережу Інтернет : дис. ... доктора філософії за спеціальністю – 081 Право / Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ. Дніпро, 2021. 276 с.

194. Шевчук В. М. Можливості застосування типових тактичних операцій у кримінальному провадженні. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2014. С. 135–139.

195. Шевчук В. М. Структура тактичних операцій : проблеми та пропозиції. *Вісник Академії правових наук України*. 2012. № 4. С. 318–328.

196. Шевчук В. М. Технологія тактичної операції як різновид криміналістичних технологій. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2013. № 4 (75). С. 235–242.

197. Шепітько В. Ю. Криміналістика : курс лекцій. Харків : «Одисей», 2005. 368 с.

198. Шепітько В. Ю. Роль типових тактичних операцій в системі забезпечення ефективності досудового слідства. *Питання боротьби зі злочинністю* : зб. наук. пр. Харків : Кроссрууд, 2007. Вип. 14. С. 194–199.

199. Школа С. М. Правові засади профілактичної роботи національної поліції України. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2016. № 3. С. 129–132.

200. Шумило М. Є. Основні напрями реформування досудового провадження в новому КПК України. *Досудове розслідування: актуальні проблеми та шляхи їх вирішення* : матеріали постійно діючого наук.-практ. семінару. Вип. 2. Харків : Оберіг, 2010. С. 269–276.

201. Екологічні злочини : кваліфікація та методика розслідування / Гавриш С. В. та інші; під ред. В. О. Коновалової, Г. А. Матусовського. Харків : Глобус, 1994. 226 с.

202. Як вберегти техніку від шкідливого програмного забезпечення – поради кіберполіції. URL : <https://cyberpolice.gov.ua/article/yak-vberegty-tekniku-vid-shkidlyvogo-programnogo-zabezpechennya--porady-kiberpolicziyi-4344/> (дата звернення – 22.09.2022)

203. Tryasun P. R. Ways of committing hooliganism in public places. *European Reforms Bulletin scientific peer-reviewed journal*. 2017. No. 3. pp. 69–73.

204. Yefimov M., Pavlova N., Fedchenko V., Pletenets V., Kryvopusk O. Foreign experience in legal regulation of fraud investigation. *Revista De La Universidad Del Zulia*. 13 (38). 2022. pp. 159–168.

205. Zarubei V., Humin O., Rymarchuk O. Concerning the need for improvement of the methodology of investigating frauds and development of methods of investigation of this individual types. *Baltic Journal of Economic Studies*, 2018. Volume 4. Number 5. pp. 63–66.

ДОДАТКИ

Додаток А

Зведені результати опитувань

356 працівників оперативних підрозділів, 327 слідчих, 71 працівника експертних установ МВС України, 115 працівників органів прокуратури України та 96 обізнаних осіб

	З а п и т а н н я	%
1.	Вкажіть Ваш вік:	
	До 25 років	25
	25-30 років	30
	31-40 років	41
	41 рік і старше	4
2.	Вкажіть стаж практичної роботи:	
	до 1 року	5
	від 1 до 3 років	11
	від 3 до 5 років	37
	від 5 до 10 років	35
	більше 10 років	12
3.	Чи розслідували Ви або брали участь у розслідуванні шахрайств:	
	так	100
	ні	0
4.	Чи мали місце у Вашому підрозділі випадки розслідування шахрайства у сфері використання банківських електронних платежів і чи можете Ви надати інформацію з цього приводу:	
	так	100

	ні	0
5.	Чи розслідували Ви особисто або брали участь у розслідуванні шахрайства у сфері використання банківських електронних платежів:	
	так	52
	ні	48
6.	Чи вважаєте Ви, що розслідування кримінальних правопорушень даної категорії потребує відповідної кваліфікації уповноваженої особи у цьому напрямку:	
	так	97
	ні	3
7.	Чи згодні Ви з твердженням, про необхідність розроблення криміналістичної характеристики шахрайства у сфері використання банківських електронних платежів в розрізі докладної побуди кореляційних зв'язків між окремими її елементами:	
	так	96
	ні	4
8.	Як Ви вважаєте, які підготовчі дії до вчинення шахрайства досліджуваного виду можуть мати місце?	
	підбір та підготовка певної електронно-обчислювальної техніки (ноутбук, комп'ютер, планшет тощо)	88
	розробка програмного забезпечення, необхідного для вчинення окремих видів шахрайства (фішинг, кардінг)	81
	вибір об'єкта шахрайських дій	100
	вибір кола осіб, стосовно яких будуть вчинені шахрайські дії	92
9.	Чи вважаєте Ви складання плану розслідування обов'язковим:	
	так	91

	тільки у багатоепізодних справах із великою кількістю підозрюваних	7
	ні	2
10.	Які заходи приховування шахрайських дій визначеного виду Ви можете визначити?	
	застосування трансформації ідентифікатора місця знаходження устаткування, за допомогою якого вчинюються шахрайські дії	89
	надання неправдивих показань при проведенні окремих слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій та інших процесуальних заходів	61
	ліквідація устаткування, що засовувалось для вчинення шахрайських дій	85
	відмова від дачі показань	35
11.	Як Ви вважаєте, які процесуальні форми взаємодії при розслідуванні шахрайства у сфері використання банківських електронних платежів:	
	реалізацію доручень уповноваженої особи про проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій	88
	надання уповноваженій особі інформації, що зібрана у ході оперативно-розшукової діяльності, для вирішення питання щодо внесення даних до ЄРДР	81
	виконання оперативним підрозділом доручень слідчого щодо перевірки оперативно-розшуковим шляхом відомостей, що мають значення для встановлення наявності чи відсутності підстав для внесення відомостей до ЄРДР за оперативними матеріалами	32
12.	Які Ви вважаєте найбільш ефективними серед організаційних форм при розслідуванні шахрайства у сфері використання банківських електронних платежів:	

	спільне чергування у складі слідчо-оперативної групи	72
	об'єднане проведення складних процесуальних дій (обшук, слідчий експеримент) чи деяких тактичних операцій	65
	колегіальне планування початкового етапу розслідування протиправного діяння	77
	взаємний обмін інформацією між підрозділами Національної поліції, іншими органами влади та громадськістю в кримінальних провадженнях досліджуваної категорії	94
	колективні виїзди уповноважених осіб (слідчого, дізнавача, детектива, прокурора) та оперативних працівників для проведення СРД, НСРД	51
	консультування	58
13.	На Вашу думку, при розслідуванні досліджуваного виду шахрайства є потреба у комплексному проведенні СРД, НСРД, процесуальних дій та оперативно-розшукових заходів:	
	так	89
	тільки на початковому етапі	4
	зазначені дії можна проводити розрізнено	7
14.	Як Ви вважаєте, чи доцільна чітка послідовність у проведенні СРД, НСРД, процесуальних дій та оперативно-розшукових заходів:	
	так	91
	ні	8
	не можу відповісти	1
15.	Чи вважаєте Ви, що питання, які стосуються шахрайства у сфері використання банківських електронних платежів, є достатньо складними для сприйняття уповноваженими особами без належної підготовки:	
	так	93

	ні	7
16.	Вкажіть, які СРД та процесуальні дії проводяться в більшості кримінальних проваджень досліджуваної категорії:	
	огляд місця події	32
	огляд ЕОТ, предметів та документів	89
	допит потерпілого	100
	допит підозрюваного	94
	допит свідків	32
	обшук	61
	пред'явлення для впізнання	3
	слідчий експеримент	6
	призначення експертиз	100
	тимчасовий доступ до речей та документів	100
	інші	51
17.	Основні форми використання спеціальних знань при розслідуванні досліджуваних шахрайств:	
	консультативно-довідкова допомога	23
	участь спеціаліста у проведенні СРД, НСРД	49
	призначення експертиз	100
	інше	22
18.	На Вашу думку, які фактори позначаються на поширенні шахрайства у сфері використання банківських електронних платежів?	
	недосконалість законодавства у сфері інформаційних відносин	61
	недосконалість державного контролю за сферою використання банківських електронних платежів	59
	відсутність ефективної взаємодії державних органів між собою	37
	віктимна поведінка (недбалість, необізнаність, зайва довірливість тощо) потерпілих	93

	високий рівень корумпованості органів державної влади та місцевого самоврядування	27
	інше	31

Результати вивчення

125 кримінальних справ та 137 кримінальних проваджень за темою дисертації (Вінницька, Волинська, Дніпропетровська, Донецька, Закарпатська, Запорізька, Кіровоградська, Київська, Львівська, Луцька, Миколаївська, Одеська, Сумська, Ужгородська, Харківська, Черкаська та Чернівецька області, м. Київ)

№	Досліджувані питання	%
	КРИМІНАЛІСТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА	
1	Обстановка вчинення кримінального правопорушення	
	<i>1.1. Місце вчинення протиправних дій</i>	
	1) місця розташування електронно-обчислювальної техніки, з якої здійснюються шахрайські дії (ноутбук, постійне комп'ютерне обладнання, телефон, планшет)	53
	2) місця розташування банкоматів, банків, де проводилися банківські електронні платежі	15
	3) місце розташування жертви, яка виявила факт вчинення шахрайських дій при проведенні банківських електронних платежів	24
	4) інші	8
2	Способи вчинення шахрайства	
	<i>2.1. Повноструктурний</i>	100
	<i>2.2. Підготовка до вчинення</i>	100
	1) підбір та підготовка певної електронно-обчислювальної техніки (ноутбук, комп'ютер, планшет тощо)	
	2) розробка програмного забезпечення, необхідного для вчинення окремих видів шахрайства (фішинг, кардінг)	
	3) вибір об'єкта шахрайських дій	

	4) вибір кола осіб, стосовно яких будуть вчинені шахрайські дії	
	<i>2.3. Способи безпосереднього вчинення шахрайства у сфері використання банківських електронних платежів</i>	100
	1) фішинг	
	2) кардінг	
	<i>2.4. Способи приховування</i>	100
	1) застосування трансформації ідентифікатора місця знаходження устаткування, за допомогою якого вчинюються шахрайські дії	
	2) надання неправдивих показань при проведенні окремих слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій та інших процесуальних заходів	
	3) ліквідація устаткування, що засовувалось для вчинення шахрайських дій	
	4) відмова від дачі показань	
3	Відомості про слідову картину протиправного діяння	
	<i>3.1 Матеріальні сліди:</i>	41
	<i>3.2. Віртуальні сліди:</i>	100
	<i>3.3. Ідеальні сліди:</i>	34
5	Особа потерпілого	
	<i>5.1. Віктимогенні групи жертв:</i>	
	1) працівники банківських установ, які піддалися впливу шахраїв	
	2) клієнти банківських установ, які піддалися впливу шахраїв	
	3) родичі та знайомі клієнтів банківських установ, які піддалися впливу шахраїв	
6	Дані про особу шахрая	
	<i>6.1. Стать:</i>	
	1) чоловіча	86

2) жіноча	24
<i>6.2. Вік:</i>	
1) від 16 до 20 років	9
2) від 20 до 30 років	39
3) від 30 до 40	34
4) від 40 до 50	14
5) особи віком 45 років і старші	4
<i>6.3. Освіта:</i>	
1) базова середня	1
2) середня	1
3) середня спеціальна	5
4) базова вища	17
5) вища	76
<i>6.4. Сімейний стан:</i>	
1) у шлюбі	29
2) ні	71
<i>6.5. Рід занять:</i>	
1) учень (студент)	10
2) працюючий	86
3) у сфері підприємницької діяльності та сфері комп'ютерних технологій	78
<i>6.6. Наявність судимості:</i>	
3	
<i>6.7. Протиправні діяння вчинено у стані сп'яніння:</i>	
1) алкогольного	1
2) наркотичного	1
<i>6.8. Вчинено ОГ та ЗО:</i>	
1) так	28
2) ні	72
<i>6.9. Особи, які вчиняють шахрайства в сфері банківських</i>	

	<i>електронних платежів, відрізняються досить високим рівнем інтелекту:</i>	
	1) так	78
	2) ні	22
	ОСОБЛИВОСТІ РОЗСЛІДУВАННЯ	
7	Початкові відомості, які були приводом для внесення даних в ЄРДР за фактом учинення шахрайства у сфері банківських електронних платежів, отриманні уповноваженими особами з наступних джерел:	
	1) заяви, листи та повідомлення, що надійшли від громадян, які є потерпілими від шахрайських дій	66
	2) звернення працівників установ, підприємств та організацій	21
	3) матеріали, отримані під час проведення НСРД та розшукових заходів	9
	4) заяви, листи та повідомлення від громадян, які отримали інформацію про вчинене правопорушення або стали його свідками	2
	5) матеріали проваджень, виділені з інших кримінальних справ	2
	СЛІДЧІ (РОЗШУКОВІ) ДІЇ, НЕГЛАСНІ СЛІДЧІ (РОЗШУКОВІ) ДІЇ:	
8	Які СРД проводились:	
	1) огляд місця події	47
	2) допит потерпілого або представника потерпілої сторони	100
	3) огляд ЕОТ, документів	89
	4) освідування	2
	5) допит свідка	17
	6) допит підозрюваного	88
	7) обшук	65
	8) призначення судових експертиз	100

	9) слідчий експеримент	4
	10) пред'явлення особи для впізнання	3
	11) одночасний допит раніше допитаних осіб	27
9	Огляд	
	<i>9.1. Проводився:</i>	100
	1) огляд місця події	47
	2) огляд місцевості або приміщення, що не є місцем події	1
	3) огляд житла чи іншого володіння особи	4
	4) огляд предметів	19
	5) огляд ЕОТ, документів	89
	6) огляд живих осіб (освідування)	2
	<i>9.2. Оформлювались додатки до протоколу огляду:</i>	
	1) фототаблиці	63
	2) плани и схеми	29
10	Обшук	
	<i>10.1. Місця проведення:</i>	
	1) зберігання і обробки інформації про банківські електронні платежі, що зазнала злочинного впливу	71
	2) знаходження комп'ютерного обладнання, що використовувалося при здійсненні протиправного діяння	56
	3) збереження інформації, отриманої злочинним шляхом	52
	4) настання шкідливих наслідків	4
11	Які труднощі виходять з реалізації відомостей НСРД при розслідуванні шахрайства в сфері банківських електронних платежів:	
	1) незлагоджена взаємодія підрозділів правоохоронних органів та працівників установ зв'язку	57
	2) проблематичність одержання ухвали слідчого судді апеляційного суду стосовно проведення певної НСРД	66

	3) відсутність бажання окремих уповноважених осіб покращувати процес кримінального провадження, а також потяг до пошуку більш легких шляхів для отримання доказової інформації	34
	4) брак потреби в огляді та вилученні документів	52

**Список публікацій здобувача за темою дисертації та відомості
про апробацію результатів дисертації**

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Жилін А.Е. Актуальні питання реалізації профілактичних заходів працівниками правоохоронних органів при розслідуванні шахрайства у сфері використання банківських електронних платежів. *Юридична наука*. 2020. № 2. Том 2. С. 209–215.

2. Жилін А.Е. Наукові диспути стосовно визначення криміналістичної характеристики шахрайства у сфері використання банківських електронних платежів. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2022. Випуск 6. С. 122–127.

3. Жилін А.Е. Наукова полеміка відносно опису ознак та властивостей окремих елементів криміналістичної характеристики шахрайства у сфері використання банківських електронних платежів. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2023. Випуск 1. С. 89–94.

4. Жилін А.Е. Особливості реалізації тактичної операції «електронно-обчислювальна техніка» під час розслідування шахрайства у сфері використання банківських електронних платежів. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2023. Випуск 2. С. 103–108.

5. Жилін А.Е. Взаємодія різних підрозділів правоохоронних органів при розслідуванні шахрайства у сфері використання банківських електронних платежів: актуальні питання. *KELM*. 2023. № 3. С. 119–123 (Республіка Польща).

6. Жилін А.Е. Наукові диспути стосовно тактичних операцій щодо збирання початкових відомостей про обставини події та виявлення ознак

шахрайства у сфері використання банківських електронних платежів. *Вісник Львівського торговельно-економічного університету. Юридичні науки*. 2023. № 13. С. 134–138.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

7. Жилін А.Е. Криміналістична характеристика шахрайства у сфері використання банківських електронних платежів: формулювання дефініції. *Актуальні проблеми взаємодії правової науки та практики її застосування* : матер. Міжнарод. наук.-практ. конф. (м. Київ, 16–17 берез. 2022 р.). – Київ: Науково-дослідний інститут публічного права, 2022. С. 18–20.

8. Жилін А.Е. Особливості криміналістичного аналізу первісної інформації та визначення основних напрямів розслідування шахрайства у сфері використання банківських електронних платежів. *Перспективні напрямки розвитку юридичної науки у 21-му сторіччі* : матер. Міжнарод. наук.-практ. конф. (м. Київ, 14–15 черв. 2022 р.) – Київ: Науково-дослідний інститут публічного права, 2022. С. 21–23.

Акти впровадження результатів дисертаційного дослідження

ЗАТВЕРДЖУЮ

Проректор

Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

доктор юридичних наук, професор
Заслужений юрист України

Лариса НАЛИВАЙКО

2023 року

АКТ

впровадження у науково-дослідну діяльність

**Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ
результатів дисертаційного дослідження**

10 травня 2023 року

м. Дніпро

Про впровадження у науково-дослідну діяльність Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ основних результатів дисертаційного дослідження Жиліна Артема Едуардовича «Теоретичні та праксеологічні засади методики розслідування шахрайства у сфері використання банківських електронних платежів» на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність

Комісія у складі:

голова: директор Навчально-наукового інституту права та підготовки фахівців для підрозділів Національної поліції Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук Лазарев В.О.

члени комісії: завідувач кафедри оперативно-розшукової діяльності Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор Дараган В.В.

професор кафедри криміналістики та домедичної підготовки Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор Пиріг І.В.

доцентка кафедри криміналістики та домедичної підготовки Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент Павлова Н.В.

відповідно до Пріоритетних напрямів наукових досліджень

Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ на 2020-2024 роки та загальноуніверситетської теми наукових досліджень «Актуальні проблеми кримінально-правового, кримінального процесуального та криміналістичного забезпечення протидії злочинності в Україні (державний реєстраційний номер 0118U100431) і напрямів досліджень наукової школи ДДУВС «Криміналістичне забезпечення досудового розслідування» склала цей акт з приводу того, що комісією розглянуто результати дисертаційного дослідження здобувача Науково-дослідного інституту публічного права Жиліна Артема Едуардовича «Теоретичні та праксеологічні засади методики розслідування шахрайства у сфері використання банківських електронних платежів» на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність.

Основні результати наукового дослідження використовуються у науково-дослідницькій роботі Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ з метою подальшої розробки проблемних питань методики розслідування кримінальних правопорушень у сфері економіки, в тому числі пов'язаних із використанням банківських електронних платежів.

Результати дисертаційного дослідження А.Е. Жиліна відображаються у наступних наукових публікаціях здобувача наукового ступеня кандидата юридичних наук (фахових наукових статтях і тезах доповідей на міжнародних конференціях і семінарах), зокрема:

Жилін А.Е. Актуальні питання реалізації профілактичних заходів працівниками правоохоронних органів при розслідуванні шахрайства у сфері використання банківських електронних платежів. *Юридична наука*. 2020. № 2. Том 2. С. 209–215.

Жилін А.Е. Наукові диспути стосовно визначення криміналістичної характеристики шахрайства у сфері використання банківських електронних платежів. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2022. Випуск 6. С. 122–127.

Жилін А.Е. Наукова полеміка відносно опису ознак та властивостей окремих елементів криміналістичної характеристики шахрайства у сфері використання банківських електронних платежів. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2023. Випуск 1. С. 89–94.

Жилін А.Е. Особливості реалізації тактичної операції «електронно-обчислювальна техніка» під час розслідування шахрайства у сфері використання банківських електронних платежів. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2023. Випуск 2. С. 103–108.

Жилін А.Е. Взаємодія різних підрозділів правоохоронних органів при розслідуванні шахрайства у сфері використання банківських електронних платежів: актуальні питання. *KELM*. 2023. № 3. С. 119–123 (Республіка Польща).

Жилін А.Е. Наукові диспути стосовно тактичних операцій щодо збирання початкових відомостей про обставини події та виявлення ознак шахрайства у сфері використання банківських електронних платежів. *Вісник*

Львівського торговельно-економічного університету. Юридичні науки. 2023. № 13. С. 134–138.

Жилін А.Е. Криміналістична характеристика шахрайства у сфері використання банківських електронних платежів: формулювання дефініції. *Актуальні проблеми взаємодії правової науки та практики її застосування*: матер. міжнарод. наук.-практ. конф. (м. Київ, 16–17 берез. 2022 р.). – Київ: Науково-дослідний інститут публічного права, 2022. С. 18–20.

Жилін А.Е. Особливості криміналістичного аналізу первісної інформації та визначення основних напрямів розслідування шахрайства у сфері використання банківських електронних платежів. *Перспективні напрямки розвитку юридичної науки у 21-му сторіччі*: матер. міжнарод. наук.-практ. конф. (м. Київ, 14–15 черв. 2022 р.) – Київ: Науково-дослідний інститут публічного права, 2022. С. 21–23.

Наукові публікації відповідають планам науково-дослідних та дослідно-конструкторських робіт профільних кафедр Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ на 2022-2023 навчальний рік.

Члени комісії дійшли висновку, що надані матеріали свідчать про належний науковий та практичний рівень розробки теми дисертаційного дослідження, ґрунтуються на достатній кількості опрацьованих законодавчих, наукових та емпіричних джерел, використовуються при підготовці науково-практичних рекомендацій та у системі підвищення кваліфікації слідчих та інших категорій практичних працівників Національної поліції та Міністерства внутрішніх справ України.

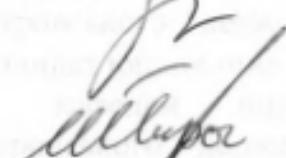
Комісія вважає, що представлені наукові статті та тези доповідей, отримані на основі проведеного наукового дослідження, мають необхідний теоретичний і методологічний рівень та практичну значимість, а також були враховані профільними кафедрами Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ при проведенні наукових досліджень на замовлення Головного Управління Національної поліції в Дніпропетровській області.

Голова комісії:

Владислав ЛАЗАРЄВ

Члени комісії:

Валерій ДАРАГАН

Ігор ПИРІГ

Наталія ПАВЛОВА

ЗАТВЕРДЖУЮ

Проректор
Національної академії
внутрішніх справ
доктор юридичних наук, професор
заслужений діяч науки і техніки
полковник поліції

Сергій ЧЕРНЯВСЬКИЙ

2023 року

АКТ

впровадження у науково-дослідну діяльність та освітній процес Національної академії внутрішніх справ результатів дисертаційного дослідження

Про впровадження у науково-дослідну діяльність та освітній процес Національної академії внутрішніх справ основних результатів дисертаційного дослідження Жиліна Артема Едуардовича на тему: «Теоретичні та праксеологічні засади методики розслідування шахрайства у сфері використання банківських електронних платежів» на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність

Комісія у складі:

- голови:** заступника начальника навчально-методичного відділу Національної академії внутрішніх справ, кандидата юридичних наук, капітана поліції Бистрицького Б.Ю.
- членів комісії:** професора кафедри криміналістики та судової медицини Національної академії внутрішніх справ, доктора юридичних наук, професора, підполковника поліції Черноус Ю.М.
- професора кафедри криміналістики та судової медицини Національної академії внутрішніх справ, кандидата юридичних наук, доцента, підполковника поліції Пясковського В.В.

відповідно до Пріоритетних напрямів наукових досліджень Національної академії внутрішніх справ на 2022-2023 навчальний рік склала цей акт з приводу того, що комісією розглянуто результати дисертаційного дослідження здобувача Науково-дослідного інституту публічного права Жиліна Артема

Едуардовича на тему: «Теоретичні та праксеологічні засади методики розслідування шахрайства у сфері використання банківських електронних платежів» на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність.

Основні результати наукового дослідження використовуються у науково-дослідницькій роботі Національної академії внутрішніх справ з метою подальшої розробки проблемних питань методики розслідування кримінальних правопорушень у сфері економіки, в тому числі пов'язаних із використанням банківських електронних платежів.

Результати дисертації відображаються у наступних наукових публікаціях здобувача наукового ступеня кандидата юридичних наук (статтях і тезах доповідей на конференціях і семінарах):

Жилін А.Е. Актуальні питання реалізації профілактичних заходів працівниками правоохоронних органів при розслідуванні шахрайства у сфері використання банківських електронних платежів. *Юридична наука*. 2020. № 2. Том 2. С. 209–215.

Жилін А.Е. Наукові диспути стосовно визначення криміналістичної характеристики шахрайства у сфері використання банківських електронних платежів. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2022. Випуск 6. С. 122–127.

Жилін А.Е. Наукова полеміка відносно опису ознак та властивостей окремих елементів криміналістичної характеристики шахрайства у сфері використання банківських електронних платежів. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2023. Випуск 1. С. 89–94.

Жилін А.Е. Особливості реалізації тактичної операції «електронно-обчислювальна техніка» під час розслідування шахрайства у сфері використання банківських електронних платежів. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2023. Випуск 2. С. 103–108.

Жилін А.Е. Взаємодія різних підрозділів правоохоронних органів при розслідуванні шахрайства у сфері використання банківських електронних платежів: актуальні питання. *KELM*. 2023. № 3. С. 119–123 (Республіка Польща).

Жилін А.Е. Наукові диспути стосовно тактичних операцій щодо збирання початкових відомостей про обставини події та виявлення ознак шахрайства у сфері використання банківських електронних платежів. *Вісник Львівського торговельно-економічного університету. Юридичні науки*. 2023. № 13. С. 134–138.

Жилін А.Е. Криміналістична характеристика шахрайства у сфері використання банківських електронних платежів: формулювання дефініції. *Актуальні проблеми взаємодії правової науки та практики її застосування: матер. міжнарод. наук.-практ. конф. (м. Київ, 16–17 берез. 2022 р.)*. – Київ: Науково-дослідний інститут публічного права, 2022. С. 18–20.

Жилін А.Е. Особливості криміналістичного аналізу первісної інформації та визначення основних напрямів розслідування шахрайства у сфері використання банківських електронних платежів. *Перспективні напрями*

розвитку юридичної науки у 21-му сторіччі: матер. міжнарод. наук.-практ. конф. (м. Київ, 14–15 черв. 2022 р.) – Київ: Науково-дослідний інститут публічного права, 2022. С. 21–23.

Наукові публікації відповідають планам науково-дослідних та дослідно-конструкторських робіт профільних кафедр Національної академії внутрішніх справ на 2022-2023 навчальний рік.

Члени комісії дійшли висновку, що надані матеріали свідчать про належний науковий та практичний рівень розробки теми дисертаційного дослідження, ґрунтуються на достатній кількості опрацьованих законодавчих, наукових та емпіричних джерел, використовуються при підготовці науково-практичних рекомендацій та у системі підвищення кваліфікації слідчих та інших категорій практичних працівників Національної поліції та Міністерства внутрішніх справ України.

Комісія вважає, що представлені наукові статті та тези доповідей, отримані на основі проведеного наукового дослідження, мають необхідний теоретичний і методологічний рівень та практичну значимість, а також були враховані профільними кафедрами Національної академії внутрішніх справ при проведенні наукових досліджень.

**Заступник начальника навчально-методичного відділу
Національної академії внутрішніх справ
кандидат юридичних наук,
капітан поліції**

Богдан БИСТРИЦЬКИЙ

**Професор кафедри
криміналістики та судової медицини
Національної академії внутрішніх справ
доктор юридичних наук, професор
підполковник поліції**

Юлія ЧОРНОУС

**Професор кафедри
криміналістики та судової медицини
Національної академії внутрішніх справ
кандидат юридичних наук, доцент
підполковник поліції**

Вадим ПЯСКОВСЬКИЙ

ЗАТВЕРДЖУЮ

Декан факультету № 1
Харківського національного
університету внутрішніх справ
кандидат юридичних наук, доцент
підполковник поліції

Віталій РОМАНЮК

25 2023 року

АКТ

**впровадження у науково-дослідну діяльність та освітній процес
Харківського національного університету внутрішніх справ
результатів дисертаційного дослідження**

Про впровадження у науково-дослідну діяльність та освітній процес Харківського національного університету внутрішніх справ основних результатів дисертаційного дослідження Жиліна Артема Едуардовича на тему: «Теоретичні та праксеологічні засади методики розслідування шахрайства у сфері використання банківських електронних платежів» на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність

Комісія у складі:

- голови: заступника декана з навчально-методичної роботи факультету № 1 Харківського національного університету внутрішніх справ, кандидата юридичних наук Кікінчука В.В.
- членів комісії: завідувача кафедри криміналістики, судової експертології та домедичної підготовки факультету № 1 Харківського національного університету внутрішніх справ, кандидата юридичних наук, доцента Корнієнка В.В.
професора кафедри криміналістики, судової експертології та домедичної підготовки факультету № 1 Харківського національного університету внутрішніх справ, доктора юридичних наук, професора Степанюка Р.Л

склала цей акт з приводу того, що комісією розглянуто результати дисертаційного дослідження здобувача Науково-дослідного інституту публічного права Жиліна Артема Едуардовича на тему: «Теоретичні та праксеологічні засади методики розслідування шахрайства у сфері

використання банківських електронних платежів» на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність.

Основні результати наукового дослідження використовуються у науково-дослідницькій роботі Харківського національного університету внутрішніх справ з метою подальшої розробки проблемних питань методики розслідування кримінальних правопорушень.

Результати дисертації відображаються у наступних наукових публікаціях здобувача наукового ступеня кандидата юридичних наук (статтях і тезах доповідей на конференціях і семінарах):

Жилін А.Е. Актуальні питання реалізації профілактичних заходів працівниками правоохоронних органів при розслідуванні шахрайства у сфері використання банківських електронних платежів. *Юридична наука*. 2020. № 2. Том 2. С. 209–215.

Жилін А.Е. Наукові диспути стосовно визначення криміналістичної характеристики шахрайства у сфері використання банківських електронних платежів. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2022. Випуск 6. С. 122–127.

Жилін А.Е. Наукова полеміка відносно опису ознак та властивостей окремих елементів криміналістичної характеристики шахрайства у сфері використання банківських електронних платежів. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2023. Випуск 1. С. 89–94.

Жилін А.Е. Особливості реалізації тактичної операції «електронно-обчислювальна техніка» під час розслідування шахрайства у сфері використання банківських електронних платежів. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2023. Випуск 2. С. 103–108.

Жилін А.Е. Взаємодія різних підрозділів правоохоронних органів при розслідуванні шахрайства у сфері використання банківських електронних платежів: актуальні питання. *KELM*. 2023. № 3. С. 119–123 (Республіка Польща).

Жилін А.Е. Наукові диспути стосовно тактичних операцій щодо збирання початкових відомостей про обставини події та виявлення ознак шахрайства у сфері використання банківських електронних платежів. *Вісник Львівського торговельно-економічного університету. Юридичні науки*. 2023. № 13. С. 134–138.

Жилін А.Е. Криміналістична характеристика шахрайства у сфері використання банківських електронних платежів: формулювання дефініції. *Актуальні проблеми взаємодії правової науки та практики її застосування*: матер. міжнарод. наук.-практ. конф. (м. Київ, 16–17 берез. 2022 р.). – Київ: Науково-дослідний інститут публічного права, 2022. С. 18–20.

Жилін А.Е. Особливості криміналістичного аналізу первісної інформації та визначення основних напрямів розслідування шахрайства у сфері використання банківських електронних платежів. *Перспективні напрямки розвитку юридичної науки у 21-му сторіччі*: матер. міжнарод. наук.-практ. конф. (м. Київ, 14–15 черв. 2022 р.). – Київ: Науково-дослідний інститут публічного права, 2022. С. 21–23.

Члени комісії дійшли висновку, що надані матеріали свідчать про належний науковий та практичний рівень розробки теми дисертаційного дослідження, ґрунтуються на достатній кількості опрацьованих законодавчих, наукових та емпіричних джерел, використовуються при підготовці науково-практичних рекомендацій та у системі підвищення кваліфікації слідчих та інших категорій практичних працівників Національної поліції та Міністерства внутрішніх справ України. Комісія вважає, що представлені наукові статті та тези доповідей, отримані на основі проведеного наукового дослідження, мають необхідний теоретичний і методологічний рівень та практичну значимість, а також були враховані профільними кафедрами факультету № 1 Харківського національного університету внутрішніх справ при проведенні наукових досліджень.

Голова комісії:

**Заступник декана
з навчально-методичної
роботи факультету № 1
Харківського національного
університету внутрішніх справ
кандидат юридичних наук, доцент**

Василь КІКІНЧУК

Члени комісії:

**завідувач кафедри криміналістики
та судової експертології
Харківського національного
університету внутрішніх справ
кандидат юридичних наук, доцент**

Василь КОРНІЄНКО

**професор кафедри криміналістики
та судової експертології
Харківського національного
університету внутрішніх справ
доктор юридичних наук, професор**

Руслан СТЕПАНІУК

ЗАТВЕРДЖУЮ

Проректор
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ
доктор юридичних наук, професор
Заслужений юрист України

Лариса НАЛИВАЙКО

2023 року

АКТ

**впровадження в освітній процес
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ
результатів дисертаційного дослідження**

24 квітня 2023 року

м. Дніпро

Про впровадження в освітній процес Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ основних результатів дисертаційного дослідження Жиліна А.Е. «Теоретичні та праксеологічні засади методики розслідування шахрайства у сфері використання банківських електронних платежів» на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність

Комісія у складі:

- голова:** директор Навчально-наукового інституту права та підготовки фахівців для підрозділів Національної поліції Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук Лазарев В.О.
- члени комісії:** завідувач кафедри криміналістики та домедичної підготовки Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор Чаплинський К.О.
завідувач кафедри оперативно-розшукової діяльності Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор Дараган В.В.
завідувач кафедри кримінального процесу та стратегічних розслідувань Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент Санакоєв Д.Б.

відповідно до Положення про організацію освітнього процесу в

Дніпропетровському державному університеті внутрішніх справ, затвердженого наказом ДДУВС від 13.05.2020 № 352 склала цей акт з приводу того, що комісією розглянуто результати дисертаційного дослідження здобувача Науково-дослідного інституту публічного права Жиліна Артема Едуардовича на тему: «Теоретичні та праксеологічні засади методики розслідування шахрайства у сфері використання банківських електронних платежів» на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність у вигляді наукових статей і тез доповідей на науково-практичних конференціях і семінарах, зокрема:

Жилін А.Е. Актуальні питання реалізації профілактичних заходів працівниками правоохоронних органів при розслідуванні шахрайства у сфері використання банківських електронних платежів. *Юридична наука*. 2020. № 2. Том 2. С. 209–215.

Жилін А.Е. Наукові диспути стосовно визначення криміналістичної характеристики шахрайства у сфері використання банківських електронних платежів. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2022. Випуск 6. С. 122–127.

Жилін А.Е. Наукова полеміка відносно опису ознак та властивостей окремих елементів криміналістичної характеристики шахрайства у сфері використання банківських електронних платежів. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2023. Випуск 1. С. 89–94.

Жилін А.Е. Особливості реалізації тактичної операції «електронно-обчислювальна техніка» під час розслідування шахрайства у сфері використання банківських електронних платежів. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2023. Випуск 2. С. 103–108.

Жилін А.Е. Взаємодія різних підрозділів правоохоронних органів при розслідуванні шахрайства у сфері використання банківських електронних платежів: актуальні питання. *KELM*. 2023. № 3. С. 119–123 (Республіка Польща).

Жилін А.Е. Наукові диспути стосовно тактичних операцій щодо збирання початкових відомостей про обставини події та виявлення ознак шахрайства у сфері використання банківських електронних платежів. *Вісник Львівського торговельно-економічного університету. Юридичні науки*. 2023. № 13. С. 134–138.

Жилін А.Е. Криміналістична характеристика шахрайства у сфері використання банківських електронних платежів: формулювання дефініції. *Актуальні проблеми взаємодії правової науки та практики її застосування: матер. міжнарод. наук.-практ. конф. (м. Київ, 16–17 берез. 2022 р.)*. – Київ: Науково-дослідний інститут публічного права, 2022. С. 18–20.

Жилін А.Е. Особливості криміналістичного аналізу первісної інформації та визначення основних напрямів розслідування шахрайства у сфері використання банківських електронних платежів. *Перспективні напрямки розвитку юридичної науки у 21-му сторіччі: матер. міжнарод. наук.-практ. конф. (м. Київ, 14–15 черв. 2022 р.)* – Київ: Науково-дослідний інститут публічного права, 2022. С. 21–23.

Члени комісії дійшли висновку, що надані матеріали (фахові наукові статті та тези доповідей) свідчать про належний науковий, методологічний та практичний рівень розробки теми дисертаційного дослідження, ґрунтуються на достатній кількості опрацьованих законодавчих, наукових та емпіричних джерел, відображені у науково-методичних матеріалах навчальних дисциплін з кримінального процесу, криміналістики та оперативно-розшукової діяльності для здобувачів вищої освіти бакалавра і магістра, використовуються при підготовці методичних рекомендацій та в системі підвищення кваліфікації слідчих та інших категорій практичних працівників Національної поліції та Міністерства внутрішніх справ України.

Матеріали дисертації можуть бути використані при викладанні навчальних дисциплін «Кримінальне право», «Криміналістика», «Кримінальний процес», «Організація розслідування кримінальних правопорушень», «Тактичні особливості проведення слідчих (розшукових) дій», «Оперативно-розшукова діяльність», а також підготовці підручників, монографій, проведення практичних занять з кримінального процесу, криміналістики та оперативно-розшукової діяльності.

Комісія вважає, що представлені наукові статті та тези доповідей, отримані на основі проведеного наукового дослідження, мають необхідний теоретичний і методологічний рівень та можуть використовуватися в освітньому процесі Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ при підготовці здобувачів вищої освіти ННІ права та підготовки фахівців для підрозділів Національної поліції, факультету підготовки фахівців для підрозділів кримінальної поліції, факультету підготовки фахівців для підрозділів превентивної діяльності, студентів ННІ права та інноваційної освіти та навчально-наукового інституту заочного навчання та підвищення кваліфікації.

Голова комісії:

Владислав ЛАЗАРЄВ

Члени комісії:

Костянтин ЧАПЛИНСЬКИЙ

Валерій ДАРАГАН

Дмитро САНАКОЄВ

В Єврієв

ЗАТВЕРДЖУЮ

Директор
Навчально-наукового інституту права
ПрАТ «Вищий навчальний заклад
«Міжрегіональна Академія управління персоналом»

доктор юридичних наук, професор,
заслужений юрист України

Анатолій КИСЛИЙ

2023 року

АКТ

**впровадження в освітній процес і наукову діяльність
Навчально-наукового інституту права ПрАТ «Вищий навчальний заклад
«Міжрегіональна Академія управління персоналом»
результатів дисертаційного дослідження**

12 травня 2023 року

м. Київ

Про впровадження в освітній процес і наукову діяльність ПрАТ «Вищий навчальний заклад «Міжрегіональна Академія управління персоналом» дисертаційного дослідження Жиліна Артема Едуардовича «Теоретичні та праксеологічні засади методики розслідування шахрайства у сфері використання банківських електронних платежів» на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність

Комісія у складі:

голови: завідувача кафедри правоохоронної та антикорупційної діяльності ПрАТ «Вищий навчальний заклад «Міжрегіональна Академія управління персоналом», доктора юридичних наук, професора Заросила В.О.

членів комісії: заступника директора Навчально-наукового інституту права ПрАТ «Вищий навчальний заклад «Міжрегіональна Академія управління персоналом», кандидата юридичних наук, доцента Тимошенка Ю.П.

професора кафедри правоохоронної та антикорупційної діяльності ПрАТ «Вищий навчальний заклад «Міжрегіональна Академія управління персоналом», доктора юридичних наук, доцента Козаченка О.І.

відповідно до Положення про організацію освітнього процесу і наукової діяльності в ПрАТ «Вищий навчальний заклад «Міжрегіональна Академія управління персоналом» склала цей акт з приводу того, що комісією розглянуто результати дисертаційного дослідження здобувача Науково-дослідного інституту публічного права Жиліна Артема Едуардовича на тему: «Теоретичні та праксеологічні засади методики розслідування шахрайства у сфері використання банківських електронних платежів» на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність у вигляді наукових статей і тез доповідей на науково-практичних конференціях і семінарах, зокрема:

Жилін А.Е. Актуальні питання реалізації профілактичних заходів працівниками правоохоронних органів при розслідуванні шахрайства у сфері використання банківських електронних платежів. *Юридична наука*. 2020. № 2. Том 2. С. 209–215.

Жилін А.Е. Наукові диспути стосовно визначення криміналістичної характеристики шахрайства у сфері використання банківських електронних платежів. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2022. Випуск 6. С. 122–127.

Жилін А.Е. Наукова полеміка відносно опису ознак та властивостей окремих елементів криміналістичної характеристики шахрайства у сфері використання банківських електронних платежів. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2023. Випуск 1. С. 89–94.

Жилін А.Е. Особливості реалізації тактичної операції «електронно-обчислювальна техніка» під час розслідування шахрайства у сфері використання банківських електронних платежів. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2023. Випуск 2. С. 103–108.

Жилін А.Е. Взаємодія різних підрозділів правоохоронних органів при розслідуванні шахрайства у сфері використання банківських електронних платежів: актуальні питання. *KELM*. 2023. № 3. С. 119–123 (Республіка Польща).

Жилін А.Е. Наукові диспути стосовно тактичних операцій щодо збирання початкових відомостей про обставини події та виявлення ознак шахрайства у сфері використання банківських електронних платежів. *Вісник Львівського торговельно-економічного університету. Юридичні науки*. 2023. № 13. С. 134–138.

Жилін А.Е. Криміналістична характеристика шахрайства у сфері використання банківських електронних платежів: формулювання дефініції. *Актуальні проблеми взаємодії правової науки та практики її застосування: матер. міжнарод. наук.-практ. конф. (м. Київ, 16–17 берез. 2022 р.)*. – Київ: Науково-дослідний інститут публічного права, 2022. С. 18–20.

Жилін А.Е. Особливості криміналістичного аналізу первісної інформації та визначення основних напрямів розслідування шахрайства у сфері використання банківських електронних платежів. *Перспективні напрямки розвитку юридичної науки у 21-му сторіччі: матер. міжнарод. наук.-практ.*

конф. (м. Київ, 14–15 черв. 2022 р.) – Київ: Науково-дослідний інститут публічного права, 2022. С. 21–23.

Члени комісії дійшли висновку, що надані здобувачем Науково-дослідного інституту публічного права А.Е. Жиліним матеріали (наукові статті та тези доповідей) свідчать про належний науковий, методологічний та практичний рівень розробки теми дисертаційного дослідження, ґрунтуються на достатній кількості опрацьованих законодавчих, наукових та емпіричних джерел, відображені у науково-методичних матеріалах навчальних дисциплін з кримінального права, кримінального процесу та криміналістики для здобувачів вищої освіти бакалавра і магістра.

Комісія вважає, що представлені наукові статті та тези доповідей, отримані на основі проведеного наукового дослідження, мають необхідний теоретичний і методологічний рівень та можуть використовуватися в освітньому процесі та науковій діяльності ПрАТ «Вищий навчальний заклад «Міжрегіональна Академія управління персоналом» при підготовці здобувачів вищої освіти.

Голова комісії:

Володимир ЗАРОСИЛО

Члени комісії:

Юрій ТИМОШЕНКО

Олександр КОЗАЧЕНКО

ЗАТВЕРДЖУЮ

Заступник начальника Головного слідчого управління Національної поліції України – начальник управління організації роботи та методичного забезпечення
полковник поліції

Сергій ГАЙДУ

05 07 2023 року

АКТ № 24946/24/4/3-2023

Про впровадження у практичну діяльність Головного слідчого управління Національної поліції України результатів дисертаційного дослідження

Уклала комісія у складі:

Голови:

начальника відділу методичної роботи та правового забезпечення управління організації роботи та методичного забезпечення Головного слідчого управління Національної поліції України, кандидата юридичних наук полковника поліції Владислава Бурлаки

членів комісії:

заступника начальника відділу організаційно-аналітичної роботи управління організації роботи та методичного забезпечення Головного слідчого управління Національної поліції України, кандидата юридичних наук підполковника поліції Наталії Карпенко

старшого слідчого в особливо важливих справах відділу методичної роботи та правового забезпечення управління організації роботи та методичного забезпечення Головного слідчого управління Національної поліції України старшого лейтенанта поліції Олени Бурнос

комісія відповідно до доручення Національної поліції України № 34684/24/4/3-2022 від 20.12.2022 «Про впорядкування процедури видання актів впровадження наукових досліджень у діяльність органів досудового розслідування Національної поліції України», склала цей акт,

щодо розгляду основних положень та результатів дисертаційного дослідження Жиліна Артема Едуардовича за темою «Теоретичні та праксеологічні засади методики розслідування шахрайства у сфері використання банківських електронних платежів» зі спеціальності 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність, підготовленого на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук.

Комісією встановлено, що викладені в висновках пропозиції та рекомендації можуть бути корисними під час надання криміналістичної характеристики та визначення особливостей досудового розслідування кримінальних проваджень, розпочатих за фактами учинення кримінального правопорушення, передбаченого статтею 190 Кримінального кодексу України. Так, висновки і рекомендації, що містяться в дисертаційному дослідженні, можуть використовуватись у практичній діяльності слідчих підрозділів органів Національної поліції під час проведення занять в системі службової підготовки, а також при проведенні семінарів, нарад. Матеріали викладені в висновках було використано під час підготовки листів-роз'яснень до органів досудового розслідування територіальних органів поліції Національної поліції України, оскільки вони мають як необхідний теоретичний та методологічний рівень, так і практичну цінність, що сприяють вдосконаленню процесуальної діяльності органів досудового розслідування Національної поліції України.

Голова комісії:

Владислав БУРЛАКА

Члени комісії:

Наталія КАРПЕНКО

Олена БУРНОС

24976/24/13-2023/а
05.07.2023